

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Regionální a politická geografie

Jan Chalupa

**HISTORICKO GEOGRAFICKÁ ČESKO-MORAVSKÁ
ZEMSKÁ HRANICE:
REKONSTRUKCE, PERCEPCE, VÝZNAMY**

**HISTORIC-GEOGRAPHICAL LAND BORDER BETWEEN
BOHEMIA AND MORAVIA:
RECONSTRUCTION, PERCEPTION, MEANINGS**

Diplomová práce

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Pavel Chromý, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání stejného nebo jiného akademického titulu.

Práce vznikla v rámci řešení grantového projektu GA ČR Výzkumné centrum historické geografie (P410/12/G113).

V Praze dne 27. dubna 2015

Jan Chalupa

Děkuji vedoucímu mé diplomové práce, doc. RNDr. Pavlu Chromému, PhD., za cenné rady a připomínky, za vstřícnost, a za čas, který mi věnoval. Dále bych chtěl poděkovat všem, kdo mi byli nápomocni svými radami a postřehy.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje reliktní česko-moravské zemské hranici v kontextu moravistického hnutí, které se v Česku objevilo po roce 1989. Cílem práce je zhodnotit existenci reliktní zemské hranice ve vědomí populace a roli zemské hranice ve vztahu k ožívání regionalismu a nacionalismu.

V první části se diskutují pojetí reliktní hranice, regionální identity a národa v odborné literatuře. V druhé části se srovnává průběh zemské hranice s územním dosahem deklarování moravské národnosti obyvateli „příhraničních“ okresů v novodobých sčítáních lidu a volební podpory moravistických stran. Cílem je porovnat hranici s jednou z možných současných zón vymezujících Moravu. Ve třetí části práce se analyzují podoby a souvislosti moravské identity ve dvou zájmových obcích při zemské hranici. Tyto obce reprezentují rozdílné typy česko-moravského pomezí z hlediska deklarování národnosti, volebních úspěchů moravistů, poválečného dosídlení i příslušnosti ke správním celkům v Čechách či na Moravě. Nakonec se hodnotí povědomí o průběhu zemské hranice v těchto obcích a významy, které pro obyvatele obcí představuje. Hodnocení vychází z výstupů terénního šetření, resp. z rozhovorů s obyvateli těchto obcí a jejich zakreslování představ zemské hranice do slepé mapy.

Výzkum prokázal, že reliktní zemská hranice mezi Čechami a Moravou se odráží v deklarování moravské národnosti i ve volební podpoře moravistů. Hranice má spíše zonální charakter, a to především v území s přerušným sociokulturním vývojem. Ve vědomí populace žijící při zemské hranici má ostřejší průběh a více přesahuje na území Čech. Rozdíly v jejím vnímání souvisejí jednak s (dis)kontinuitou vývoje, jednak s věkem obyvatel.

Klíčová slova: reliktní hranice, regionální identita, česko-moravská zemská hranice, moravismus, moravská národnost

ABSTRACT

Diploma thesis deals with relict land border between Bohemia and Moravia in the context of Moravistic movement which appeared in Czechia after 1989. Aim of the thesis is to assess the existence of relict land border in the minds of people and to reflect the role of the land border in relation to the revival of regionalism and nationalism.

The first part of the thesis discusses the theory of relict border, regional identity and nation in the literature. The second part compares the course of the land border with territorial reach of declaring Moravian nationality by inhabitants of the districts adjacent to the border in contemporary censuses and also with the range of the success of Moravistic politic parties in elections. The objective is to compare the border with one of the possible contemporary zones which could delimitate Moravia. The third part of the thesis analyzes the forms and contexts of Moravian identity in two selected municipalities adjacent to the land border. These municipalities represent distinct types of the Czech-Moravian borderland which differ by declaring the nationality, achievements of Moravistic parties in elections, population change after 1945 and inclusion to administrative units in Bohemia or in Moravia. Finally, awareness of the course of the land border in these municipalities and meanings of this border in the minds of their inhabitants are assessed. The assessment is derived from the outputs of the field research, or more precisely from the interviews with the inhabitants of these municipalities and their drawing of images of the land border into a blank map.

The research proved that a relict land border between Bohemia and Moravia is reflected in declaring Moravian nationality and also in the electoral support of Moravistic parties. The border has rather a zonal character, especially in the area with interrupted sociocultural development. In the minds of people living next to it, the land border has a clearer course and it overlaps more to the territory of Bohemia. Differences in its perception are connected with the (dis)continuity of the development of the area and with the age of the inhabitants.

Key words: relict border, regional identity, Czech-Moravian border, Moravistic movement, Moravian nationality

Obsah

Seznam obrázků	7
Seznam tabulek	8
Seznam příloh	8
1. Úvod	9
1.1. Zdůvodnění tématu a vymezení výzkumného problému	9
1.2. Cíle výzkumu, výzkumné otázky a vstupní předpoklady	11
1.3. Metodika	12
2. Obecná východiska výzkumu historickogeografických hranic a identit	13
2.1. Hranice, historickogeografická hranice	13
2.2. Region, identita, regionální identita	19
2.3. Národ, nacionalismus	47
3. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice na bázi hodnocení sekundárních dat	52
3.1. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: územní aspekty deklarování moravské národnosti	53
3.2. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: územní aspekty volební podpory moravistů	58
3.3. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: hraniční zóny	62
4. Reflexe reliktní česko-moravské hranice a příslušnosti k historickým zemím ve vědomí obyvatel Českého Rudolce a Rovečného v česko-moravském pomezí ...	66
4.1. Podoby a souvislosti vědomí příslušnosti k historickým zemím	70
4.2. Představy průběhu zemské hranice	84
5. Závěr	102
Použité zdroje	106
Literatura	106
Mapový zdroj	112
Zdroje dat	112
Internetové zdroje	113
Přílohy	114

Seznam obrázků

Obr. 1: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 1991 v kontextu dosídlení po 2. světové válce	54
Obr. 2: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 2001 v porovnání s krajským uspořádáním z roku 1960	56
Obr. 3: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 2011 v porovnání s krajským uspořádáním z roku 1960	57
Obr. 4: Podíl hlasů pro HSD-SMS ve volbách do ČNR v roce 1990 v obcích v česko-moravském pomezí v kontextu polohy měst, která roku 1960 ztratila status okresního města	59
Obr. 5: Podíl hlasů pro stranu Moravané v parlamentních volbách v roce 2006 v obcích v česko-moravském pomezí v kontextu dosídlení po 2. světové válce	60
Obr. 6: „Hraniční zóna“ daná podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost a volebními úspěchy moravistů na začátku 90. let 20. století	63
Obr. 7: „Hraniční zóna“ daná podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost a volebními úspěchy moravistů kolem roku 2010	64
Obr. 8: Představa respondentů o zemské příslušnosti obce	75
Obr. 9: Postoj respondentů k tvrzení „Jsem Čech.“	77
Obr. 10: Postoj respondentů k tvrzení „Jsem Moravan.“	77
Obr. 11: Preference kraje v Rovečném	81
Obr. 12: Preference kraje v Českém Rudolci	81
Obr. 13: „Existuje moravský národ?“	83
Obr. 14: Představa průběhu zemské hranice v Rovečném	88
Obr. 15: Představa průběhu zemské hranice v okolí obce v Rovečném	90
Obr. 16: Představa průběhu zemské hranice v Českém Rudolci	91
Obr. 17: Představa průběhu zemské hranice v okolí obce v Českém Rudolci	92
Obr. 18: Představy průběhu zemské hranice v modelových obcích	94
Obr. 19: Představy průběhu zemské hranice za obě modelové obce podle věkových kategorií	95
Obr. 20: Představa průběhu zemské hranice za obě modelové obce v kontextu dosídlení po 2. světové válce	97
Obr. 21: Představa průběhu zemské hranice za obě modelové obce v porovnání s územním rozložením obyvatelstva deklarujícího v roce 2011 moravskou národnost	99

Seznam tabulek

Tabulka 1: Zastoupení obyvatel deklarujících moravskou národnost a volební úspěchy moravistických stran v širším územním kontextu	61
Tabulka 2: Počet respondentů terénního šetření v Rovečném a Českém Rudolci	70

Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro obyvatele Rovečného	114
Příloha 2: Dotazník pro obyvatele Českého Rudolce	116
Příloha 3: Slepá mapa Česka	119

1. Úvod

1.1. Zdůvodnění tématu a vymezení výzkumného problému

Jednou z tendencí posledních desetiletí je v Evropě revitalizace historických regionů. Ta souvisí se snižováním významu států, kdy větší význam naopak získávají celky řádovostně vyšší (Evropská unie) i nižší (kromě revitalizace regionů „zdola“ vznikají aktivitou „shora“ nové regiony) (O'Dowd, Wilson 1996). Spolu s těmito procesy probíhají také příslušné změny hranic regionů. Teoreticky to podkládá Paasi (1986), podle něž je získání územního tvaru jednou ze čtyř hlavních částí procesu institucionalizace (zjednodušeně řečeno: ustavení) regionu. To znamená, že na významu nabývají i hranice reliktní, tedy takové, které ztratily funkci, ale nadále se nějakým způsobem projevují v krajině.

Podstatnou složkou formování regionů je posilování identifikace jejich obyvatel s nimi. Přitom územní a sociální identity jsou vzájemně provázány (například podle Roubala 2009 lidé cítí sounáležitost s územím skrze společenství, s kterým jej obývají). Proto jsou v těchto regionech zároveň formovány územní komunity. Zároveň je v posledních desetiletích identitě (jak sociální, tak územní) věnována výrazná pozornost ze strany sociálních věd. V geografii tento nástup zájmu souvisí s „novou kulturní geografii“. Z důvodu totalitního režimu se v české geografii zaměření na identitu objevilo se zpožděním – až po r. 1989, s několika výjimkami na konci 80. let.

Podpurným faktorem pro snahy oživit region bývají plány na reformu administrativního uspořádání. To ukazuje na možné pragmatické pohnutky konstrukce regionálních identit (často může jít mimo jiné o mocenské cíle), a z tohoto důvodu bývá současný regionalismus kritizován – je dokonce přirovnáván k nacionalismu (Chromý 2008). V Česku taková situace (snaha o oživení zemí) nastala po roce 1989 z důvodu pádu komunistického režimu a v souvislosti s evropskou integrací. Současný trend růstu významu regionů také pomáhá hnutím požadujícím různé stupně autonomie subnárodních jednotek. Tato hnutí pak běžně používají tzv. nacionalistickou argumentaci, tj. snaží se dosáhnout splnění svých požadavků silným termínem „národ“ (Schulz 1998), což se děje i v Česku (připouští to např. Řehák 1998).

Na začátku 90. let se ve zdánlivě etnicky homogenní české části Československa objevil silný moravismus (vyhraněné prosazování zájmů jedné z historických zemí dnešního Česka, Moravy). Jedna z moravistických politických stran uspěla i na celostátní úrovni, proběhly masové demonstrace za zájmy Moravy (až 10 000 lidí), byl prosazován názor, že Moravané a Slezané (obyvatelé další historické země) jsou národy (do té doby bylo

moravanství a slezanství považováno pouze za územní identitu). Obnova zemského členění tehdejší federace ale nebyla prosazena, a po tomto neúspěchu a po rozpadu Československa začal moravismus ztrácet na síle (Springerová 2010). Snížily se volební úspěchy moravistických stran, klesla masová podpora moravismu (např. demonstrace), mimo jiné mezi lety 1991 a 2001 klesl počet obyvatel deklarujících moravskou (a slezskou) národnost ve Sčítání lidu (SLDB) – i když je nutno připustit, že roli v tomto poklesu hrála změna společenské atmosféry.

Do roku 2011 ale podíl obyvatel hlásících se k moravské národnosti opět vzrostl (i když oproti roku 1991 stále zůstal nízký), takže určité aspekty moravismu se zřejmě staly trvalejšími jevy (v případě Slezska je míra požadavků na obnovu země i deklarování slezské národnosti výrazně slabší). Pro lepší porozumění současnému stavu uveďme, že území dnešního Česka (neboli tzv. českých zemí) a států, jejichž bylo součástí, prošlo od začátku 20. století dynamickým vývojem etnického složení i územněsprávního členění. Mezi nejdůležitější patřily následující změny. Do roku 1945 zde žila silná německá menšina, poté byla většina Němců vysídlena. Do roku 1928 bylo území dnešního Česka členěno na 3 historické země, poté na 2 země (zemi Českou a zemi Moravskoslezskou), a roku 1949 bylo zemské zřízení zrušeno (žádné z následujících územní členění nerespektovalo zemské hranice). Návrhy na jeho obnovu se objevily v roce 1968 (tehdejší správní reforma ale skončila v roce 1969 federací dnešního Česka a Slovenska) a poté právě po roce 1989.

Fakt, že moravismus úplně nezmizel, je v kontrastu ke všeobecnému dojmu, že po odsunu Němců a po rozdělení Československa je stát, jehož jsou české země součástí, etnicky téměř homogenní. Jedinou možností přihlásit se k moravské národnosti je právě SLDB, jinak nejsou Moravané za národ (za menšinu) považováni. Je představa etnické homogenity Česka skutečně mylná?

V Česku byly tradičně zkoumány především politické hranice (Dvorský 1918; Korčák 1938), po roce 1989 jsou významněji zkoumány i reliktní hranice v Česku, ale mezi nimi byla pozornost věnována především historické česko-německé jazykové hranici (hranici dosídlení po 2. světové válce), a to často v rámci výzkumu celého pohraničí Česka (Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). Je to pochopitelné, protože území vymezené touto hranicí prošlo mimořádně složitým vývojem (Chromý, Kučerová, Kučera 2009; Kučera, Kučerová 2012). Tato hranice byla často zkoumána v souvislosti se současnou česko-bavorskou a česko-rakouskou hranicí, které jsou dohromady totožné s částí reliktní „železné opony“. Dále byly zkoumány historickogeografické zemské hranice. Pro moravsko-slezskou hranici byla zkoumána například její percepce (Siwek, Kaňok 2000; Šerý, Šimáček 2012), včetně mentální mapy moravsko-slezské hranice. Česko-moravské hranici se (v souvislosti s návrhy na změny jejího průběhu) věnovali např. Toušek, Šich a Vašíček (1991), Topolová (1992). Vančura (1995) analyzoval i její souvislost s rozložením deklarování moravské

národnosti v SLDB a volebních úspěchů moravistických politických stran. Ve své práci také navazují na svůj předchozí výzkum (Chalupa 2011). Znalost průběhu česko-moravské hranice zkoumali Siwek a Bogdová (2007) – práce se ale věnuje i vnímání moravsko-slezské hranice. Přínosem výzkumů percepce reliktních hranic je jiný úhel pohledu na hranice, kdy je zdůrazněna jejich role v percepci regionů jejich obyvatelstvem. Moravské a slezské identifikaci v 90. letech se ve své dizertační práci rozsáhle věnuje Daněk (2002), a to také v souvislosti s úspěchy moravistických stran. Nástup moravistického hnutí byl vědecky zpracován nikoli z geografické, ale z politologické perspektivy (Springerová 2010). Nicméně zatím nebyla dostatečně zkoumána percepce reliktní česko-moravské zemské hranice, význam této hranice, nebyla důkladně zkoumána ani její souvislost s moravismem. Dalším důvodem pro výběr tématu je, že se jedná o jediný případ latentních autonomistických či federalistických tendencí v Česku.

1.2. Cíle výzkumu, výzkumné otázky a vstupní předpoklady

Prvním cílem práce je podat přehled přístupů k následujícím konceptům – reliktní hranice, regionální identita a nacionalismus – a diskutovat jejich souvislosti.

Druhým cílem je porovnat průběh historickogeografické česko-moravské zemské hranice k roku jejího zrušení s územním rozložením dvou ukazatelů moravské identity: deklarování moravské národnosti ve Sčítání lidu a volební podpory moravistických politických stran v parlamentních volbách. Tato rozložení jsou dva ze stavebních prvků zóny, na kterou se hranice po svém zrušení transformovala.

Třetím cílem je analýza forem, intenzity a souvislostí moravské identity u obyvatel žijících přímo u reliktní hranice, na její moravské straně, a také významů, které pro ně tato hranice představuje. Tento cíl plním ve dvou typově odlišných modelových územích. Zkoumám také jejich znalost průběhu reliktní hranice.

K uvedeným cílům se vážou následující výzkumné otázky a předpoklady:

1) Jaká jsou převládající pojetí reliktních hranic, regionální identity a nacionalismu v odborné literatuře? Jak jsou tyto koncepty navzájem provázány?

Očekávám, že reliktní hranice jsou v literatuře více provázány s nacionalismem než s regionální identitou.

2) Jak se průběh zmiňované zóny liší od průběhu historickogeografické hranice? Jak je tato zóna široká? Mění se v čase?

Předpokládám značnou podobnost zóny a hranice, malou a proměnlivou šířku (v závislosti na sociální stabilitě území). Předpokládám, že její poloha se v čase výrazně nemění. Důvodem je dlouhodobá stabilita zemské hranice před jejím zrušením.

3) Jaké faktory stojí za deklarováním moravské identity? Jaká je podoba této identity? Jak je provázána s vnímáním hranice? Znají lidé průběh reliktní hranice?

Předpokládám, že moravská identita je podložena kulturně, ale za jejím deklarováním stojí spíše politické důvody. Její provázanost s vnímáním hranice bude silná. Znalost průběhu hranice obyvateli česko-moravského pomezí bude vcelku dobrá.

1.3. Metodika

Práce se člení do tří částí. V první části práce diskutuji koncepty reliktní hranice, regionální identity a nacionalismu, srovnávám jejich obvyklá pojetí a hodnotím jejich provázanost. Ujasňuji terminologii používanou v mé práci.

V druhé části práce analyzuji podíl obyvatel deklarujících moravskou národnost v SLDB 2011 (a jako doplněk také 1991 a 2001) v jednotlivých obcích. Zájmovým územím jsou okresy dotýkající se reliktní zemské hranice nebo ležící méně než 10 km od ní. Rozložení obyvatel hlásících se k moravské národnosti porovnávám s průběhem historickogeografické česko-moravské zemské hranice k roku jejího zrušení. Dalším prvkem, odrážejícím mocenské souvislosti identit, je volební podpora politické strany Moravané v parlamentních volbách v roce 2006 (tento rok byl vybrán proto, že v roce 2010 strana kandidovala jen v některých z krajů zasahujících na Moravu). Polohu výsledné zóny se snažím vysvětlit pomocí různých faktorů – například mocenských (změny správního uspořádání – jednak hranice, jednak správní postavení měst).

Ve třetí části práce provádím rozhovory s obyvateli dvou typově odlišných modelových obcí ležících přímo při historickogeografické zemské hranici. Obce se výrazně liší podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost v roce 2011 a volebním úspěchem politické strany Moravané v parlamentních volbách v roce 2006. Rozdíl mezi nimi dále spočívá v příslušnosti k českým, smíšeným či moravským krajům od roku 1960 do současnosti a v podílu obyvatel německé národnosti před 2. světovou válkou. Otázky se týkají vztahu k historickým zemím, současným správním jednotkám, k otázce národa a k politickým projevům moravské identity.

Součástí rozhovoru je také zakreslování představy průběhu historickogeografické hranice do slepé mapy. Ze souhrnu zakreslených průběhů reliktní hranice vyvozují její obecnou představu, kterou porovnávám se skutečným průběhem.

Celkově se tedy v práci soustředím především na pragmatické faktory regionálních identit.

2. Obecná východiska výzkumu historickogeografických hranic a identit

2.1. Hranice, historickogeografická hranice

Hranice je pro geografii zásadním jevem, protože je prostředkem ke klasifikaci. Ale prostorové hranice nejsou jen metodologickou pomůckou, ale jsou i reálným činitelem – působí na své okolí. Mají tedy z hlediska geografie dvojí význam – jsou jednak objektem výzkumu, jednak nástrojem pro vymezení objektů. Pojetí tohoto nástroje vypovídá o přístupu k objektům, které vymezuje. Poznáme z něj tedy, nakolik geografie považuje jednotlivé objekty (a zprostředkovaně i jevy a prvky) za přesně vymezitelné, definovatelné.

Hranice je nástrojem klasifikace, a klasifikace je důležitá v každé vědě – odtud plyne souvislost prostorových hranic s jinými typy rozhraničení, zájem o hranice ze strany jiných věd, a tedy i potenciál hranice pro interdisciplinární studium. Stejně tak mají dvojí reálnou roli – jsou výsledkem prostorové diferenciaci a organizace území, a zároveň jsou jejich původcem (Halás 2002).

Definice hranice jsou výrazně podmíněny pojetími hranic. Spektrum těchto pojetí je široké. Přesto mezi definicemi hranic můžeme najít jisté styčné body. Hranice je tedy obecně dělicí linie či zóna mezi dvěma odlišnými územními celky (Johnston, Gregory, Smith eds. 1994). Hranici můžeme členit podle mnoha hledisek. Tato hlediska zde seskupím do bloků (původ, povaha, funkce, metavěda), přičemž zařazení jednotlivých kritérií do bloků není úplně jednoznačné. Smyslem těchto bloků je rozdělit faktory na ty, kterým lidé, kteří chtějí prakticky řešit záležitosti spojené s hranicí, mají tendenci věnovat pozornost (povaha, funkce) a ty, které mají tendence opomíjet (původ). Přičemž současné přístupy tvrdí, že i třetí blok (původ) je důležitý – například proto, že má vliv na percepci. V rámci jednotlivých bloků jsou nejpodstatnější následující členění (Dokoupil 2004, Halás 2002, Zeman 2001). Hranice může být přirozená nebo konvenční, přírodní či společenská. Lze ji členit podle mechanismu vzniku na konvenční, chorografickou, strukturální, organickou a harmonickou. Může mít podobu linie nebo zóny, lze ji členit z pohledu práva (na legální a konceptuální). Hodnotíme její funkci (je překážkou či ne?), vývoj vztahu území, která odděluje (konvergentní, divergentní), míru její otevřenosti. Dále hranice členíme podle účelu jejich vymezení (praktický nebo teoretický). Členění hranic podle doby, ve které existují (současná nebo reliktní) stojí svým způsobem mimo ostatní typologie.

V angličtině existuje (na rozdíl od češtiny) pro hranici více termínů, které se ovšem často zaměňují (Anderson, O'Dowd 1999). *Frontier* většinou znamená hraniční zónu, *boundary* linii. Tím je jasně doložena značná důležitost rozlišování hranic podle

jejich rozsahu. Třetí termín, *border*, se nachází někde uprostřed, kromě toho značí hranici jako lidskou konstrukci.

Typologie hranic vzájemně souvisejí, a to proto, že jsou jednak provázané původ, povaha, funkce a vědecké pojetí hranic, jednak typologie uvnitř jednotlivých bloků. Například v dobách, kdy hranice správních jednotek byly zónami, představovaly bariéru, a když se stávaly liniemi, tak získávaly potenciál být místem kontaktu.

Geografie se samozřejmě hranicím (vývoji hranic politických jednotek) věnovala odjakživa, ale teorie hranic začaly vznikat až na konci 19. století (týkaly se etnických hranic) (Chromý 1999). Převažoval politickogeografický přístup k hranicím. Postupně začal být namísto vymezení hranic kladen důraz na vliv hranic na přilehlá území. V regionální geografii bylo pojetí hranic vždy spjaté s pojetím regionu – podstatné je, že s postupem času se stále více připouštěla nejednoznačnost jejich průběhu (stejně jako regiony přestávaly být chápány jako jednoduše vymežitelné jednotky).

Až do 20. století byly hranice národních států považovány za přirozené (Podhola 2010). Souvisí to s tím, že za samozřejmé byly považovány i národy. Stejný pohled byl tedy uplatňován na „obsah“ i na „obal“. V posledních desetiletích je hranicím přisuzován podstatně menší a rozpornější význam než dříve (Anderson, O'Dowd 1999). V souvislosti s integračními a globalizačními procesy je vznášena otázka, jestli jejich role slábne, nebo jestli je pouze transformována. I dnes se v geografii hranic nejčastěji rozumí státní hranice.

Česká geografie při studiu hranic dlouho opomíjela jejich vztahy s přilehlými územími, situace se začala měnit v 90. letech (Chromý 2004).

Hranice mohou ovlivňovat své okolí rozličnými způsoby, pro něž se používá termín „hraniční efekty“ (Havlíček 2004). Můžeme je zjednodušeně seskupit do tří bloků. První z nich zahrnuje efekty, které vedou k vzájemné izolaci území na obou stranách, efekty z druhé skupiny naopak vedou ke sblížení a spolupráci, případně k ovlivnění charakteru a umístění této spolupráce. Třetí seskupení efektů pak má vliv na příhraniční území nebo na celá území oddělená hranicí. Za hraniční efekt můžeme také považovat „přeshraniční kontakty“ – tedy náhradu procesů, které by v případě nepřítomnosti hranice neodmyslitelně náležely k dotyčnému území (Mikšátková 2007).

S proměnou přístupu geografie k hranicím získávalo pozornost téma pohraničí (opět se jím nejčastěji rozumí území při státní hranici). To ovšem může být vymezováno mnoha způsoby. Především může být použit pohled z vnitrozemí (je vymezeno jako prostor ležící při hranici) nebo od hranice (je definováno jako prostor ovlivněný hraničními efekty). V případě českého pohraničí je nejjednodušším způsobem (z hlediska dostupnosti dat pro hodnocení pohraničí) vymezení podle území příhraničních okresů z roku 1960, toto vymezení je ovšem zkreslující. Vhodnější je vymezovat jej jako prostor, kde před rokem 1945 žilo německojazyčné obyvatelstvo, protože toto území je stále z mnoha hledisek

výrazně odlišné od vnitrozemí. Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. (2004) vymezili české pohraničí převážně podle hraničních efektů – jako území, které sousedí s hraniční linií, jsou v něm přítomné každodenní vazby se sousedním státem a jeho obyvatelé se identifikují s pojmem „pohraničí“. Rozloha pohraničí je tím větší, čím je hranice propustnější. Svou polohou při hranici je ovlivňováno v pozitivním i negativním slova smyslu, záleží například na stabilitě politické situace v územních jednotkách po obou stranách hranice. Boesler (1983, cit. in Chromý 2000) mezi hraniční linií a pohraničí ještě vkládá příhraniční okrajové území, definované zvláště silným působením hraničních efektů.

Dnešní charakter okolí reliktní česko-moravské hranice byl tedy utvářen tím, jak hranice působila na své okolí – rozhodně nebyla výraznou bariérou, ale vliv na procesy v území měla. Důkazem je příklad z druhé zemské hranice na území dnešního Česka (moravsko-slezské) – například na aglomerovaném Ostravsku byla zemská hranice problémem, který bylo třeba překonávat mimořádnými opatřeními – plánovacími a policejními obvody přesahujícími přes hranice. Takže poloha u hranice měla za následek větší perifernost území.

Hranice jsou vymezovány jednak za účely praktickými, jednak za účely teoretickými (Dokoupil 2004). K prvním z nich patří správní hranice a hranice plánovacích regionů, k druhým hranice homogenních a nodálních regionů (přičemž typy homogenních regionů tvoří mimořádně variabilní soubor, protože spektrum jevů, na jejichž základě je lze vymezit, je široké). Hranice vymezené za praktickými účely jsou ale samozřejmě většinou složeny z úseků teoreticky podložených hranic. Praktickými hledisky jsou do jisté formovány i hranice v mentálních mapách jednotlivců, nicméně velkou roli u nich hrají iracionální faktory. Z jiného úhlu pohledu se ale hranice vymezují (spíše tvoří) za účelem vymezení se vůči „těm druhým“, s mocenskými záměry.

Zvláštní pozornost si pro účely této práce zaslouží politické a kulturní hranice.

Politické hranice vymezují teritorium, tedy území, nad nímž někdo vykonává „vlastnická práva“. Právě teritorialita jako jev spojený s otázkami moci je příčinou značného významu politických hranic (Anderson, O'Dowd 1999). Politické hranice měly povahu zón (a plnily tedy funkci bariéry), pak se stávaly řadou bodů a nakonec liniemi (ale ani dnes jimi nejsou beze zbytku – z důvodu hraničních sporů). Koncept liniové hranice je ale přesto velmi starý (důkazem jsou rozsáhlé bariérové stavby na ochranu říší staré více než 1 000 let (de Blij, Muller 1992)). Hraniční zóny vznikaly spíše zdola, liniové hranice jsou určovány shora. Z toho lze vyvodit, že pro člověka jsou přirozenější hranice zonální povahy.

V geografii se sice nejčastěji hranicí rozumí státní hranice, ale to je způsobeno přetrvávajícím pojetím národního státu jako něčeho samozřejmého a přirozeného (což je dědictví nacionalismu (Gellner 1993)) a samozřejmě výjimečně snadnou dostupností mnoha standardizovaných dat za státy. Obě příčiny vyplývají z mimořádné významnosti státu

ve srovnání s jinými územními jednotkami. Přičemž v posledních desetiletích se silně diskutuje, jestli tato významnost klesá, nebo jestli je úloha státu pouze hluboce měněna.

Společensky podložené politické hranice mohou vycházet z kulturních rozhraní nebo mohou být založeny na tvrzení o historickém nároku. Druhá možnost sebou ale nese hrozbu zpochybnění tohoto nároku (i když kulturní rozhraní se může též posunout).

Průběh politických hranic se vyznačuje velkou historickou inercií. To ale není úplná samozřejmost – například po roce 1945 bylo překvapením, že mezi státy vzniklými z bývalých kolonií nevznikly nové, realističtější hranice (de Blij, Muller 1992).

Kulturní hranice budou charakterizovat především pomocí jejich srovnání s politickými hranicemi. Průběh kulturní hranice se neustále mění, protože kulturní příslušnost lidí se skládá z mnoha prvků, a je tedy mlhavá (Massey, Jess eds. 1995). Konkrétně etnická hranice má zonální povahu, především v hustě zalidněných územích; její proměnlivost je pomalá. (Siwek 1996)

Prostorový rozsah hranic odvozených z lidské činnosti závisí na povaze dané činnosti (Chromý 1999). Takže administrativní hranice jsou liniové, zatímco společenské a kulturní hranice jsou neostré a proměnlivé a mohou dokonce vést skrze společnost. Z toho vyplývá následující rozdíl. Politické hranice společnost uvnitř politické jednotky sjednocují – důkazem je občanské pojetí (alternativa ke kulturnímu pojetí) státu (například Švýcarsko, ale slaběji také prvorepublikové Československo – zatímco po roce 1945 už Československo bylo státem dvou „bratrských“, spřízněných národů, tedy podle oficiálního hlediska nebylo potřeba překonávat výrazné kulturní rozdíly). Zato sociální a kulturní hranice společnost ve správním celku rozděluje (Chromý 1999). Důvodem tohoto rozdílu je výrazná přítomnost moderního státu v každodenním životě obyvatel prostřednictvím zákonů, veřejných institucí apod.

Na druhou stranu, i administrativní hranice mohou společnost rozdělovat. V případě Moravy krajské hranice, které nerespektují reliktní zemskou hranici, oddělují jedny Moravany od druhých.

Specifickým podtypem antropogenních hranic jsou pak geometrické hranice, které jsou postaveny pouze na abstraktních podkladech (Chromý 1999). To je zdánlivě rozumný kompromis, ale ve skutečnosti se jedná spíše o útěk před rozhodnutím, které ze stránek reality dát přednost; ve výsledku se pak taková hranice může křížit prakticky se všemi jevy (na druhou stranu: tak jako tak se hranice různých typů navzájem kříží).

Podle časové následnosti vzniku politické hranice a rozvoje území je můžeme rozdělit na 4 typy. Antecedentní hranice vzniká před osídlením území (bývá geometrická), subsekventní až po něm. Mezi subsekventní můžeme zařadit i ty hranice, které vznikají zhruba souběžně s osídlením území. Překrývající hranice je stanovena v již rozvinutém území bez ohledu na reálné struktury a vazby (nechvalně proslulé jsou takové hranice v Africe). Reliktní hranice je dědictvím zrušené hranice, které ale stále ovlivňuje krajinu

(Dokoupil 2004); lze ale konstatovat, že z logiky věci patří mimo toto členění, protože nejde o plně funkční hranici. Někteří autoři ještě zvláště vydělují historické hranice (tedy takové, které už nemají na území žádný vliv). Protože se ale územní rozsah jednotlivých regionů v čase proměňuje, je celá problematika složitější. Nevýhodná členitost subsekventní hranice nakonec nemusí být kompenzována její shodou s kulturním rozhraním (které se časem posune), zatímco geometrická antecedentní hranice je alespoň přehledná a její křížení s nejrůznějšími rozhraními není vnímáno jako vážný problém, protože tu bylo od jejího vzniku. Překrývající hranice je nejhorší možnou variantou, a to i kvůli síle zvyku, kvůli které je značně obtížné takovou hranici změnit. Zrušení něčeho, co už jednou bylo stanoveno, bývá totiž vnímáno jako „zbytečná“ komplikace, ať je situace sebevíce neúnosná – princip této zákonitosti popisuje také koncept *path dependence* (Blažek, Uhlíř 2011)). Příkladem je skutečnost, že v Česku kraje z roku 2000 vycházejí z okresů z roku 1960 (a pozdější změny jejich vymezení byly jen minimální). Existenci reliktních hranic se nevyhneme, jsou nutným následkem svobodného vývoje společnosti.

Reliktní hranice se často odráží v krajině a ve vědomí obyvatel. Rozhodně ale netvoří jednotný typ. Zatímco některé (v době, kdy už jsou reliktními) oddělují skupiny obyvatel, které se od sebe průkazně liší, ale nevymezují se vůči sobě (hranice bývalého německého osídlení v českých zemích), jiné naopak oddělují dvě společenství, která jsou si v zásadě podobná, ale aspoň část jednoho z nich se proti druhému vymezuje (česko-moravská zemská hranice). Protože se region neustále mění, a protože i v jednom okamžiku má mnoho územních tvarů zároveň, tak vlastně pro každý region existuje nespočetné množství historickogeografických hranic – ale jen omezená část z nich je významná. Jsou to například ty, které existovaly dlouhou dobu nebo které byly shodné pro několik aspektů (kulturní, ekonomický, politický) nebo jsou v souladu s jinou hranicí či oddělují území s vyšší životní úrovní. Důležité jsou především ty, kterým někteří lidé (držitelé moci) přikládají význam.

Hranice regionů, které ztratily svoje postavení, dokonce nemusí existovat fyzicky, ale mohou být obsaženy jen ve vědomí lidí (Chromý 2009b). Jedna hranice může být zároveň existující a reliktní (ve dvou různých kontextech) – např. česko-bavorská a česko-rakouská hranice jsou existující jako státní hranice a reliktní jako železná opona. Reliktní hranice také může být reliktem jiného typu hranice než politické.

V Česku je zkoumána například reliktní hranice mezi územím s převahou českojazyčného a německojazyčného obyvatelstva. V jejích výzkumech se opakovaně potvrzuje, že se tato hranice stále výrazně odráží v různých charakteristikách obyvatelstva. Protože německé osídlení bylo koncentrováno do pohraničí dnešního Česka a zabíralo jeho značnou část, bývá této hranici rovněž věnována značná pozornost při výzkumech pohraničí (Jeřábek ed. 1999; Jeřábek, Dokoupil, Havlíček a kol. 2004). Další práce se zabývaly reliktními hranicemi historických zemí (Vančura 1995) a bývalých krajů.

Historickogeografická hranice se může stát podkladem pro politickou hranici založenou na historickém nároku.

Charakter hranic a vlastnosti územní jednotky, kterou vymezuje, bývají provázané, ale nemusí tomu tak být vždy (Dokoupil 2004). Území a jeho hranice se navzájem ovlivňují, tomu se budu více věnovat v následující kapitole.

Hranice je jednak metodickou pomůckou, jednak reálným jevem, ale situace je složitější – hranice (ať už jsou výpovědí o prostorové struktuře území, nebo naopak prostorovou diferenciací ovlivňují, nebo je pravdou obojí zároveň) jsou sociálním konstruktem. Toto pojetí je odvozováno ze stejného náhledu na region (Semian 2012), ale v současnosti je také způsobeno globalizačními procesy (Šerý, Šimáček 2013). Určovány jsou částečně z centra, částečně jsou formovány pomocí procesů v budoucím pohraničí (Anderson, O'Dowd 1999). Obvykle vznikly v periferních oblastech mezi centry politických celků (Havlíček, Marada 2004).

Ve vnímání prostorových hranic se odráží jejich souvislost s hranicemi společenskými, protože vymezují „nás“ a „ty druhé“ (což je ze své podstaty konfliktní princip). Proto mají lidé v současné nepřehledné situaci sklon oživovat staré hranice a tvořit nové. Hranice jsou odrazem času v prostoru, zosobňují boj proti těm, kteří žijí vně hranic. Mají protichůdné významy – jsou ochranou nebo klecí, znamenají nejistotu či příležitost, kontakt nebo konflikt. Spojují (obyvatele jedné územní jednotky) nebo rozdělují (lidi v sousedních územních jednotkách) (Anderson, O'Dowd 1999). V předprůmyslové éře byl význam přisuzován pouze správním hranicím, s nástupem nacionalismu začaly na váze získávat kulturní hranice a začala být prosazována shodnost správních a kulturních hranic. Protože pohraničí je geometrickou periferií, tak také ve vědomí obyvatel hranice ztělesňuje perifernost. Změna funkce či symbolického významu hranice může v dlouhodobém důsledku vést až k fyzické změně hranice. Zatím nebyl dostatečně zkoumán význam hranic pro regionální identitu.

Termín „hranice“ tedy budeme nadále používat i pro zonální rozhraní. Nebude ale používán pro jiné rozhranění než prostorové (to by bylo matoucí), místo toho budou používány příbuzné pojmy (např. rozhraní). Termíny „reliktní hranice“ i „historickogeografická hranice“ budu používat pro hranici, která má stále vliv na některé jevy či procesy. Hranici, která již žádný vliv nemá (respektive tento vliv je mizivý) nazývám historickou hranicí. Území na jedné straně hranice nazývám pohraničím, území po obou stranách pak přeshraniční zónou.

Reliktní česko-moravská zemská hranice je společenská, zonální, konvenční a otevřená. Jako bývalá politická hranice (přičemž moravisté si přejí, aby se opět stala politickou hranicí) je provázána s otázkami moci. Kromě mocenských souvislostí kladu důraz také na fakt, že je hranice konstruktem a že je spojená s tzv. *otheringem* (sebedefinování

společenství prostřednictvím odmítání ostatních). Práce se hlásí k přístupu, že přesný historický průběh hranice není zavazující (hranice po svém zrušení změnila svůj průběh a mediánová linie pomyslné reálné hraniční zóny už dnes vede jinudy než zemská hranice v roce jejího zrušení). Co se týká současných odrazů česko-moravské zemské hranice (jejichž syntézou je zmíněná zóna), kladu důraz na hranici v myslích lidí a dále na roli shodnosti s pozdějšími administrativními hranicemi.

2.2. Region, identita, regionální identita

Protože prostorová klasifikace úzce souvisí s členěním společnosti, mají hranice značný vliv na regionální identitu člověka. Paasi (2002a) dokonce tvrdí, že identita a hranice jsou dvě podoby jednoho jevu.

Následující část bude věnována regionu, identitě a regionální identitě, ale občas v kontextu diskutovaných přístupů budu pojednávat i o hranicích.

Region

Region, jeden ze základních konceptů geografie, je (v jednom ze svých pojetí) způsobem členění prostoru. Prostor je klasifikován různými způsoby. Je nutno podotknout, že významným důvodem pro klasifikaci prostoru (ale i klasifikaci společnosti nebo čehokoli jiného) je snaha získat či udržet moc. To úzce souvisí s teritorialitou, o které bude pojednáno později.

Obecně existují tři pojetí regionu (Chromý 2009a). Podle nejstaršího je přirozeným celkem. S kvantitativní revolucí začal být považován za prostředek členění území (pro teoretické účely) a od nástupu „nové regionální geografie“ je kladen důraz na subjektivní aspekty, region je podle tohoto myšlenkového proudu formován společnostmi. Všem třem přístupům je ale společné to, že region je (více či méně přesně) ohraničená územní jednotka, která se díky svému charakteru či díky své organizaci liší od jiných územních jednotek (Johnston, Gregory, Smith eds. 1994). Nejnovější pojetí regionu ale není uznávané všemi – region je stále často vnímán jako homogenní jednotka a ve výzkumu s ním bývá zacházeno mechanicky (Semian 2010).

Regiony jsou vymezovány podle objektivních i subjektivních kritérií, u sociogeografických regionů jsou důležitější subjektivní kritéria (Siwek, Bogdová 2007). Náhledy na regiony přitom souvisí s již uvedenými náhledy na hranice. Regiony jsou tedy vymezovány „objektivně“ (proti nodálním stojí homogenní, ale také regiony definované svým charakterem, nicméně se zonálními hranicemi), pragmaticky a subjektivně (regiony

v mentálních mapách, ve vědomí obyvatel). Důležité je rozlišení mezi regionem jako akční jednotkou (vertikální poloha) a jako akčním prostorem (horizontální pohled) (Semian 2012).

Nástup nových pojetí regionu je spojen s oživením zájmu o regionální geografii v 80. letech 20. století. Tyto přístupy ale netvoří jednotný celek. Výzkum uspořádání společnosti v území je v těchto myšlenkových směrech nahrazován zkoumáním společenské organizace prostoru, region je tedy považován za společenský výtvar, prostřednictvím kterého dává společnost prostoru význam (Sagan 2004). Takže organizace prostoru je odrazem společenských mechanismů (Paasi 1986). V nové kulturní geografii jsou ohraničená území nahrazována vymezenými skupinami lidí (Semian 2010). V pozadí je myšlenka, že je třeba přestat rozlišovat mezi prostorem a společností (Paasi 1986) – nutno ovšem přiznat, že tato myšlenka má značně filozofický nádech (ve smyslu „všechno souvisí se vším“), a proto není až zas takovým překvapením, že „nové“ přístupy k regionu stále nejsou široce prakticky aplikovány.

Region se tedy v tomto pojetí „stěhuje“ z prostoru do síťového schématu. Protože ale toto schéma lze při jistém zjednodušení umístit do prostoru, region v území zůstává, ale jeho fyzická hranice nabývá mimořádně komplikovaný tvar, a stává se extrémně proměnlivou v čase. Navíc tvrzení, že území jsou nahrazována jinými množinami, je přece jen nadsazené. Allen, Massey a Cochrane (1998) tvrdí, že územní hranice jsou při vymezení regionu použitelné, jen je třeba se na ně dívat značně kriticky (například proto, že křížují jiné sociální vztahy) (Massey, Jess eds. 1995). Stejně tak Paasi (2004) odmítá myšlenku, že důležité už jsou jen sítě, a tvrdí, že hranice, teritoria i měřítko stále hrají významnou roli. Regiony tedy mají neostré hranice, ale když jsou vymezeny (ať už pragmaticky, nebo teoreticky), tak jsou jim pro zjednodušení „přiděleny“ ostré hranice. Region je přitom formován jak shora (např. územní správou), tak zdola (obyvatelé jej přijímají nebo odmítají) (Kašková 2013).

Region je tedy proměnlivý a otevřený. Propojuje jednotlivce s institucemi a inspiruje aktivitu lidí (Semian 2010). Proto je uznávána důležitost jeho vzniku, proměn a zániku, a také toho, jaký význam mu přikládají obyvatelé (Šerý, Šimáček 2013) a jak jej používají pro svou identifikaci (Odehnal, Šerý 2012). Zaniklý region přitom může být znovu oživen. Aby region nezanikl, musí být stále obnovován (Semian 2012). Celková nepřehlednost je ještě zvýšena tím, že i kategorie v hierarchii regionů bývají nejednoznačné (Siwek, Bogdová 2007).

S růstem zájmu o region ale přichází hrozba „zbožštění“ regionu a nereálných očekávání (Paasi 2002a) a regionalisté se dopouštějí stejných chyb jako nacionalisté (Chromý 2008). Oživení zájmu o regiony totiž není doprovázeno dostatečným příklonem k novým přístupům k regionu. Druhá věc je distance mezi teorií a praxí. Například snaha posílit v Evropě regiony naráží na problém, že v každém státě mají jiné měřítko, jiné tradiční postavení, jiné současné mocenské postavení.

Region je zároveň považován za proces, přispívající k tvorbě a proměnám všeho, co obsahuje (krajiny, společenských mechanismů atd.) (Pred 1984). Právě proto je jeho územní vymezení relativizováno. Protože je procesem, tak je ovlivňován i reliktními hranicemi na svém území (Chromý 2008).

Dobrým důkazem pro to, že region je sociální konstrukcí a procesem, je fakt, že regiony jsou v jazyce mezinárodní politiky personifikovány (Paasi 1986).

Pro současnou regionální geografii je tedy charakteristický zájem o mechanismus vzniku (a udržování a přeměn) regionu. Tomu se důkladně věnuje Paasi (1986, 2002a) ve své teorii institucionalizace regionu. Podle něj je institucionalizace regionu socioprostorový proces – územní jednotka vzniká jako část prostorového uspořádání společnosti (i vývoj již vzniklého regionu je součástí vývoje společnosti) a stává se jasnou v sociální praxi a sociálním povědomí. K výsledku tohoto procesu přispívají například iniciativa jednotlivců, vnitřní i vnější image regionu, název regionu, tvorba regionálních symbolů, tvorba institucí, vzdělávací systém, regionální literatura nebo média. Vznik a budování regionu (jeho institucionalizaci) lze podle Paasiho schematicky rozdělit do 4 fází. V první získává územní tvar (ujasňují se jeho hranice) – bez něj by to bylo skutečně jen společenství spojené sítí vazeb. V dalších dvou stádiích vznikají symbolický a institucionální tvar regionu. V poslední fázi se region stává relativně stabilní součástí prostorové struktury společnosti. Pořadí stádií se může lišit, mohou probíhat současně. Vytvořením regionu proces institucionalizace nekončí – může se měnit kupříkladu rozsah či význam regionu (Chromý 2003a). Všechny 4 fáze institucionalizace regionu (územní tvar, symboly, instituce, zakotvení) jsou generovány a udržovány lidmi, což znamená, že region se odehrává skrze lidskou činnost (Paasi 1986).

Hlavními faktory reprodukce jsou regionálně ukotvené společenské instituce (v širokém smyslu slova, tedy ne jen organizace, ale také různé normy, zvyklosti), na začátku procesu může být důležitá role jednotlivců (aktivistů). Region ve výsledku spojuje reálné jevy v regionech, pocit regionálního společenství, obrazy regionu a struktury očekávání (o nich bude pojednáno později) (Paasi 1986). Čím větší region, tím je institucionalizace složitější. Institucionalizace navíc může protínat hierarchické úrovně (Semian 2010).

Ke vzniku regionu je tedy třeba splnit dva předpoklady. Region musí být respektován mimo své území, kromě toho s ním musí jeho obyvatelé cítit sounáležitost a musí cítit potřebu deklarovat svou příslušnost k němu (Kučera 2006).

Pro produkt první fáze institucionalizace, územní tvar, platí vše, co bylo zmíněno o hranici. Územní tvar regionu vzniká nedemokraticky a je stanovován převážně z centra (Anderson, O'Dowd 1999), je ovlivněn mocenskými vztahy (Semian 2010). Funkci územního tvaru může plnit i reliktní hranice. Podle Chromého (2003a) má území nejen fyzické,

ale i kulturní, symbolické a další hranice. Všechny tyto hranice mohou být předmětem sporů. Podle Kaškové (2013) jsou hranice dokonce častěji v představách či společenské struktuře, než fyzicky vymezené.

Územní tvar podpoří prostorové povědomí obyvatel, pomůže jim uvědomit si vlastní specifickou. Například příslušnost k území státu může být silnějším základem pro občanství než jiné faktory (Anderson, O'Dowd 1999). Na úrovni národa může být územní tvar nástrojem národní vize, která nadsazuje homogenitu vlastního území a rozdíly mezi svým národem a jeho sousedy. O minulosti konkrétního regionu se leckdy mluví tak, jako by i v minulosti měl stejný rozsah jako dnes (a nebo naopak národ chce získat území, která byla součástí jeho územního tvaru v minulosti) (Chromý 2003a) – historie změn hranic regionu proto může být důležitá pro porozumění vazbám v regionu (Semian 2010). Podle Massey (Massey, Jess eds. 1995) prostorová organizace vede k odmítání druhých, tzv. *otheringu*. Prostorový aspekt není nezbytnou částí identity, ale přispívá ke stálosti identifikace (Tuan 2003). Hranice má pro region význam nejen symbolický, ale i praktický – její poloha určuje jeho sociálně-ekonomický vývoj (Halás 2002). Územní tvar ale nesmí být pojmán nekriticky, hranice regionu jsou přetínány mnoha vazbami (a jinými hranicemi), daný region ve smyslu „stát“ může mít jiné hranice ve smyslu „společnost“, ve smyslu „ekonomická jednotka“ apod. Územní tvar je tedy pro region jen přibližným územním rámcem, nikoli klecí – je chybou vyvozovat z regionální identity soulad mezi společenstvím a územím (Paasi 2003). Naproti tomu Vencálek (1998) tvrdí, že územní celistvost těsně souvisí se společenskou celistvostí – nejspíše proto, že společně sdílený prostor k sobě lidi navzájem pocitově váže.

Hranice regionu mohou být pevné (když jsou provázány s prosazováním moci) nebo přibližné (když vznikají živelně) (Semian 2010). Je třeba je vidět nejen v prostoru, ale i ve společnosti a společenském vědomí (Chromý 2003b). Například hranice kulturních regionů a regionů, které ztratily svoji funkci, nemusí mít jasnou fyzickou podobu; stačí, že jsou přítomné v myslích lidí (jako symbolické hranice) (Chromý 2009b).

Hlavním prvkem symbolického tvaru regionu je jeho název, dalšími významnými symboly jsou vlajka, znak a vizuální symbolika obecně. Každodenně používaný název se přitom může lišit od oficiálního názvu. Příkladem významné role názvu je dlouholetý spor Řecka s Makedonií o její název s výrazným dopadem na její mezinárodní vztahy, ale také „pomlčková válka“ v Československu. Do obou sporů se přitom promítají otázky moci či potenciálního ohrožení. Důležitost státní vlajky je snad ještě více než jejím využíváním dokázána rozšířeným zvykem pálit vlajky nepřátelského státu (a protesty proti tomuto pálení). Symbolem ale může být cokoli, co utváří regionální identitu – včetně hranic (protože pomyslně vymezují „nás“ vůči „těm druhým“) či rituálů (Kašková 2013). Symbolika regionu může čerpat jak z jeho historie, tak ze současnosti (Chromý 2009b).

Symboły jsou náhradou osobní zkušenosti s regionem, role symbolů roste s měřítkovou úrovní regionu. Symboły zhušťují společné představy, významy a hodnoty a představují je v regionu i mimo něj (Kašková 2013), pomáhají obhájit a udržet status quo (Martin 1981). Název propojuje region s jeho minulostí (Chromý 2003a). Funkcí symbolického tvaru regionu tedy je, aby existence regionu trvale budila pozornost a působila na emoce jak jeho obyvatel, tak lidí žijících vně něj, a také zdůraznění jeho odlišnosti od ostatních regionů. Pro region je důležitý symbolický tvar (jako nástroj zprostředkování) právě proto, že na rozdíl od místa (o rozdílech mezi regionem a místem bude pojednáno později) má region kolektivní charakter, poznává se nepřímo a váže se k historii (Paasi 1986).

Jeden název může být společný více regionům – to pak samozřejmě oslabuje jeho váhu. Pro budování symbolického tvaru také není příliš výhodné, pokud jsou názvy dvou regionů odvozeny z jednoho jména, ke kterému jsou pouze připojovány přívlasky (například Dolní a Horní Rakousy) – snižuje se tím nezaměnitelnost těchto regionů z vnějšku (něco jiného je ovšem rozčlenění státu na mlhavé myšlené regiony pojmenované podle světových stran – takové regiony jsou nezaměnitelné). Postavení regionu v prostorové struktuře může být zčásti podporováno pomocí symboliky jiného regionu, který se s ním překrývá – například když jsou ve znaku kraje symboly kulturního regionu (tehdy jde prakticky o symbiózu). Pro tuto práci má význam, že znaky krajů Česka obsahují i znaky zemí, do nichž zasahují jen zčásti. Tím je šířeno povědomí o nesouladu krajských a bývalých zemských hranic mezi všemi obyvateli krajů narušujících zemskou hranici.

V Česku představuje problém samotný název státu – mimo jiné pro mnohé obyvatele Moravy z důvodu značné podobnosti s názvem historické země Čechy. Předchozí standardní název byl ale dvojslovný, což je naprosto výjimečné, a může to evokovat nejen pozitivní (Spojené království), ale i negativní (KLDŘ) dojmy. Názvem „Česká republika“ je vzbuzován dojem nezakotvenosti, provizority, název „Česko“ představuje jako symbolické zahrnutí Moravy do státního celku tvořeného z větší části Čechami zdravé řízení do nevyřešeného problému nehledě na to, jestli název Česko bude nakonec naprostou většinou obyvatel státu přijat, nebo jestli bude případně muset ustoupit jinému, na kterém bude panovat větší shoda.

Instituce – základ třetí fáze procesu – bývají podloženy uspořádáním ekonomiky v dotyčném území. Následkem dělby práce je totiž kontrola „spořádaného života“ lidí přenášena z místních společenství na rozsáhlé společenské instituce a stává se skrytější. Instituce ale nejsou jen politické a ekonomické, ale také kulturní (Paasi 1986). Z nich mají význam zvláště ty, které přenášejí informace a znalosti (Chromý 2009b) – školy (protože formují symboly), média, literatura, ale také třeba muzea. Dále jsou důležité firmy a organizace, které používají regionální symboly. Institucemi ale nejsou myšleny

jen organizace, ale i různá činnost politické, ekonomické a právní povahy, která má zásluhu na vzniku názvu a společenské organizace regionu (Paasi 1986).

Instituce tvarují společenské vědomí, a jako jeho součást i regionální vědomí. Vážou politické nadšení na region (Paasi 2003), šíří znalosti specifik území (Chromý 2009b), vzdělávání ovlivňuje společenskou i územní klasifikaci. Institucionální tvar také činí region relativně homogenním či organizačně specifickým celkem (tj. dává mu takové vlastnosti, jakými je region obecně popsán v respektovaných definicích) a spojuje ho s každodenním životem. V moderní době společenství pramení nikoli z prostorového uspořádání, ale z dělby práce (což je také instituce). A ideologie postavené na ekonomických základech mají značný vliv na soudržnost. Druhé a třetí stadium institucionalizace jsou vlastně dvě podoby téhož procesu – důležitost institucí zčásti spočívá v tom, že používají regionální symboly (Paasi 1986). Symbolický a institucionální tvar se přitom mohou vázat na rozdílný územní tvar (například když institucionální tvar znamená pouze státní území, zatímco symbolický tvar zahrnuje i krajany).

Přesun kontroly života lidí na vyšší hierarchickou úroveň má za následek i větší rozsah prostoru, s nímž se lidé ztotožňují. Institucionální tvar je provázán s otázkami moci, legitimity, tvorby významů, je vyjádřením zásadní myšlenky nové regionální geografie, že společnost organizuje prostor. Institucionální aspekt státu je v současnosti proměňován, také je relativně oslabován přeshraniční spoluprací (Paasi 1986).

V poslední fázi region získává pevné místo v systému regionů a v regionálním povědomí (uvnitř i mimo region) (Semian 2010). Jde o to, aby region pro svět nebyl záhadným celkem, o jehož samé existenci či aspoň relevanci je pochybováno, ale respektovanou entitou. Zdánlivým vrcholem institucionalizace je získání administrativní role, ale důležitější jsou společenské instituce, které „přinášejí region k jeho obyvatelům“. Činí tak tím, že šíří informace o něm a udržují jeho struktury očekávání (Paasi 1986), což jsou způsoby, kterými obyvatelé vnímají okolní dění, a které jsou ovlivněné povahou regionu (Chromý 2003a). Do čtvrtého stadia patří i pokračování procesu transformace a institucionalizace poté, co již region byl zakotven v systému (Paasi 1986).

Tato fáze dává regionu takovou identitu, která nezahrnuje jen hmatatelný základ, ale i „myšlenkovou sféru“, neboli obrazy tvořící základ pro struktury očekávání. Takže region plodí činnost obyvatel a zároveň je tou činností proměňován (Paasi 2002b) – je spojen s jejich každodenním životem. Zároveň ale formuje regionální stereotypy.

Region se může věčně obnovovat, nebo může zaniknout – to když zanikne ve vědomí obyvatel a ztratí se z veřejného postoru. Příčinou bývá vážný vnější zásah a výměna obyvatel (Raagmaa 2001). Nově vzniklý region ale může mít stejné fyzické hranice jako zaniklý. Někteří autoři (Zimmerbauer 2011) považují zánik za pátou fázi institucionalizace regionu.

V souvislosti s flexibilním pořadím fází institucionalizace se dá říct, že v případě území se subsekventní hranicí vzniká územní tvar až po zbylých třech fázích procesu (Paasi 1986). Dále vyvozujeme, že větší význam mají ty reliktní hranice, které vymezovaly území, které mělo vyvinutý symbolický i institucionální tvar a bylo silně zakotveno v prostorovém uspořádání společnosti. Tedy území, které mělo silnější identitu.

Identita

Protože je region sociální konstrukcí, záleží na tom, jak je vnímán, jaký je jeho obraz. A s tím souvisí problematika identity. Navíc, protože je prostor silně provázán se společností, jsou hranice silně svázány s identitami.

Spektrum definic termínu *identita* je široké, a to i proto, že se tímto tématem zabývá mnoho oborů. Pro tuto práci je podstatné, že identita je často považována za způsob, kterým jednotlivec (či skupina) nalézají svou podstatu, za pocit náležení k nějakému celku (který je jednou ze základních lidských potřeb) (Maslow 1989, cit. in Raagmaa 2002). Je to tedy jedna z mnoha konkrétních verzí klasifikace. To není banální konstatování – plyne z něj totiž souvislost identity s jinými podobami klasifikace. Na složitost tématu upozorňuje Paasi (2003), když tvrdí, že identita je sociální proces (podle téhož autora je procesem i region).

Identita může vznikat náhle nebo postupně (skrze každodenní život), její základy mohou být dané nebo založené na svobodné volbě (ale na to, které jsou dané, má vliv kultura příslušné společnosti), a stejně tak její složky mohou být určeny při narození nebo výrazně formované v dětství nebo proměnlivé (mezi poslední patří i územní příslušnost) (Osoba 2008). Zastoupení jednotlivých variant záleží na epoše – v předindustriální době měla rozhodující vliv výchozí situace, v období industriálním vzrostla váha svobodné volby a v dnešní době je (ovšem jen teoreticky) vliv složek a základů, které si člověk nevybírá, mizivý (Semian 2010). Identita odráží naše vnitřní i vnější prostředí (Vencálek 1998).

Při formování identity mají vliv jak emocionální, tak racionální faktory (Semian 2010) – když se identifikujeme s jinými lidmi, může pak více těžit ze spolupráce s nimi (Nikischer 2013). Identita tedy souvisí s mocí – je politickou otázkou (Paasi 2003). Naše identita je formována také tím, jak by náš život chtěli směřovat ostatní (Chromý 2009). Jako měkký faktor nejrůznějších jevů a procesů má identita dalekosáhlý vliv na mnoho tvrdých faktorů. Je proměnlivá v čase a její složitost vyžaduje využití více oborů (Osoba 2008). Příkladem její nejednoznačnosti je fakt, že moravská národnost sice úředně neexistuje, ovšem s jednou výjimkou – Sčítáním lidu.

Identifikace s něčím či někým ale zároveň zahrnuje identifikaci proti někomu či něčemu. Pozitivní sebedefinování nicméně převažuje (Paasi 2003). Vymezování se

proti „těm druhým“ se v rovině moci vyznačuje jedním rozporem – když jsou „druzí“ mocnější než my, chceme od nich pro sebe práva, ale když jsou slabší, tak jim jejich práva nedopřejeme.

Problematika identity se dostala do středu pozornosti díky nástupu tzv. „nové kulturní geografie“. Ta souhrnně přináší větší roli pro subjektivitu – konkrétně důraz na symbolické a sociální stránky (Odehnal, Šerý 2012), relativismus, soustředění na otázky moci – a také právě na identitu (Osoba 2008).

Identita neexistuje sama o sobě, vždy je nutno ujasnit, k čemu ji vztahujeme. Především se jedná o společenskou či prostorovou příslušnost. Kromě toho má identita (ať už se vztahuje k čemukoli) různé stránky – v zásadě jsou společenské, prostorové a vývojové (Chromý 2009b). Přičemž prostorový aspekt není nezbytný, ale pomáhá k pevnosti identity (Tuan 2003).

Už takto složitá problematika osobní identity se stává ještě komplikovanější v případě kolektivní identity. U té hraje značnou roli kulturní podobnost mezi jedinci, dále čas – konkrétně minulost, kterou si společenství upravuje a interpretuje po svém (vzniká tak „kolektivní paměť“). Kromě toho je kolektivní identita formována prostorem. Je aktivně budována. Kolektivní identity jsou ožívány právě v současnosti – je to podvědomá reakce na růst individualismu (Paasi 2003).

Sociální identita

Často se vyskytuje názor, že identita vlastně vůbec nenáleží jednotlivcům, ale pouze společenským skupinám (Paasi 2002a).

Sociální identita je budována pomocí tzv. symbolických kódů rozlišování, jejichž podstatou je abstraktní vymezení „my versus ti druzí“. Jsou založené na prostoru, času, či kulturních hlediscích. Přičemž prvobytný kód zahrnuje prvky, které člověk neovlivní, a občanský kód ty, které jej v průběhu života formují (např. vzorce chování) (Eisenstadt, Giesen 2003). Společenská identita jedince je tedy zčásti vytvářena socializací. Hybnými pákami tvorby sociální identity jsou držitelé moci, a pokud není společenství mimořádně malé, je ovlivňována i zvnějšku. Je formována institucemi, vliv na ni mají i hranice (Šerý, Šimáček 2013). Dále na ni působí stereotypy (Paasi 1986). Budování sociální identity je trvalým procesem.

V pohraničí jako místě styku různých společností je sociální identita komplikovaná. Identifikace se společenstvím má dvě části. První je ideálem a týká se vyšší hierarchické úrovně. Druhá je skutečná, staví na ideální, ale je rozšířena o jedinečnou kombinaci hodnot a zkušeností jednotlivce (Semian 2010). Společenská identita jako celek pak existuje na více hierarchických úrovních současně (Knight 1982). Může v ní převažovat politický nebo

kulturní základ. Nepříznivá sociální identita (nevýhodné postavení ve společnosti) může negativně ovlivnit i územní identitu – to proto, že vlastnictví území ze strany politické jednotky má kulturní nádech (Siwek 2011).

Společenská identita je tedy propojena s územním vědomím. Obojí lze pojímat jako součást toho druhého. Vznik společenské identity lze také považovat za totožný s procesem stálého obnovování společnosti (Paasi 1986). Zvláště pro téma identit je důležité, že věda nikdy není objektivní, že vždy hrají roli různé pozice autora (Crang 1998).

Změny podob společenské identity měly za následek i změny významů různých typů hranic. V tradiční společnosti byla důležitá příslušnost k mocenské jednotce (a proto byly nejpodstatnější správní hranice). Od 19. století nabyly na významu kulturní rozdíly, a tedy také kulturní hranice (Chromý 2000).

Územní identita

Vztah regionu a jeho obyvatel je v geografii dlouhodobě zkoumaným problémem (Paasi 1986). Stojí za ním mnoho faktorů, které se dají velmi zjednodušeně rozdělit na pragmatické, emocionální a inspirující. Zprvė dané území svými vlastnostmi činí náš život snazším. Také se v něm cítíme bezpečně a důvěrně (Rose 1995), protože v území žije společenství, jehož jsme součástí (Paasi 2009). Dále k němu získáváme pouto skrze lidi a jevy, které jsou s ním neodmyslitelně spojené – například významné osobnosti. Dále skrze jeho pozitivní vlastnosti, které nás inspirují a vzbuzují náš obdiv a hrdost, nebo skrze ty negativní, které nás motivují ke snaze zlepšit stav území. Sem patří estetické vlastnosti místa, jeho úspěšnost či neúspěšnost. Na našem pocitu, že patříme k místu, se podílejí i mocenské vztahy (mocní s námi prostřednictvím naší sounáležitosti s územím manipulují). Lidé vedou boje o to, která interpretace území a jeho minulosti převládne (i proto, že tím bude ovlivněna budoucnost místa). Takže vědomí místa má zároveň na mocenské poměry vliv (Massey, Jess eds. 1995). Naše spjatost s územím sílí s dobou, kterou v něm strávíme (Chromý 2009a).

Skrze území se také vymezujeme vůči ostatním. Stejně tak společenství se s místem identifikuje proto, že jej (vlastně pomocí hranic) vymezuje vůči jiným společenstvím – prostor zde tedy figuruje jako jev, který činí odlišnost nápadnější. Zároveň je prostor hmotnou stránkou jejich společenství, něčím, co je třeba chránit (Paasi 2009).

Lidé žijící ve stejném území jsou také sbližováni už tím, že mají rámcově podobný život, řeší některé podobné zásadní problémy, mají podobné role v systému přesahujícím území, podobná životní přesvědčení (Chromý 2003) – to je součástí jevu zvaného „struktury očekávání“ (o něm pojednám později). Dále zde působí časový aspekt – společná paměť a zároveň plánování společné budoucnosti (Vencálek 1998). Podílet se může i výrazný

krátký prožitek (Tuan 2003) – v případě Moravy na začátku 90. let by mohlo jít například o návštěvu papeže na Velehradě nebo o masové promoravské demonstrace, ale také o listopad 1989 v Brně.

Vztah k území je formován jinak u společenství, které se do něj čerstvě přistěhovalo (to se identifikuje s prostředím) a jinak u společenství, které tam už žije delší dobu (to se identifikuje se symboly, které si samo zavedlo) (Osoba 2008).

Vztah člověka k prostoru má několik rovin – znalost území, jeho využívání (nejzazším cílem je ovládnout prostor) a emoce (Siwek 2011). Protože jsou tyto roviny provázány, mají emoce vliv na to, jak člověk nakonec zachází s územím (takže jeho znalost může přijít vniveč). To je využito v konceptu mentální mapy. Podle Massey (Massey, Jess eds. 1995) není územní identita individuálním jevem, ale je pevně spojena s mezilidskými vazbami. Protože územní identita není přirozená, ale kulturně vštípená, je proměnlivá. To platí zvláště pro současnou dobu, charakteristickou vysokou mobilitou (Crang 1998). Například mnoho lidí s kořeny na Moravě žije v Čechách a zvláště v Praze, přitom v Praze je podíl obyvatel deklarujících moravskou národnost naprosto zanedbatelný. To lze vysvětlit tím, že tam z Moravy přicházejí lidé, pro které místo představuje relativně menší hodnotu (v porovnání například s úspěchem) než pro ostatní. Sociální vzdálenost může být inverzní vůči prostorové (Tuan 2003), také se může značně lišit osobní biografie a historie regionu (Paasi 2002a). Územní identita může také být ovlivněna setrvačností – například její vymezení může být shodné s reliktní hranicí. Prostorový prvek může tvořit základ identity, může být nástrojem pro vymezení se vůči druhým nebo nemusí být v identitě přítomen. Většinou má územní vymezení pro identitu význam, ale ten nesmíme přeceňovat.

Územní identita existuje na více řádovostních úrovních současně. Přitom obecně je silnější tehdy, když člověk cítí spoluodpovědnost za vývoj území, tedy v menším regionu (Vencálek 1998). Výjimku tvoří stát, ten v sobě totiž obsahuje mnoho významů (Chromý 2009b). Naopak čím je území větší, tím jsou jeho významy složitější a více symbolizované (Paasi 1986). Specifická je identita pohraničních regionů států – ty mají totiž díky své poloze mimořádné postavení (Chromý 1999).

Příkladem odporu vůči „těm druhým“ jako zdroje územní identity je tzv. orientalismus (kdy si Evropané připadali důstojnější díky srovnání s jinými světovými makroregiony) (Massey, Jess eds. 1995). Tzv. *othering* je ale možné tlumit prostřednictvím zajištění kontaktů mezi dotčenými územními společenstvími (kdy si obyvatelé uvědomí vzájemnou podobnost svých životů, tj. že jejich struktury očekávání nejsou tak rozdílné, jak předpokládali). To je využíváno například v euroregionech. V takovém případě se jedná o pozitivní stránku jevu, který zmiňuje Tuan (2003) – že když příliš přemýšlíme o svých pocitech z území, tak tyto pocity ničíme.

Vztah k území je jedním ze základů obecné identity jak pro jednotlivce, tak pro společenství; to je v současnosti dokazováno nárůstem regionalismu (Chromý 2009b). Když je ale komunita založena jen na územní příslušnosti, tak hraje větší roli to, jak ji zařazují do klasifikace lidé vně této komunity (Paasi 1986). Územní identita se také odráží v míře aktivního postoje člověka vůči území a jeho rozvoji. Proto se uplatňuje i při tvorbě administrativního uspořádání (Chromý 2003) – je zdrojem lepšího fungování administrativní jednotky. Protože je jedním z podpůrných faktorů moci, tak je předmětem bojů o vládnutí (Massey, Jess eds. 1995)

Současnost přináší do problematiky územní identity dva protichůdné trendy. Na jedné straně je zeslabována. Podíl na tom mají globalizační tendence, mobilita, cestování. Tradiční vázanost k malému území, které člověk zná z každodenního života, se tak zčásti uvolňuje a území je ve svém významu pro člověka nahrazováno „místem“, které v této souvislosti znamená proměnlivou prostorovou jednotku určenou tím, jak se daný jedinec pohybuje v prostoru (Chromý 2009b). Na druhé straně složitost globalizovaného světa nutí lidi hledat hmotný základ, ve kterém by byli usazeni. Proto jsou probouzeny staré hranice a tvořeny nové (Paasi 2003).

V posledních desetiletích se jednotlivé společenské vědy stávají méně přehlednými a zčásti se slévají dohromady. V souladu s tím také pojetí prostoru začíná být míseno s pojetím společnosti. Výsledkem je, že je mísená společenská a územní identita, což je zdůvodňováno tím, že s lidmi se identifikujeme skrze prostor a s prostorem skrze lidi. Ale snaha, aby územní a sociální identita byla za každou cenu shodná, je z dlouhodobého hlediska nevhodná. Podle Vencálka (1998) totiž kulturní heterogenita státu připravuje obyvatele na různost, která je čeká v globalizovaném světě. Paasi (2002b) pro odlišení mezi osobní a kolektivní územní identitou rozlišuje místo a region, tomuto rozlišení se budu podrobněji věnovat později. Tuan (2003) rozlišuje tři typy „myšleného“ prostoru – mytický, pragmatický a abstraktní. Tyto typy můžeme zhruba ztotožnit se třemi principy – identita, uživatelský vztah k prostoru a snaha o rozměrovou vyváženost jednotek (správních i teoretických). Tyto principy se samozřejmě často dostávají do vzájemného rozporu.

Lidé se tedy mohou vůči „těm druhým“ vymezovat spíše na základě územní příslušnosti nebo spíše na základě kulturních znaků. To se odráží ve dvou pojetích státu – občanském a kulturním.

Protože se každá hranice kříží se společenskými vztahy, jsou územní identity rozdrobené. Navíc nepanuje shoda ani na jejich zařazení do hierarchie (Knight 1982). Mnohvrstevnatost územních identit má pak za následek, že ty „druhořadé“ jsou bagatelizovány. Protože se Moravané hlásí k Česku, tak si Češi z Čech nejsou schopni připustit, že je pro ně velmi důležitá i Morava. Je ale možné, že s postupujícím důrazem Evropské unie na regiony si tuto souběžnost identit přece jen začnou uvědomovat. Vina

na slábnutí územních identit je často připisována mocným – médiím, korporacím apod. Ale Pred (1983, cit. in Paasi 1986) upozorňuje, že hlavní podíl na tom mají jednotlivci – tím, jaký vedou každodenní život.

Nikischer (2013) z regionálních identit vyděluje teritoriální – to jsou ty, které zahrnují i otázku moci. Tato moc je vykonávána z místa v daném území. Takže tyto identity se vážou i ke správě daného území. Územní identita je tedy se změnami mocenského uspořádání spojena skrze princip teritoriality. Teritorium chápeme jako území, které má vlastníka (Haggett 1983) – tím se také liší od pouhého regionu. Teritorialita pak znamená ovládání lidí pomocí ovládání území a je jí vrozená konfliktnost.

V současnosti ale teritorialita prochází výraznými změnami. Stává se méně přehlednou, pravomoci různých jednotek se překrývají. Státy některé funkce ztrácejí a jiné získávají. „Konkurentem“ politických jednotek se také stávají nadnárodní nevládní organizace (Anderson, O'Dowd 1999). Teritoriální identity ztrácejí postavení v rámci regionálních identit.

Obyvatelé regionu jsou k sobě navzájem vázáni tzv. strukturami očekávání. To jsou způsoby, jakými lidé organizují své znalosti o prostředí a zacházejí s novými informacemi. Jsou poměrně trvalé a jsou vymezené regionem, protože vycházejí z jeho kulturních charakteristik (Paasi 1986).

Struktury očekávání jsou generovány a proměňovány institucemi, zvláště vzděláním, médii a jinými informačně-výchovnými subjekty. Ty také zprostředkovávají struktury očekávání lidem a udržují je pro další generace. Struktury očekávání tedy nezrcadlí život jednotlivců, ale dění v regionu a jeho historii. Jednotlivec si je vštěpuje v průběhu socializace.

Podpurným faktorem je také symbolický tvar regionu. Přinejmenším zčásti jsou struktury očekávání ovlivňovány z vnějšku.

Struktury očekávání se liší jak mezi jednotlivými hierarchickými úrovněmi, tak mezi jednotlivými regiony (to je způsobeno růzností průběhu institucionalizace v různých regionech). Mohou obsahovat prvky, které v současnosti k regionu nepatří (Paasi 1986) – například mohou být v souladu s reliktní hranicí. Navíc struktury očekávání přetrvávají i tehdy, když je role regionu v systému regionů značně oslabena. Důležitou složkou struktur očekávání je jazyk.

Protože struktury očekávání navozují pocit „společného osudu“, tak jsou podpurným faktorem sociální identity. Region je v nich usazován ve 4. stadiu institucionalizace. Struktury očekávání jsou přítomny i v regionech, které jsou „myšlenkou“ – tj. které jsou vymezeny značně mlhavě (například části státu pojmenované podle světových stran). Pomáhají také k ustavení struktur legitimace – tedy struktur, které ospravedlňují způsob řízení a fungování společnosti (Paasi 1986).

Místo

Pro chápání regionální identity i regionu má význam také koncept místa, na který již bylo několikrát odkázáno. Místo je sice původně (stejně jako region, s nímž budu koncept místa srovnávat) přímočarým vyjádřením zkušenosti s prostorem (Paasi 1986), ale postupem času získalo mnoho dalších významů.

Místo se stalo důležitým pojmem díky nástupu humanistické geografie v 70. letech 20. století. Bylo spojeno s jednotlivci, se subjektivitou, vyznačovalo se jedinečností (Chromý 2009a). Vycházelo z každodenního života (Paasi 1986). Později byla odmítnuta jeho statická a vázanost na měřítko a bylo definováno jako proces (Chromý 2003a). Koncept místa se začal podobat (nové podobě) konceptu regionu.

Následkem uvolňování pout k ohraničeným územím je místo pojímáno jako souhrn prostorové minulosti jednotlivce (důležité je, že jedno místo náleží právě k jednomu člověku). Proto se koncept místa začíná prosazovat na úkor konceptu regionu (Sagan 2004). Jeho podstatnou součástí je, jak jednotlivec vysvětluje významy prostorově a časově vymezených situací ve svém životě (Paasi 1986). Místo je tedy proměnlivé, není přesně ohraničeno a rozkládá se v několika hierarchických úrovních zároveň.

Místo vzniká, když lidé dají prostoru význam, když cítí, že k tomuto prostoru náleží (Odehnal, Šerý 2012). Protože pramenem místa je každodenní zkušenost, mají lidé tendenci ztotožňovat jej s lokální úrovní (Chromý 2009b).

Místo je považováno za individuální, protože jeho důležitost pramení z osobní zkušenosti a z toho, že je středem lidského života. Místo v sobě rovněž soustředí lidské pocity a významy (Paasi 1986) a díky své stabilitě pomáhá člověku cítit se bezpečně (Tuan 1974). Přitom je ale stále znova tvarováno.

Místem může být jakékoli území. Nejlepší předpoklady má území, které člověk osobně zná (tedy malá měřítková úroveň) (Tuan 2003), ale místem často bývá také stát (a to častěji než úroveň přímo pod ním). To proto, že v sobě zároveň soustřeďuje moc a významy. Obecně se větší prostorové jednotky mohou stát místem (nebo částí místa) pomocí symboliky (Paasi 1986).

Identita vztažená k místu vzniká, když je do něj člověk zapojen a když vůči němu cítí odpovědnost (Relph 1976, cit. in Odehnal, Šerý 2012). Identita ale může být formována i negativně – cizostí místa. Paasi (2002a) na příkladu z Finska ukazuje, že pro obyvatele je důležitější osobní historie (tedy pramen místa) než historie regionu.

Před srovnáním konceptů místa a regionu je vhodné shrnout podstatné vlastnosti regionu. Je založen na lidské činnosti, má kolektivní charakter. Je formován institucemi, přesahuje každodenní život (je přiblížen pomocí symbolů), ale osobní smysl získává až v životě konkrétních lidí (Paasi 1986) – propojuje tedy prostředí institucí a jednotlivců

(Semian 2010). Vychází z historie území, vzniká pomalu, jeho přítomnost ve společensko-prostorových strukturách je setrvačná. Ve výsledku je geografickým systémem (Chromý 2009b) a často je chápán jako jasně vymežitelná územní jednotka (Johnston, Gregory, Smith eds. 1994).

Silně přetrvává staré pojetí, že region je pouze kategorií mezi státní a lokální úrovní, a že místo se od něj odlišuje svou otevřeností a pružností. Ale rozdíly mezi těmito dvěma koncepty leží jinde. Místo se váže k jednotlivci (existuje v jeho mysli), region ke kolektivu (Semian 2010). Místo je spojeno s každodenním životem, region je formován institucemi (Paasi 1986). Region vzniká institucionalizací, zato místo sice získává územní tvar, někdy i symbolický, a je zakotvováno v mysli jedince, ale nezískává institucionální tvar. Místo má blízko k jevům všedního dne (např. sousedství), region má blíže k politickým jednotkám. Představu o místě získáváme přímo, region poznáváme zprostředkovaně, pomocí symbolů a mocenských poměrů (Semian 2010). Místo trvá pouze po dobu života dotyčného člověka (takže je spojeno s jeho biografií), region trvá značnou dobu a je spojen s historií území. S místem a jeho prostředím si lidé spojují různé významy (Paasi 1986), u regionu (pokud je spíše regionem než místem) jsou tyto aspekty slabší (Chromý 2009a). Místo člověk poznává i emocemi, region poznává převážně racionálně (Tuan 2003). Identita lidí spojená s regionem je kolektivní a abstraktní, má blízko ke strukturám očekávání; identita spojená s místem je individuální (Paasi 1986). To proto, že v místě probíhá běžný život jednotlivce, zatímco v regionu probíhá „život“ společenství.

Současné pojetí konceptu místa osvětluje jeden omyl. Protože území, ke kterému je člověk vázán, získává v průběhu historie čím dál tím větší rozsah, mohlo by se zdát, že tyto vazby se stávají čím dál tím více volnějšími, až postupně mizí. Ale takový koncept místa, který není vázaný na prostor, ale na život jednotlivce, dokazuje, že síla vazeb neklesá (ovšem dělí se mezi více menších území, takže pro území malého rozsahu prakticky klesá).

Je nutno podotknout, že jedna územní jednotka může být regionem i místem současně. Často se tak stává v případě státu (Paasi 1986).

Region a místo jsou navzájem vázány mnoha souvislostmi. Region provazuje institucionální a individuální prostředí (přičemž na druhém z nich je založeno místo) (Semian 2010), regionální vědomí je částí celistvého prostorového vědomí (vycházejícího z minulosti jedince) (Paasi 2002a). Region vnímáme díky symbolům, které jsou společné všem lidem, ale jejich interpretace vznikají až na základě životů jednotlivců (Chromý 2003a), tedy v místě. A při hodnocení místa jako individuálního pojmu nesmíme zapomínat, jak rozsáhle je jedinec ovlivňován společností (Paasi 1986).

Rozdíl mezi regionem a místem má paralelu v častém nesouladu mezi historií regionu a biografií jedince (Paasi 2002a).

Regionální identita

Vazby člověka na území a na společnost jsou skloubeny v konceptu regionální identity. Ten vyjadřuje takové pojetí vztahu mezi lidmi a územím, kdy je územím míněno i společenství v něm žijící (Zich 2003). Jinak řečeno, do území jsou zahrnuty i mezilidské vztahy v něm. Podstatné je, že dotyční lidé (mezi nimiž a územím je formována regionální identita) v daném území žijí či žili. Regionální identita je složitým jevem, který lze vnímat také jako vztah mezi jedincem a společností v kontextu prostoru a času (Semian 2010), přičemž tento vztah má více rozměrů (Paasi 1986). Regionální identita také plní roli kategorizace (Paasi 2002a).

Regionální identita (a stejně tak její části) vzniká pomalu (Siwek, Kaňok 2000) a stále se vyvíjí (Odehnal, Šerý 2012). Takže k čerstvě vzniklým regionům se obvykle váže nízké povědomí. Zdroji regionální identity jsou kromě prostoru, času a společnosti také významy (Nikischer 2013).

Pokud region chápeme jako stupeň mezi lokální a státní úrovní, pak regionální identita pramení z toho, že státy přesahují lidský rozměr vnímání území (region je tedy územím, kde jsou lidé „doma“) (Siwek, Kaňok 2000).

Regionální identitu můžeme především rozdělit na „regionální vědomí“ (neboli regionální identitu obyvatel) a identitu regionu. První část znamená (samozřejmě omezenou) celistvost regionu odvozenou z pohledu jeho obyvatel, druhá část znamená celistvost založenou spíše (ale zdaleka ne pouze) na objektivních ukazatelích (Kučera 2006). První představuje vztah prostor-společnost, druhá vztah společnost-prostor (Paasi 1986). Regionální vědomí a identita regionu se navzájem doplňují a ovlivňují. Individuální regionální vědomí vychází z rutinních zážitků jednotlivce a jeho paměti. Je založeno na odlišnosti od lidí vně regionu, dlouhodobého pobývání v území, hrdosti na území a užitečnosti území pro jedince (Gustafson 2001). Kolektivní regionální vědomí pak vzniká ze společenské souhry, s pomocí symbolů. Těmi mohou být například hodnoty, trvalé soužití, kulturní odkaz a společné cíle (Chromý 2009b). Kolektivní regionální vědomí se skládá ze 3 prvků – kognitivního (znalostního), emocionálního a instrumentálního (tedy praktického) (Keating 1998). Identita regionu je pak představou regionu (Chromý 2009b). Regionální identitu ale také můžeme členit na objektivní a subjektivní část. První část je hmotná a racionální, můžeme do ní řadit fyzické a sociální prvky území, druhá je emocionální, můžeme do ní zařadit reprezentaci, významy území (Paasi 1986, Semian 2010). Zároveň v sobě regionální identita sdružuje územní a sociální identitu (Osoba 2008). Lze také konstatovat, že nejruznější prvky jsou využívány k tvorbě „příběhů“ o regionálních identitách, a tyto identity se nakonec rodí z těchto příběhů. Z jiného pohledu je regionální identita tvořena jednak prvky politickými a ekonomickými, jednak kulturními a historickými

(Paasi 2003). Podle Zicha (2003) jsou pro regionální identitu nejpodstatnější stránky územní, společenská, kulturní (především etnická) a generační (jde o generační změny v intenzitě vazeb).

Regionální vědomí je pouhou výsečí individuálního prostorového vědomí každého jedince (Paasi 2002a). Vzniká, když obyvatelé regionu mají stejné zkušenosti a vnímají stejné významy. Kromě znalostí a pocitů je založeno na činnostech probíhajících v území (Paasi 1986). Území společensky naplňuje jedince – nabízí mu ocenění ze strany společnosti. Protože prostor (ve smyslu prostoru vnímaného lidmi) je úzce provázán se společností, a protože prostorové zkušenosti člověka jsou tvarovány institucemi (Chromý 2009b), je regionální vědomí částí sociálního vědomí, výtvozem společnosti. Takže i jeho proměny jsou částí proměn společnosti (Paasi 1986). Regionální vědomí je postaveno na odlišnostech i tehdy, když je vymezeno pozitivně. Regionální vědomí je zčásti otázkou volby (Bauman 1995), impulsem pro identifikaci může být mimo jiné snaha získat bezpečí (Nikischer 2013). Regionální vědomí je spojeno i s mocenskými vztahy – skrze ně jsou v něm proječovány různé zájmy a světové názory. Může také být ovlivněno sebereprezentací území (Zimmerbauer 2011). Regionální vědomí je součástí již dříve zmíněných „struktur očekávání“ (Paasi 1986). Není pro existenci regionu nutné (stačí přítomnost identity regionu), ale jeho absence vede k většímu riziku zániku regionu z dlouhodobého hlediska (Semian 2012). Regionální vědomí ve své reálné, nikoli prezentované, podobě napomáhá ke vzniku organizací (Paasi 2002a).

Fyzické hranice území, ke kterému se váže regionální vědomí, jsou určovány stejnými zájmy (ekonomickými, politickými, kulturními), které stojí také za rolí regionů ve vědomí obyvatel (Paasi 1986).

Regionální vědomí kromě vztahu k území zahrnuje zapojenost do společenského prostředí v tomto území. Přitom jedinec se může například ztotožňovat zároveň převážně s určitým regionem a zároveň převážně se společenstvím, které obývá jiný region – tedy společenská vzdálenost může být značně odlišná od prostorové (Tuan 2003).

Území nemá pro jedince význam jen samo o sobě, ale z velké části také proto, že je prostředím pro veškeré mezilidské dění a pro významy, které z tohoto dění pramení. Území má tedy sociální náplň (Roubal 2009). Povaha komunity závisí na měřítkové úrovni. Kromě toho můžeme rozlišit reálné společenství (lokální, s osobními kontakty) a společenství „ideální“ (abstraktní, zprostředkované institucemi). Stejným způsobem je na místě rozlišit i identifikaci s komunitou. Proti skutečné identifikaci (kdy je pro lidi, kteří jsou takto sbližováni, jejich region samozřejmým kulturním základem) stojí ideální identifikace, usídlená ve veřejném mínění (Paasi 1986).

Ideální identifikace s komunitou je budována socializací (Semian 2010). Spadají do ní „příběhy“ o identitách, tvořené institucemi a regionálními aktivisty (Paasi 2009). Je podporována například tiskem. Můžeme ji lépe pochopit pomocí konceptu „psané identity“, kdy jsou lidé přesvědčováni, že náleží ke skupinám, které jsou pro ně osudové a přesahují dobu jejich života (Paasi 1986).

Již zmíněné „symbolické kódy rozlišování“ jsou do tvorby sounáležitosti územní komunity zapojeny následujícím způsobem. Základem je občanský kód, vymezení proti těm druhým je zajištěno správními hranicemi, ale i obecně příslušností k regionu, participací na fungování jeho nejrůznějších institucí (např. skrze zaměstnání, ale i bydliště jedince) (Eisenstadt, Giesen 2003). To může vést ke změně územního rozsahu identity vázané na historickogeografický region. Územní ohraničení této identity se může pozvolna posouvat od reliktní hranice k novým administrativním a jiným existujícím hranicím. Pramenem komunit v současnosti není prostorové uspořádání, ale prostorová dělba práce (Paasi 1986).

Vazba lidí na území je přirozená část jejich životů (Chromý 2003b), regiony plodí činnost lidí a zároveň jsou touto činností tvořeny (Semian 2012).

Identita regionu má podobné základy jako regionální vědomí (Zimmerbauer 2011). Moc (politika, věda apod.) využívá přírodní, kulturní a společenské prvky regionu k tomu, aby jej odlišila od ostatních (Paasi 2003). Identita regionu vzniká pozvolna (Paasi 1986). Vzájemně se pozitivně ovlivňuje s regionálním vědomím. Skládá se ze dvou částí: „objektivní“ (ta vychází z vědeckého hodnocení regionu) a subjektivní (neboli obraz regionu), kterou můžeme dělit na vnitřní a vnější (Semian 2010).

„Objektivní“ identita regionu se podobá tradičnímu, popisnému, pojetí regionu (Paasi 1986), které se (v lehce pozměněné podobě) stále objevuje v široce respektovaných definicích regionu (Johnston, Gregory, Smith eds. 1994). Hlavní vliv na ni má vědec (Paasi 1986), který vybírá kritéria pro vymezení (zde se do tohoto pojetí regionu dostává subjektivita).

Subjektivní identita regionu je spoluformována regionálním vědomím obyvatel regionu i lidí žijících mimo region (Semian 2010). Co se týče vnitřní části subjektivní identity regionu, nejhorší situace nastává, když neexistuje. Špatný image se totiž dá alespoň změnit (Chromý, Kučerová, Kučera 2009). Vnější subjektivní identita regionu bývá o něco objektivnějším náhledem na dotčené území. Stejně jako v případě vnitřní identity, i zde nezájem regionu škodí (Schmidt 1998). Do této identity mohou šířením výběru z informací o regionu zasahovat instituce (Semian 2010), přesto její základní prvky bývají trvalé (Paasi 1986). Vnější i vnitřní image jsou příležitostí pro kontrolu nad společností.

Pro vznik identity regionu není potřebné, aby proběhly všechny 4 fáze institucionalizace (Chromý 2009b).

Z důvodu důležitosti vnější subjektivní identity regionu stojí za úvahu pohled, že nazývání moravského území Čechami není banalitou. K jakémukoli správnímu členění přitom budou lidé z důvodu staleté existence historických zemí instinktivně dosazovat příslušnost jednotlivých správních jednotek k Čechám či k Moravě. Dokonce i kraj Vysočina, rozdělený reliktní hranicí přibližně na poloviny, bývá často považován za čistě český či čistě moravský.

Takže jakékoli správní členění, které je v nesouladu s reliktní hranicí, mohou Moravané považovat za narušení vnějšího obrazu Moravy.

Případné prosazování obecné znalosti příslušnosti jednotlivých území k historickým zemím ze strany státu by tedy mohlo být „zapláceno“ například tím, že by nejen moravisté přijali jednak název Česko, jednak faktem, že s uvedením správního členění do souladu se zemskou hranicí se již nebude počítat. Inspiraci je možné hledat v mnoha regionech, kde snahy jejich obyvatel a představitelů o odtržení od nadřazeného celku byly dlouhodobě úspěšně odráženy drobnými vstřícnými kroky.

Na místě je také rozlišit proces identifikace (o kterém se jedinec dobrovolně rozhoduje a který trvale pokračuje) od identity, která je stále se měnícím výsledkem tohoto procesu (Nikischer 2013).

Naše identita není předem dána, průběžně ji formujeme (Blunt et al. 2003), na tvorbě našeho regionálního vědomí se podílí naše vnitřní i vnější prostředí (Vencálek 1998). Sounáležitost s komunitou vzniká v prostoru, který pro ni má význam (Chromý 2009b). Území má pro člověka význam mimojiné díky svým fyzickým vlastnostem (Roubal 2009), charakteru krajiny. Člověk sice bývá spjat s místem svého narození, ale během života se jeho kořeny mohou přesunout nebo přinejmenším rozdělit mezi více míst (Paasi 2002a). Sounáležitost vzniká, když člověk cítí, že do daného území náleží, když je tam spokojen (Rose 1995). Regionální identita v sobě kloubí osobní a kolektivní (tedy zprostředkovanou) zkušenost (Bystřický 2011). Kolektivní regionální vědomí vzniká nevědomě, tím, že se lidé každodenně podílejí na společenských zvycích (Paasi 2009). Následkem socializace vzniká myšlenka „našeho regionu“ (Nikischer 2013), což je ve shodě s faktem, že regionální aspekt identity není příliš utvářen primordiálními podmínkami. Struktury očekávání se podílejí na společenské klasifikaci (a tedy identitě komunity) díky tomu, že překračují rozdíly ve společnosti (Paasi 1986). Regionální identitu posiluje dlouhé spolužití obyvatel v území (Paasi 2002a). Prostor dostává do kolektivní identity citový prvek, ale také implikuje společný původ a „osud“ lidí (Chromý 2003a). Na regionální identitu působí také dědictví minulých identit a minulých rozdílů vůči „jiným“ územím a společenstvím (Allen, Massey, Cochrane 1998). Je tedy formována kulturními vzorci – pomocí vzpomínek předchozích generací (Chromý 2009b). Vliv mají také mýty a stereotypy (Kašková 2013). Zásadní pro trvání

regionální identity jsou společenské instituce – ty udržují mezi lidmi jak obraz regionu, tak (nepsané) povědomí o podmínkách, které je třeba splnit, aby člověk náležel k regionu (Paasi 1986). Důležitou roli pro regionální vědomí i identitu regionu dále hrají symboly, které zprostředkovávají sociální, kulturní, ekonomické a jiné souvislosti a významy (Roubal 2009).

Podkladem pro prostorovou roli regionu pro společnost jsou znalosti či přesvědčení o historických a kulturních zvláštностech území. Sounáležitost s územím vychází ze 4 rovin, které se překrývají. První je společenská (lidé tam žijí společně), druhá politická (obyvatelé brání své území proti ostatním), třetí kulturní (podstatou je sociální paměť) a čtvrtá je znalostní (území činí společenské hranice hmotnými, a proto k sobě váže různé identity) (Paasi 2009). Protože se hranice obecně podílejí na „tvorbě místa“ (Massey, Jess eds. 1995), mají úlohu při vzniku vnitřní i vnější identity regionu (Šerý, Šimáček 2013).

Na regionální identitu mají vliv také reliktní hranice. Z hlediska úlohy hranic pro odlišení od „těch druhých“ nesmíme podcenit otázku vymezení hranic (Chromý 2003a). Zásadní pro identitu bývá jak prostorové, tak společenské odlišení od jiných (Paasi 2009), regionální identity tedy mají relační povahu (Allen, Massey, Cochrane 1998). Vymezování se vůči ostatním má pro tvorbu identity větší úlohu tam, kde jsou usazené hranice. V opačném případě mají vliv vzorce chování obyvatel, ale také tvorba identity ze strany místních elit a jiných hráčů (Chromý 2008); nicméně i v případě stabilních hranic se na formování regionální identity podílí široké spektrum aktérů (Kašková 2013). Důvodem je, že všechny klasifikační systémy ve společnosti jsou odrazem mocenských vztahů (Paasi 1986). Situace u nestabilních hranic se týká například reliktních hranic, včetně česko-moravské zemské hranice. K faktorům pragmatického charakteru můžeme zařadit i vertikální geografickou polohu regionu. K tomu, aby si uvědomili svoji sounáležitost s územím, lidem leckdy dostačuje představa – to když vnímají území převážně zprostředkovaně, skrze společenské dění s ním spojené (Chromý 2003a).

Globalizace utlumuje homogenitu a ohraničenost území. Následné snahy o jasnou, „čistou“ identitu zahrnují udržování hranic (Massey, Jess eds. 1995). K ožívání kolektivních identit v současné době také paradoxně přispívá rostoucí individualismus, který plodí hledání protiváhy (Paasi 2003).

Koncept „žitého prostoru“ popisuje čínorodý přístup lidí k území, situaci, kdy si lidé území „přivlastňují“ a pak i mění (Roubal 2009). Jde tedy o maximální zapojení lidského vnímání a činnosti do pojetí prostoru.

S formováním regionální identity souvisí koncept mentální mapy. Obojí je totiž obrazem reálného světa, na jehož tvorbě se podílí osobnost jedince a kultura společnosti, do které patří. Proto některé aspekty regionální identity poznáme z mentální mapy dotčených lidí (Chromý 2009b).

Protože je region konstrukce, je nutné zkoumat regionální identitu v časovém, prostorovém i společenském kontextu (Nikischer 2013). Na rozdíly v regionálních identitách působí heterogenita prostorové struktury společnosti, stejně tak na samotné identity působí polarizace (Chromý, Janů 2003). Stálé znovuoobnovování regionálního vědomí je ovlivňováno vztahem mezi jednotlivci a institucionální sférou (Paasi 1986). Konkrétně vzdělání zde působí dvojznačně: vzdělaní lidé mají sice lepší znalosti o regionu, ale také mají více příležitostí ke kariéře mimo region (Siwek, Kaňok 2000). Sounáležitost s územím, které je pro člověka domovem, je tím silnější, čím více vazeb k tomuto území člověk má (Tuan 2003). Na regionální identitu mívají značný vliv formální, především administrativní, celky – pomáhá jí shoda správních jednotek se stabilními kulturními či historickými jednotkami (Siwek, Kaňok 2000). Dále působí postavení regionu v celku vyššího řádu (Nikischer 2013) a vnější vztahy obecně (Massey, Jess eds. 1995). Menší území znamená větší odpovědnost jednotlivce a větší snahu zviditelnit region a jeho specifčnost (Siwek, Bogdová 2007). Zvlášť integrace takových území ve větší celky budí potřebu chránit svou identitu (Vencálek 1998). Neúspěšné (například periferní) oblasti se záporným migračním saldem disponují trvalejší, spolehlivější identitou než dočasně rychle ekonomicky rostoucí území (Havlíček, Matušková 2002). Silnější sounáležitost s regionem můžeme čekat ve venkovských oblastech a obecně v sociálně stabilnějších až strnulejších a homogenních územích (Nikischer 2013).

V současnosti vazby lidí k pevně vymezeným územím slábnou, ale pouta k „místům“ (neboli sumám osobní prostorové historie) zůstávají – a s nimi i (transformované) vazby ke konkrétním územím (Chromý 2009b).

Podstatný pro pojímání regionální identity je názor, že prostor a společnost od sebe nelze rozlišit. Podle Paasiho (1986) můžeme prostor správně vystihnout pouze pomocí lidské činnosti a naopak nezbytnou částí života je být zapojen do společenské tvorby prostoru. Proto jsou také všechny složky a podsložky regionální identity navzájem provázané. Podle feministických geografů může regionální identita ovlivňovat další stránky kolektivních identit (např. náboženskou, třídní apod.) (Odehnal, Šerý 2012).

V případě integrace mohou rozdílnosti mezi regiony (z kterých jejich identity vychází) slábnout nebo se naopak prohlubovat – podle toho, jestli se integrace odehrává na úrovni dotčených regionů nebo na vyšší hierarchické úrovni (Řehák 2004).

Regionální identita je silně ovlivněna subjektivními faktory – to se týká jednak výběru prvků, z kterých je složena, jednak volby jejich interpretace (Massey, Jess eds. 1995). Protože je regionální identita složena z velké části z iracionálních prvků, mají lidé sklony podceňovat její význam (Vencálek 1998).

Regionální identitu můžeme sledovat pouze pomocí jejich projevů (ať už jednání nebo artefaktů) (Chromý 2009b). Mezi ně můžeme zařadit například frekvenci uvádění názvu regionu v názvech organizací (Paasi 1986), ale také znalost stabilní regionální příslušnosti konkrétních míst (Siwek, Kaňok 2000).

Regionální identita je stále živena a měněna společenskými vztahy (Berger, Luckmann 1999). Příkladem úspěšného udržování je stabilita rozmístění prestižních čtvrtí ve městech (Haggett 1983). V případě Moravy neslábne tolik vnější obraz samotné Moravy, ale především vnější povědomí o síle regionálního vědomí jejích obyvatel.

Protože jsou hierarchicky uspořádány regiony a struktury očekávání, jsou takto uspořádány i regionální identity (Chromý 2003a). Přičemž kategorie této hierarchie jsou stejně jako u regionů mlhavé, nejednoznačné.

Člověk se tedy identifikuje s územím i společností na různých měřítkových úrovních současně (Knight 1982), tyto dílčí identifikace se mísí a navzájem ovlivňují (Semian 2010). Lidé ale také mohou zároveň náležet k několika celkům na jedné hierarchické úrovni. Různé dílčí identifikace mohou být ve vzájemném rozporu (Paasi 2003). Je nutné mezi nimi rozlišovat, protože mohou být různého typu (Paasi 1986) a mohou mít různý význam (Semian 2010). Celá situace je ještě komplikována tím, že jeden název může náležet více regionům s různými hranicemi a významy (Semian 2012). V takovém případě je důvod očekávat, že s pokračující reprodukcí se územní vymezení těchto regionů (respektive těch z nich, jejichž územní tvar se může měnit) bude pozvolna navzájem přibližovat (ale také se tak dít nemusí).

Protože regiony jsou dynamické, je proměnlivá i regionální identita; ta je stejně jako region procesem (Paasi 2003). Proměnlivost regionální identity má dvě části. Zprvé jde o změny významů (protože součástí identity regionu je i jeho image), zadruhé o změny sítí vztahů (zde je důvodem jednak regionální vědomí a jednak „objektivní“ složka identity regionu) (Nikischer 2013).

Komplikovanost problematiky regionální identity je podložena několika faktory. Role prostoru je nejednoznačná, region můžeme chápat jako proces, a jeho územní tvar je otevřený (Allen, Massey, Cochrane 1998) – s tím, že někdy je oficiálně přesně vymezen, někdy ani to ne (Paasi 1986). Jedinci mohou být zakotveni i v místě minulého pobytu. Sounáležitost s regionem vzniká u různých lidí různou rychlostí (Roubal 2009) a mění se mezi generacemi (Chromý 2008). Složitost souvislostí regionálního vědomí je přitom při jeho výzkumech podceňována; je třeba zkoumat regionální identitu interdisciplinárně a kombinovat při tom přístupy (Osoba 2008).

Obrazy regionu mohou přetrvávat dávno po změně skutečností, z kterých vycházely (Haggett 1983). Proto má region jinou identitu pro své obyvatele, a jinou pro ty, kteří jej opustili (Massey, Jess eds. 1995). Kromě toho do konkrétní regionální identity (a následně

do společenství) nikdy nejsou zapojeni všichni obyvatelé regionu (Chromý, Janů 2003). Spory jsou samozřejmě vedeny i o územní tvar regionu (Chromý 2003a).

Mnohé rozpory v regionální identitě jsou ale jen zdánlivé. Například státní a regionální identita jsou bez problémů slučitelné (Řehák 2004).

Regionální identita obvykle zahrnuje větší či menší odmítání „těch druhých“. Ti se mohou nacházet i uvnitř daného území či společenství (Semian 2010). Jde například o situaci, kdy jedinec odmítá ty, jejichž postoje se liší od postojů převládajících v jeho společenství (Odehnal, Šerý 2012). Příliš silný *othering* může být na škodu – brání jednak kontaktům přes hranice a jednak střízlivému přístupu k vlastnímu regionu (Süssner 2002). Pro region nebývá „nepřítelem“ sousední region, ale spíše mocenské středisko národa či státu (Hroch ed. 2003). Vhodnější alternativou k *otheringu* je, když je region jedinečný v tom, jak kombinuje různé vlivy. Jenže *othering* převládá, protože spolehlivěji přináší pocit bezpečí a příslušnosti k celku (Massey, Jess eds. 1995).

Na vzniku sounáležitosti s územím se může podílet i pocit ohrožení (Bystřický 2011). Deklarování regionální identity může být příčinou sporů (Chromý 2003a). Obecně může potlačování lokálních identit vyvolat odpor k identitám spojeným s většími celky (Rak 2001). Konkrétně se často dostává do sporu národní identita s identitou menších územních celků (Paasi 2009), a nezáleží přitom na tom, která z těchto dvou identit je zrovna starší.

Regionální identita je silně a oboustranně propojena s otázkami moci – je ovlivněna mocenskými vztahy a zároveň na ně má vliv (Massey, Jess eds. 1995). Tzv. koncová teritoriální identita znamená, že vůči institucím s ní spojeným zachovávají lidé poslušnost a jsou ochotni podporovat zájmy dané jednotky (a jejích institucí) (Roubal 2009). Pokud jsou regiony formovány shora, pak přicházejí o mnohé z potenciálních výhod plynoucích ze silné regionální identity, protože vzniká dojem, že dotýčný region je „vymyšlený, vyrobený“ (Chromý 2008) – to se týká například kraje Vysočina. Interpretace území je prostředkem mocenských snah (Massey, Jess eds. 1995). Struktury očekávání tedy mají roli pro legitimaci proto, že součástí legitimace je kromě pokynů též výklad, vysvětlení (Paasi 1986). Moc spojená s nerovnoměrným rozvojem může ovlivnit, která identita převáží, a tato identita může podnítit další nerovnoměrný rozvoj (Massey, Jess eds. 1995). V tomto kontextu lze chápat, že je oživování regionální identity pojímáno jako „obrana“ postavení regionu.

Státy někdy proti separatistickým tendencím používají strategii pozvolného, uváženého, přenášení pravomocí na menší územní jednotky, případně částečné či úplné federalizace. V takovém případě stát neztrácí svoji důležitou roli a zároveň získává v regionech dobrý obraz (Paasi 2009). Region může být přímo výtvozem strategií mocných (jak uvnitř, tak vně regionu) (Kašková 2013). Obecně následkem globalizace regionální identifikace zčásti přestává být psychologickou záležitostí a získává pragmatické pozadí (Nikischer 2013).

Samotné mluvení o identitě je politickým jednáním (Paasi 2003) a tvorba regionální identity je propojena s identitární mobilizací (Chromý 2003a), dokonce vědomí místa je prostředkem k vymezení „těch druhých“ (Massey, Jess eds. 1995). Při budování regionu jsou již existující politická pnutí vlastně vázána na území. Proto často mluvíme přímo o politice identity nebo politice regionální identity, na které se podílí tvorba „příběhů“ o identitě regionu i obyvatel – neboli již dříve zmíněných „ideálních“ identit (Paasi 2009). Protože s regionální identitou roste ochota jednat ve prospěch regionu, může být její podpora politickou strategií (Raagmaa 2001). Některé skupiny obyvatel jsou na tvorbu regionálního vědomí specializované (Paasi 1986). Cílem této politiky je, aby v regionu vznikla soudržná komunita, jenže někdy fakticky bývá důsledkem spíše posílení mocenských struktur než posílení regionu jako celku (Chromý 2008).

Regionální identita obvykle vede k přání skloubit území, ke kterému je vztažena, a administrativní jednotku (Siwek, Kaňok 2000). Z vnějších hráčů ovlivňujících regionální identitu jsou nejdůležitější státní instituce (Kašková 2013).

Regionální identita se liší podle měřítkové úrovně – to proto, že se podle měřítka liší i povaha společenství (Paasi 1986). Slabá je na globální a na evropské úrovni, nejsilnější je na státní a lokální úrovni (Osoba 2008, Chromý 2009b). Národní stát totiž účinně navozuje atmosféru „my versus ostatní“ (Semian 2010) a ztotožnění s ním je podporováno pomocí politiky, vzdělávání, ale také umění (Chromý 2009b). Zato identitě v malém měřítku (například obcí) pomáhá přímá zkušenost s územím a osobní vztahy mezi lidmi (Zimmerbauer 2011). U identity v měřítku mezi státní a lokální úrovní je na škodu nepřehledná struktura regionů (Osoba 2008). S regionem vyššího řádu se nemůžeme identifikovat skrze lokální úroveň, ale jeho identita je sestavena z lokálních identit (Vencálek 1998).

Specifickou podobu má regionální identita vázaná na celky, které nejsou podloženy institucemi. To se týká například kulturních regionů nebo zrušených administrativních celků. Jejich existence je takřka závislá na jejich přítomnosti ve vědomí obyvatel (Siwek, Bogdová 2007). V území, kde proběhla výměna obyvatelstva, je potenciál pro identifikaci s regionem srážen tím, že chybí historické vědomí (Chromý 2009b).

Identifikace na pomezí dvou výrazných celků (například etnických) je zvláště komplikovaná – jedinec bývá často vnitřně duševně rozdvojen mezi oba celky (Siwek 1996). Konkrétně identita pohraničí je ovlivněna tím, že se zde setkávají různé společnosti a často i politické a ekonomické systémy (Chromý 2004). To lze vztáhnout i na pohraničí definované jinými než administrativními hranicemi, v menší míře dokonce i na „pohraničí“ odvozené od reliktů hranice.

Regionální identitu můžeme leckdy rozčlenit na sounáležitost s „domovem“ (známým a kulturně blízkým prostředím) a pocit náleženosti k úřední jednotce (Siwek, Kaňok 2000).

A i na konkrétní měřítkové úrovni může v regionálním vědomí převažovat spíše osobní zkušenost nebo spíše role významů území (Roubal 2009).

Typologie regionů podle časové následnosti vzniku identity a získání institucionálního tvaru, platná pro Česko (Chromý, Janů 2003), zahrnuje pouze nestandardní, problematické situace. První typ regionu získá nejdříve autonomii a pak získává identitu, druhý typ má tradiční identitu, ale nezískal suverenitu a jeho institucionalizace nebyla dokončena. Další regiony svou identitu ztratily (buď skrze ztrátu funkce pro ideologii nebo skrze ztrátu nositelů identity). Další typ jsou účelově institucionalizované regiony, které hledají identitu (někdy používají pozměněnou zděděnou identitu). Posledním typem jsou regiony s nově vzniklou identitou – takové, kde proběhla rozsáhlá imigrace.

Periferie získávají identitu už samotnou svou odlišností od centra; v případě, že je jejich identita silná, mohou účinně měnit svou nevýhodnou roli v systému (Chromý 2003a). Fakt, že struktury očekávání mohou zahrnovat prvky, které v současnosti k regionu nepatří, byl prokázán ve Finsku, kde se do představy regionů slévají historické provincie a současné správní jednotky (Paasi 2002a). Nezřídka jedinci vymezují ve své mentální mapě region excentricky – posunutý ke svému bydlišti (Semian 2010).

S regionální identitou jsou spojeny mnohé omyly a iracionální tendence, které bývají podloženy tradičním pojetím regionu. Lidé se často domnívají, že regionální identita je za všech okolností pozitivním jevem (přitom ale tradiční regionalismus může někdy přerůst až v nekritický patriotismus). Důvodem tohoto jejich postoje je nespokojenost se ztrátou jasné ohraničenosti (Paasi 2002a). Předpokládají, že ji lze nalézt v jakémkoli území (Paasi 2003). Spojují ji jen s územím, nikoli s lidmi (Paasi 2009). Zaměňují regionální identitu s homogenitou, přisuzují ji ohraničenému prostoru, a následně také ztotožňují společenství a jasné vymezený prostor (Vencálek 1998).

Nejen regionální identita, ale i její složky mnohostranně působí na naše jednání. To je ovlivňováno například stereotypními představami o regionech (Chromý 2003a). Změny významů se mohou odrážet ve společensko-prostorových strukturách (kterými jsou tyto významy zároveň ovlivněny) (Nikischer 2013). Kolektivní územní identita pomáhá obnovovat regionalismus (Chromý 2009b). Regionální identita jako celek pak může mít za následek také izolaci menšin (Paasi 2002a).

Regionální identita má význam pro usazení polohy jedince v prostoru a čase (Odehnal, Šerý 2012), spolubuduje kolektivní soudržnost (Řehák 2004), je nezbytná pro společné jednání komunity (Paasi 2002a). Důležitost identity roste s rostoucí otevřeností územních celků a jejich vzájemnou propojeností (Vencálek 1998). Obecně povzbuzuje činnost lidí (Semian 2010). Podle některých autorů je dokonce funkčnost regionálních institucí závislá na regionálním vědomí – jenže například pro euroregiony toto tvrzení neplatí (Kašková 2013). Regionální identita je zdrojem regionálního rozvoje, zvláště takového,

který je spolutvořen „zdola“ (Odehnal, Šerý 2012). Po ekonomické stránce se regionální identitu snaží využívat Evropská unie (Paasi 2009). Mobilizace vycházející z regionální identity je používána při tvorbě správního systému (Chromý 2003a). Regionální identita je dále nástrojem pro vymezení a zkoumání regionu, a to z několika důvodů. Zaprvé jde o to, že region je sociální konstrukce – je tedy odvozen ze své přítomnosti ve vědomí obyvatel uvnitř i vně regionu (Chromý, Kučerová, Kučera 2009; Siwek, Bogdová 2007). Kromě toho je region různě pojímán v různých prostředích a různých státech. Dalším důvodem je otevřenost a proměnlivost regionu (Allen, Massey, Cochrane 1998; Pred 1984).

Změny, slábnutí, nebo dokonce zmizení regionální identity hrozí, když společenství zapomíná to, na čem je založeno (zvyky, dějiny), nebo když chybí nositelé této identity (například po výměně obyvatelstva) (Chromý 2009b). Podle Preda (1983, cit. in Paasi 1986) nemůžeme z částečného slábnutí identity regionů vinit držitele moci (i když instituce mají silný vliv), protože podstatné je, jaký vedou obyčejní lidé každodenní život.

Mobilizace identity může znovu oživit již v podstatě zaniklý region (Semian 2012). Navíc region, co vznikne po zániku předchozího regionu, se může k tomu starému hlásit. Symboly, vazby a vzorce jednání mohou o dlouhou dobu přežít zaniklý region (Chromý 2008). Takže region zaniká, ale jeho identita zůstává.

Koncept regionální identity je implicitně přítomen v mnoha souvislostech, vazbách a jevech, z nichž několik nyní uvádím. Jedním z nich je fakt, že region buduje životopis jedinců (Pred 1984) – proto má pro člověka velký emocionální význam. Dále se regionální identita odráží v mentálních mapách lidí (Chromý 2009b) – například to, co má vliv na regionální identitu, má vliv i na mentální mapu. Proto koncept mentální mapy použiji ve třetí části práce. S regionální identitou jsou též provázány již dříve uvedené tzv. struktury očekávání, které jsou stejně jako regionální identita využívány pro územní a společenskou klasifikaci – jejich součástí je totiž regionální vědomí. Za setrvačnost povahy některých regionálních identit mohou také různé stereotypy. Ztotožnění lidí či společenství s územím vede k personifikaci regionů – jak v mezinárodní politice, tak obecně v jazyce (Paasi 1986).

Komplikovaný je vztah mezi koncepty regionální identity a místa. Regionální identita se vyskytuje v takovém území, které je pro společenství regionem, ale pro některé jednotlivé členy společenství je místem (respektive místy – protože pro každého člena představuje toto území jiné místo).

Symbolický přesah regionální identity do minulosti je mimo jiné zajištěn tím, že je dnešní název regionu používán i pro dobu, kdy neexistoval, nebo kdy patřil k jinak vymezenému území (Paasi 1986).

Co se týče hranic, značný vliv na regionální identitu mají jejich obrazy v myslích lidí. Proto se v identitě mohou (ale nemusejí) odrážet jak existující, tak reliktní hranice.

Regionální identita je zvláště propojena s procesem institucionalizace – je jeho ukazatelem (Kašková 2013), aniž by ovšem byla závislá na jeho úplném dokončení (například u kulturních oblastí). Pokud se tedy věnujeme jednotlivým fázím institucionalizace regionu, pak lépe pochopíme konkrétní regionální identitu i struktury očekávání (Paasi 1986). Proto má smysl se v případě regionální identity Moravy věnovat územnímu tvaru tohoto celku.

Revitalizace historických regionů v Evropské unii a jejich snahy o vyšší stupeň autonomie jsou v některých případech naprosto očekávatelné ve světle Paasiho teorie institucionalizace regionu. Jde o to, že když region dostane hranice (respektive když jsou jeho hranice oživeny), symboly i instituce, tak se s ním jeho obyvatelé začnou více identifikovat, a proto si pro něj začnou přát i vyšší míru samostatnosti.

Význam různých typů hranic se v dějinách měnil podle toho, na čem byla založena diferenciaci společnosti. Napřed bylo podstatné společenské postavení a příslušnost k vládům, pak začaly převládat kulturně-společenské rozdíly (jazyk apod.) (Chromý 2000). To znamená, že když se lidé začali více identifikovat se společenstvím, s nímž byli kulturně spříznění, začali se více cítit spjatí s územím vymezeným kulturními hranicemi. Z toho plyne, že začali mít osobní postoj k tomu, kudy by měly vést politické hranice.

Snahy bránit se otevírání územních celků a znejasňování jejich identit (například pomocí udržování starých hranic) jsou často spojeny s nepřátelskými vztahy mezi společenstvími a s touhou po moci (Massey, Jess eds. 1995).

Na jednu stranu je vhodné, když jeden územní celek obývají lidé, kteří se cítí být společenstvím. Když jsou totiž sociální a kulturní hranice neprostupné, a území je proto obýváno oddělenými skupinami, nastávají potíže při dohodě a spolupráci na jeho správě. Na druhou stranu, pokud se podaří takovým důsledkům kulturního rozhraničení vyhnout, tak je dotyčné územní společenství (například národ založený občansky, nikoli kulturně) daleko odolnější vůči potenciálním otřesům (Vencálek 1998).

To, že stále převládají staré přístupy k regionu, se možná odráží i v tom, že se na regionální identitu nabalují politické rozbroje. Pokud totiž vidíme region jako stabilní a uzavřený, máme silnější tendenci automaticky předpokládat u lidí, kteří cítí sounáležitost s regionem (a deklarují ji), že si také přejí jeho samostatnost.

Při výzkumu regionální identity je třeba stále ujasňovat sám tento pojem (to proto, že jeho vnímání je silně subjektivní) (Paasi 2003), spíše než vysvětlovat nějaký jev s pomocí regionální identity. Je důležité objasňovat, kdo ji buduje, a jaké k tomu má důvody (Kašková 2013). Rozumné je zvláště zkoumat racionální předpoklady pro její formování a zvláště její subjektivní prvky (Chromý 2009b), spojené s neohraničeností (Vencálek 1998). Regionální identita nám může pomoci k určení velice přibližných hranic regionu (Semian 2012), a odtud

plyne smysl srovnání současných oficiálních hranic regionu s hranicemi určenými regionální identitou.

V Česku bylo téma regionální identity ze společensko-politických důvodů do roku 1989 opomíjené. Výjimku tvořili autoři přinášející do české geografie koncept mentálních map (Hynek, Hynková 1979; Siwek 1988; Drbohlav 1989). Kromě Siwka (Siwek, Kaňok 2000) se regionální identitě věnují například Daněk (1993), Chromý (Chromý, Kučerová, Kučera 2009), svébytným stylem pak Vencálek (1998), ze sociologů se jí věnuje Zich ed. (2003a). Pozornost je věnována regionální i lokální úrovni, identitě periferií, pohraničí, historických zemí, ale i národní a evropské identitě, rovněž teorii regionální identity. Zkoumána je její mobilizační role, její návaznost na administrativní hranice.

V přesouvání významu ze států na substátní a nadstátní úroveň hraje v Evropě velkou roli Evropská unie. Na substátní úrovni jde mimo jiné o otupování animozit mezi společenstvími rozdělenými státní hranicí, ale také o snahu dodat evropskému prostoru ještě demokratičtější charakter (přenesením rozhodování blíže k občanům). Jenže převažujícím důsledkem nakonec může být vznik nových mocenských center. Nový regionalismus, jehož proponenti deklarují (v kontrastu ke starému regionalismu, založenému na mobilizaci nevyhraněných mas „shora“, cílevědomými elitami), že regiony by měly být formovány zdola, tak má sklony opakovat chyby, které již byly rozpoznány u nacionalismu (Chromý 2008). Tyto deformace jsou podloženy přesunem jádra regionalismu z ekonomických záležitostí ke kulturním a politickým (Semian 2012). Někdy jsou zdůrazňovány kulturní stránky regionální identity, jindy aspekt demokratizace. Proponenti nového regionalismu mají představu, že podchycení kulturní spřízněnosti v regionech pomůže jejich ekonomickému rozvoji i občanské sounáležitosti.

Nově ustavené regionální struktury ovšem obsahují dva typy regionů. První jsou „staré“, vzniklé a usazené v regionálním vědomí během staletí, druhé jsou vytvořené „od stolu“ z ekonomických důvodů, lidé se s nimi neidentifikují, ale prosazování jejich identity může nakonec také čerpat z historie (Paasi 2009).

Vznik nových oficiálních regionů, mezi jehož cíle patřilo tlumit meziregionální animozity, může (za přispění ekonomického rozvoje) paradoxně povzbudit další růst regionální identity s nacionalistickými rysy. Často ale nově vymezené regiony nejsou v souladu s územním tvarem regionální identity, a přesto se jejich představitelé a proponenti zaštiťují regionální identitou jako hnacím motorem rozvoje těchto regionů (Paasi 2009). Nový regionalismus se odráží i v tom, že teritoriální identity ztratily svou výsadní pozici mezi regionálními identitami (to proto, že jsou založeny na pevných hranicích) (Nikischer 2013).

Ukazuje se, že regionální identity sice mohou být základem pro politickou mobilizaci, ale jejich slabou stránkou v tomto směru je jejich nestálost daná dynamickou dobou. Silný regionalismus má šanci vzniknout tehdy, když se přibližně shodují území soudržná podle

různých geografických prvků. Prosazované regionální identity samozřejmě mohou konkurovat národním narativům (Paasi 2009).

Regionální identita a reliktní hranice

Regionální identita je očekávatelně provázána s hranicemi. Jednak mají identita obecně a hranice stejný účel (klasifikaci, rozlišování) (Paasi 2002a), jednak se regionální identita neobejde bez (alespoň přibližného) územního tvaru. Protože struktury očekávání zahrnují i prvky z minulosti, může tento územní tvar tvořit reliktní hranice. Důvodů, proč reliktní hranice může mít vliv na regionální identitu, je více. Zaprvé je částí kolektivní paměti (ta je udržována). Zadruhé může být jako jeden z prvků minulosti vybrána (respektive může být vybrána epocha, k níž náleží dotyčná reliktní hranice), protože se v danou chvíli hodí do argumentační struktury územního společenství (respektive jeho mluvčích) – a tak připomenuta lidem, pro které už dávno ztratila význam. Pokud se jedná o regionální identitu oživovanou, probouzenou, tak je vlastně nasnadě, že hranice, která k ní náleží, má menší význam než v dobách, na které se tvůrci identity odvolávají – a tedy už v tomto smyslu je tato hranice zčásti reliktní hranicí. Také nejrozumnější prvky regionální identity, které jsou více či méně odvozeny z minulosti (tradice, stereotypy a mnohé další), mohou být navázány na dřívější územní tvar regionu.

Na příkladu z Finska (Paasi 2002a) vidíme, že se současnými administrativními jednotkami jsou někdy obyvatelé identifikováni jen slabě (oproti svému „místu“ – osobní prostorové historii), a dokonce pro ně používají různé názvy. Stejná situace je zřejmě v případě Moravy, kdy pro osobní historii obyvatel může být důležitější Morava (a její hranice) než novější správní jednotky. A protože se krajské členění v roce 2000 změnilo, nejsou stabilní ani názvy krajů.

Vliv reliktní hranice na regionální identitu je podmíněn kombinací více faktorů. Na jednu stranu totiž může (v době, kdy už je reliktní) oddělovat komunity, které se od sebe mnoha charakteristikami liší, ale nevymezují se vůči sobě, na druhou stranu může oddělovat společenství, která jsou si podobná, ale aspoň část jednoho z nich se vůči druhému vymezuje (to je případ česko-moravské zemské hranice). Když vezmeme v úvahu typologii regionů podle následnosti vzniku suverenity a identity, pak bude mít reliktní hranice největší vliv u těch, které „hledají identitu“, a u těch, které získaly suverenitu, a poté následuje probouzení identity. Na druhou stranu se regionální identita odráží ve znalosti hranic a vztahu k nim.

Region je sice možné považovat za proces, ale vždy, když ho takto budu pojímat, tak zdůrazním, že mluvím o regionu jako procesu. Dále rozlišuji termíny regionální vědomí (vnímání obyvatel), identita regionu (vlastnost regionu) a regionální identita (vše dohromady).

Protože moravisté používají i nacionalistickou argumentaci, zaměřím se nyní na otázku národa.

2.3. Národ, nacionalismus

K nejdůležitějším sociálním identitám patří národní identita. V jejím geografickém aspektu jsou jejími složkami také různé regionální identity (Siwek 1999). Definice národa je mimořádně složitou otázkou, protože tento termín je využíván v širokém spektru situací. Důraz bývá kladen především na jeden či více prvků z následujících tří: relativní kulturní homogenita, odraz v politické jednotce a ochota příslušníků národa ztotožnit se s ním. Pokud se zaměříme na Evropu, převažuje v západní Evropě tradičně politický prvek, ve střední a východní Evropě kulturní prvek. Specifičnost národa tkví v tom, že se stal nekriticky přijímaným konceptem, že z velké části utváří vnímání naší identity, a že má (prostřednictvím nacionalismu) hlavní vliv na formování politické mapy světa. Taylor dokazuje zakořeněnost pojmu národ pomocí hojného výskytu slov typu „mezinárodní“, jimiž ve skutečnosti chceme vyjádřit pojmy typu „mezistátní“ (tím je zároveň dokázána samozřejmost, s jakou ztotožňujeme stát s národním státem) (Daněk 2002). Národ byl tedy podobně jako hranice dlouho vnímán jako něco samozřejmého.

Nacionalismus

Za postavením konceptu národa stojí vlivná ideologie – nacionalismus. Protože považuje národ za přirozený a mimořádně významný celek, přiznává mu právo být reprezentován politickou jednotkou. Protože v době svého vzniku zaplnil ideové mezery, byl ze strany vědecké komunity dlouho respektován (Anderson 2008). Jeho vliv na myšlení lidí byl tak silný, že z důvodu ztotožňování národa se státem bylo po 2. světové válce všeobecně očekáváno, že nacionalistická hnutí ve vyspělých zemích s modernizací a růstem blahobytu vymizí. Teprve od 60. let (v souvislosti s obecnými změnami paradigmatu) začal být důsledně kriticky zkoumán, a to moderními teoriemi nacionalismu (Anderson 2008, Gellner 1993, Smith 1988). Oproti předchozím teoriím či pojetím národa – nacionalistické (národ je přirozený) a perenialistické (národy tu jsou odjakživa, ale každý člověk nemusí k některému z nich příslušet, a navíc je možné si svůj národ vybrat) – tvoří novější teorie nacionalismu vnitřně heterogenní soubor. Shodují se v tom, že samotný nacionalismus vznikl

až s moderní dobou. Také považují za klíčovou vlastnost nacionalismu spojení kulturních specifik a politických cílů, které se v předmoderní době nevyskytovalo. Smith (1988) je zjednodušeně dělí na modernistické a postmoderní. Podle prvního typu teorií je minulost při tvorbě nacionalismu nepodstatná, podle druhého na ní nacionalismus musí stavět – vytváří svoji vlastní představu historie a vymyšlené tradice mísí se skutečnými (Daněk 2002).

Jeden z nejvlivnějších pohledů na nacionalismus přinesl Anderson (2008) – podle něj je jeho vznik spojen s novou konstrukcí kultury (národ nahradil náboženství v roli hlavního identifikačního faktoru lidí). Nacionalismus se podle této teorie opírá o tzv. tiskový kapitalismus, sestávající se ze 3 trendů. První z nich, vznik spisovných jazyků, vede k tomu, že právě a jen lidé v jednom státě (respektive ti z nich, kteří používají stejný jazyk) se navzájem domluví. Druhým je masové standardizované vzdělávání, díky němuž právě a jen ti z obyvatel jednoho státu, kteří užívají stejný jazyk, dostávají stejné informace, mezi nimiž mají mimořádnou úlohu „informace“, či spíše konstrukce, o společné historii. Třetím je fakt, že vznikající mediální trh je omezen státními hranicemi, takže právě a jen obyvatelé stejného státu (a mluvčí jednoho jazyka) konzumují stejné zprávy a přemýšlejí o stejných společenských otázkách, což v nich vyvolává pocit odlišnosti od obyvatel sousedních států i tehdy, když se od nich dosud prakticky nelišili.

V různých územích a dobách ale podle Andersona vznik nacionalismu probíhal zčásti jinými způsoby než výše zmíněným. Po svém vzniku v Jižní a Severní Americe (zde se Anderson liší od množství euporocentrických autorů) se nacionalismus postupně šířil po celém světě, vládnoucí dynastie jej začaly využívat pro upevnění své moci, v koloniích budoucí nacionalismus paradoxně posílili Evropané. K jeho vzniku často přispívala i snaha zařadit vše do šablon (ať už se jedná o evidenci obyvatel, památek či mapy).

Andersonova teorie (popisující dobu od 1. poloviny 19. století dále) je aplikovatelná i na dnešní dobu, i když se značnými výhradami: obecně jsou dnes všechny společnosti (vlivem globalizačních tendencí) hůře identifikovatelné a rozdíly mezi nimi méně přesvědčivé. Například v Česku národ sice zůstal důležitým identifikátorem, ale značně se rozšířilo emotivní pohrdání svým vlastním národem (je více než běžné tvrdit, že morální kvality našeho národa jsou suverénně nejhorší na světě, čeština je zesměšňována jako jazyk nepoužitelný pro současný život v globalizovaném světě). Význam spisovných jazyků klesá se stále rostoucí masovou znalostí cizích jazyků, vzdělání se rozvolňuje (stále větší svoboda je dáována domácímu vzdělávání i alternativním školám, rigidní osnovy pro standardní vzdělávací zařízení jsou pak nahrazovány rámci). S rostoucím dosahem, dostupností a šíří nových médií pak klesá i uzavřenost státních mediálních trhů. Příčiny všech popsaných změn můžeme zahrnout pod růst individuální svobody – a vzhledem k dnešní míře této svobody ve vyspělých zemích vidíme relativně silnou národní identifikaci. Zato státní podpora národní identity a hromadná evidence čehokoliv hrají roli i dnes.

Podle Gellnera (1993) vychází nacionalismus z jedinečných podmínek nástupu průmyslové společnosti, kdy jsou impulsy k jeho vzniku nejsilnější. Tvrdí, že nacionalismus je nutným důsledkem kulturní stejnorodosti obyvatel uvnitř politických jednotek, kterou uvedené období přineslo. S postupem času předpokládá zmírňování národnostních střetů.

Smith (1988) klade větší důraz na předmoderní etnické kořeny národů, které určily jejich územní rámec. Podle něj ke „vzniku“ národa nestačí snaha – kde nejsou podklady, tam nacionalisté národ „nevyrobí“. Je nutné zkombinovat pragmatické (občanské) aspekty s kulturními aspekty (soudržnost apod.). Argumentuje tím, že nad státy založenými na občanském principu často visí hrozba rozpadu. Ostatní modernistické teorie vidí jako faktory vzniku národa například krizi identity, snahu zvýšit flexibilitu a motivovanost pracovní síly nebo špatné postavení území v systému světového hospodářství.

Andersonova teorie stojí na přechodu mezi univerzálními a parciálními teoriemi nacionalismu. Na jednu stranu připouští, že v každé epoše je skladba faktorů vzniku nacionalismu jiná, na druhou stranu v zásadě tvrdí, že původní faktory zůstávají a pouze se na ně nabalují nové. Parciální teorie nacionalismu se pak nesnaží o všeplatné vysvětlení, ale věnují se jeho podobám v konkrétních časech a místech. Jedním z jejich reprezentantů je Hobshawm (2000). Ten v mnohém vychází z Andersona, ale věnuje pozornost tzv. protonacionalismu, neboli předchůdci nacionalismu. To znamená, že stejně jako Smith připouští, že nacionalismus nebyl bezvýhradně novým jevem, že příbuzné jevy existovaly již dříve. Nutno dodat, že tuto posloupnost nepovažuje za natolik jednoduchou, aby ospravedlňovala tvrzení, že nacionalismus je přirozený a odvěký. Zdůrazňuje, že v první fázi bylo základem národa občanství a národnostní princip byl uznáván jen když byl národ dostatečně početný. Stejně tak i protonacionalismus vycházel hlavně z politických jednotek. Později vzrostla role jazyka (který měl ovšem pouze symbolický význam) pro ustanovení národa a byl opouštěn požadavek dostatečné velikosti. Nacionalismus byl podpořen množstvím faktorů, mimo jiné odporem proti modernitě. Ve 20. století se národní hnutí vyskytovala již spíše v oficiálně „jednonárodních“ státech. Podle Hobshawma je nyní zvykem leckterou nespokojenost podpořit nacionalistickou argumentací – proto je pak obtížné odlišit regionalismus a nacionalismus. Skutečný nacionalismus má ale své nejúspěšnější období za sebou.

Většina moderních teorií nacionalismu obsahuje mezi významnými faktory vzniku národa tyto tři – kulturu, historii a území. Kulturu v těchto teoriích obvykle zastupuje především jazyk. Ten sice není nutnou podmínkou pro etablování národa, ale často má výrazný vliv. Do 19. století totiž ve velké části Evropy lidé mluvili dialekty omezenými na velmi malé území, zatímco evropské elity se mezi sebou dorozumívaly latinsky. Takže ustanovování jazyků používaných na rozsáhlejších územích ovlivnilo identifikaci obyvatel

(Daněk 2002). Ale skutečnost, že lidé začali místo dialektu používat národní jazyk, není nutné považovat pouze za výsledek konspirace některých intelektuálů, kteří pomocí nacionalismu chtěli získat vliv – je to také logický důsledek toho, že se zvětšil akční rádius mas, ale zároveň těmto masám více vyhovoval jazyk podobný jejich dosavadnímu dialektu než například zmíněná latina nebo (podle situace) oficiální jazyk rozsáhlého státu, na jehož území žili. Proto v našem případě Moravané přijali spisovnou češtinu. A v situaci, kdy národ již získal „svůj“ stát, byl jeho spisovný jazyk samozřejmě šířen za účelem snazší správy území. Výjimku představovaly národy, které mluvily úředním jazykem mnohonárodního státu – tam byl tento jazyk šířen z pragmatických, absolutně nenacionalistických důvodů (Gellner 1993). Protože mez oddělující jazyk a dialekt je proměnlivá v závislosti na době, oboru a jiných okolnostech, mohou stejnou roli jako jazyk hrát i nářečí.

Důležitost historie pro národ je analogická s důležitostí rodokmenu pro panovníka. Tato minulost byla podle Hobsbawma (2000) „psána“, přičemž nebylo vždy nutné lhát, ale stačilo vybírat jen některá fakta. Tato „nová historie“ pak sloužila k podpoře tvrzení o charakteristikách národa a též jako inspirace pro plány národa do budoucnosti. „Psaní historie“ ovšem nebylo vynálezem nacionalistů – například Bible způsobovala, že se lidé identifikovali s prvními křesťany, a nejen to – prostřednictvím Starého zákona též s dávnou hebrejskou kulturou. A také mnozí moravisté „píší“ historii Moravy.

Území je ještě podstatnějším faktorem než předchozí dva, protože dodává národu na hmatatelnosti, dodává mu nápadnou fyzickou stránku. Postupný přesun suverenity z panovníka na národ způsobil, že při změnách území státu již nebyl relevantní názor (či pocit) pouhého jednoho člověka (či jeho nejbližšího okolí), ale postoje všech obyvatel, takže příslušnost každé části území ke státu byla někým „hájena“. Území přestalo být zaměnitelným majetkem státu a stalo se vlastí (Daněk 2002). Pro národ ovšem může mít symbolickou hodnotu i území, které neobývá – třeba z důvodu „napsané“, ale i skutečné historie.

Ke všem kritickým teoriím nacionalismu je třeba spravedlivě dodat, že srovnávají nesrovnatelné – předmoderní dobu s minimem společenské i osobní svobody a moderní dobu se stále silnějším individualismem. To znamená, že pokud je nějaký fenomén „nový“ (objevil se teprve v moderní době), nemusí to nutně znamenat, že je umělým konstruktem. Těžko můžeme odhadovat, co bylo a co nebylo latentně přítomno v myslích lidí předmoderní doby.

Nacionalismus do dnešní doby prošel výraznými přeměnami – mimo jiné přestal být idealistickým myšlením směřujícím k mírovému soužití „osvobozených“ společností a přejal prvky sobeckosti, jako například nerespektování menšin na území patřícím národu (Daněk 2002).

V této práci se přikláním převážně k Hobsbawmově přístupu, který nebagatelizuje reálné základy pro sebeidentifikaci lidí, kterých nacionalismus využívá, aniž by přeceňoval jejich roli.

3. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice na bázi hodnocení sekundárních dat

Jako zájmovou oblast pro druhou část práce jsem vybral veškeré okresy, které se přímo dotýkají reliktní zemské hranice nebo leží méně než 10 km od ní. Cílem bylo zachytit dostatečně širokou „hraniční zónu“. Sledoval jsem podíl obyvatel hlásících se k moravské národnosti v letech 1991, 2001 a 2011 v jednotlivých obcích (Sčítání lidu, domů a bytů 1991; Pramenné dílo 1991; Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích; Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo 2001; Sčítání lidu, domů a bytů 2011). Dalším prvkem, odrážejícím mocenské souvislosti identit, je volební úspěch nejsilnější moravistické politické strany ve volbách do dolní komory parlamentu Česka (v roce 1990 české části Československa) v letech 1990 a 2006 (v roce 1990 to byla HSD-SMS, v roce 2006 Moravané). Tyto údaje jsem čerpal z Volebního serveru Českého statistického úřadu. V případě územních změn mezi sledovanými roky jsem obce slučoval, aby vznikly srovnatelné jednotky. Kvůli územním změnám (včetně změn hranic krajů) má také zájmová oblast v různých letech rozdílný rozsah. Dále jsem hodnotil souvislost sledovaných údajů s pozdějšími správními uspořádáními, s dosídlením po 2. světové válce, s bývalými okresními městy a s obcemi, které obsahují v názvu odkaz na Moravu. Navazoval jsem přitom na svůj předchozí výzkum (Chalupa 2011), zaměřený více na vývoj postavení Moravy a významu zemské hranice. Pro tvorbu hranic krajů z roku 1949 a pro nalezení bývalých okresních měst jsem využil Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. Informace o dosídlení po 2. světové válce jsem získal pomocí údajů o předválečných podílech obyvatel německé národnosti ve Statistickém lexikonu obcí v zemi České (1934) a Statistickém lexikonu obcí v zemi Moravskoslezské (1935), k určení proudů dosídlení jsem využil Soupisy obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947. Pro určení průběhu zemské hranice k roku 1948 jsem využil mapu zemské hranice k danému roku v úrovni katastrů z diplomové práce Topolové (1992). Kontrolu správnosti jsem provedl pomocí Generální mapy země Moravskoslezské (1947).

Údaj o podílu moravské národnosti má komplikovanou vypovídací schopnost. Důvodem je jednak různost definic pojmu národnost, jednak výrazný vliv dobového kontextu (mezi lety 1991 a 2001 tato hodnota čtyřnásobně poklesla). Na druhou stranu je jedním z nejnápadnějších jevů, zviditelňujících moravskou identitu. Při sledování volebních výsledků nejsilnější moravistické strany jsem rok 1990 vybral proto, že tehdy takto zaměřená politická strana dosáhla největšího úspěchu. Zkreslujícím faktorem je, že v tomto roce lidé volili do 3 sněmoven zároveň, čehož strana využila v hesle „alespoň jeden hlas pro Moravu“

(principem bylo, že moravisty „mohli“ volit i lidé, kteří by za jiných okolností z opatrnosti volili jinou stranu). Slabinou údajů z roku 2006 je jejich značná časová vzdálenost od roku posledního Sčítání lidu (2011). Vybral jsem jej proto, že v roce 2010 nekandidovali Moravané na celém historickém území Moravy a v roce 2013 žádná moravistická strana samostatně nekandidovala. Rozložení obyvatel deklarujících moravskou národnost i volební výsledky moravistických stran jsem porovnával s průběhem historickogeografické česko-moravské zemské hranice k poslednímu roku její existence (1948).

Z údajů o zastoupení moravské národnosti a volebních výsledcích moravistů jsem dohromady sestavil „hraniční zónu“, která je pokusem o analogii vůči dřívější zemské hranici. Získaná data jsem vizualizoval pomocí map.

Data za obce modelových okresů mají dvě hlavní slabiny. První je velký územní rozsah některých obcí. Kvůli němu může vznikat dojem nesouladu ohrazení vysokých hodnot ukazatelů moravské identity a moravismu se zemskou hranicí (či jinými liniemi) tam, kde by údaje za menší jednotky ukázaly soulad. Tento problém se nejvíce vyskytuje u dat z roku 1990, naopak nejméně u dat po roce 2000. Druhou komplikací je malý počet obyvatel některých obcí, který vede k extrémním hodnotám. Proto je třeba spíše ignorovat ostrůvkovitě rozmístěné nadprůměrné hodnoty v území s minimálními hodnotami, pokud nedosahují aspoň cca 5 % (v případě voleb větší hodnoty, v roce 2006 až 10 %).

3.1. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: územní aspekty deklarování moravské národnosti

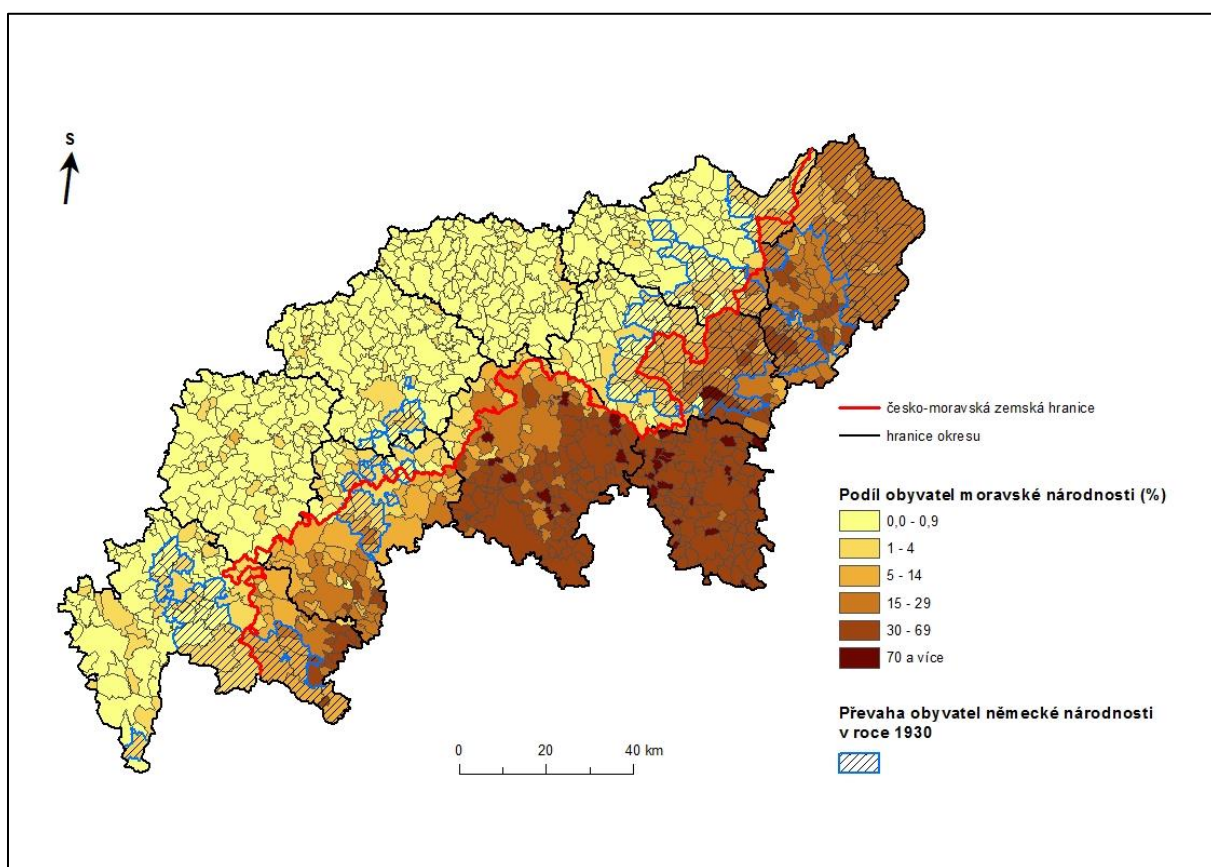
Rozložení obyvatel moravské národnosti v roce 1991 je poměrně přesně vymezeno zemskou hranicí, přesněji je vymezeno v severní části. V jižní části je tato podoba česko-moravského rozhraní mlhavější a posunutá více k východu. Soustředění největšího podílu Moravanů do střední části naznačuje možnou úlohu Brna (tím spíše, že v rámci střední části je nižší podíl Moravanů v okolí Žďáru nad Sázavou, které je od Brna vzdálenější). Sledované rozhraní je ale přímější než zemská hranice, jen zčásti totiž sleduje Svitavský „výběžek“ historické Moravy a vůbec pak Popelínský výběžek.

Alespoň 1 obyvatel moravské národnosti se nachází nejen v takřka všech moravských obcích, ale dokonce i ve většině českých obcí. Deklarování moravské národnosti se tedy neomezuje na Moravu a její bezprostřední okolí – k této národnosti se v míře stejné jako v okrese Chrudim lidé hlásí i na celém území Čech.

Moravská národnost je tedy územně vymezena především zemskou hranicí, ale působí zde i další faktory. Na moravské straně hranice je podíl deklarování moravské národnosti nižší v územích, kde před rokem 1945 tvořili více než polovinu obyvatel

Němci (obr. 1). To se týká hlavně jižní části Dačicka (které bylo navíc zčásti dosídleno z Čech) a okolí Jihlavy, ale vidíme to i při srovnání střední a severní části zemského pomezí. Přitom okolí Svitav se zvláště nízkými hodnotami bylo dosídleno i z Čech, a to i ze vzdálenějších oblastí. Slabší podíl obyvatel deklarujících moravskou národnost má také dosídlené Šumpersko oproti nedosídlenému Zábřežsku. Naopak v Čechách se lidé k moravské národnosti častěji hlásí v dosídlených oblastech – a to i v oblastech, které i po roce 1949 spadaly k českým správním střediskům. Dohromady tedy lze konstatovat, že v dosídlených územích se lidé méně hlásí k národnosti příslušné k jejich zemi.

Obr. 1: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 1991 v kontextu dosídlení po 2. světové válce

Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů 1991, Okres Blansko, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jihlava, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Svitavy, Šumperk, Ústí nad Orlicí, Žďár nad Sázavou, ČSÚ, 1992; Statistický lexikon obcí v zemi České, MV a SÚS, 1934; Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, MV a SÚS, 1935

Rozložení podílu obyvatel moravské národnosti je také částečně ve shodě s „českými“ a „moravskými“ kraji z roku 1960, v některých případech jde o dosídlená území. Deklarování moravské národnosti (i když jde pouze o nevýrazný podíl obyvatel) přesahuje do Čech v „jihomoravských“ okresech Jihlava a Žďár nad Sázavou (je v podstatě vymezeno

těmito okresy) – zde šlo i o vazby k moravským střediskům těchto okresů a navíc přispělo i to, že přesah těchto okresů do Čech byl slabý. Naopak spíše nízký podíl obyvatel hlásících se k moravské národnosti je v západní části Dačicka (Jihočeský kraj) a v okrese Svitavy, zvláště přímo v blízkosti Svitav (Východočeský kraj).

Vyšší podíl lidí udávajících moravskou národnost byl pouze ve dvou z měst, která v roce 1960 přestala být okresními městy (deklarování moravské národnosti může být spojeno s přáním návratu celkového administrativního uspořádání před rok 1949). Jsou to Moravská Třebová (vůči Svitavám) a trochu také východní okolí Dačic (vůči sousednímu Telčsku). Naopak podprůměrný podíl je ve dvou ze současných okresních měst, Jihlavě a Žďáru nad Sázavou, jenže území obou měst přesahuje (byť okrajovými a méně obydlenými částmi) do Čech. Přitom Jihlava byla zčásti dosídlena po roce 1945, Žďár nad Sázavou se stal okresním městem až v roce 1949 a navíc od té doby zaznamenal mimořádný nárůst počtu obyvatel.

Celkově jsou tedy obyvatelé hlásící se k moravské národnosti soustředěni především v té části Moravy, kde před rokem 1945 nepřevažovali Němci.

V tabulce 1 vidíme, že do roku 2001 poklesl podíl Moravanů v Česku cca 3,5násobně, v dnešním Jihomoravském kraji i ve zvoleném území klesl o trochu méně. Deklarování moravské národnosti tedy bylo více soustředěno na vnitřní část území Moravy.

Jejich rozložení ve sledovaném území zůstalo v hrubých rysech (sever, střed, jih) podobné, opět se nedrží výběžků. Nejvýraznějšími změnami je oslabení moravské národnosti na Dačicku a naopak zesílení na Třeštsku.

Tentokrát se v rámci Moravy vyskytuje několik obcí úplně bez Moravanů v okolí Telče, jedná se ale o populačně malé obce. Deklarování moravské národnosti se opět vyskytuje i v nezanedbatelné části obcí hluboko v Čechách, téměř žádné obce bez Moravanů se v rámci Čech nevyskytují v jihovýchodním okolí Poličky (tím nemyslím úzký segment, ale jihovýchodním směrem orientovanou polovinu Poličska), tedy v nejvýraznějším výběžku Čech vůči Moravě.

Domnělý vliv poválečného dosídlení je tentokrát nejvýraznější na Moravskotřebovsku, Mohelnicku a především Svitavsku, dále na Šumpersku vůči Zábřežsku. Méně přesvědčivý je vliv na jižním Dačicku a Jihlavsku.

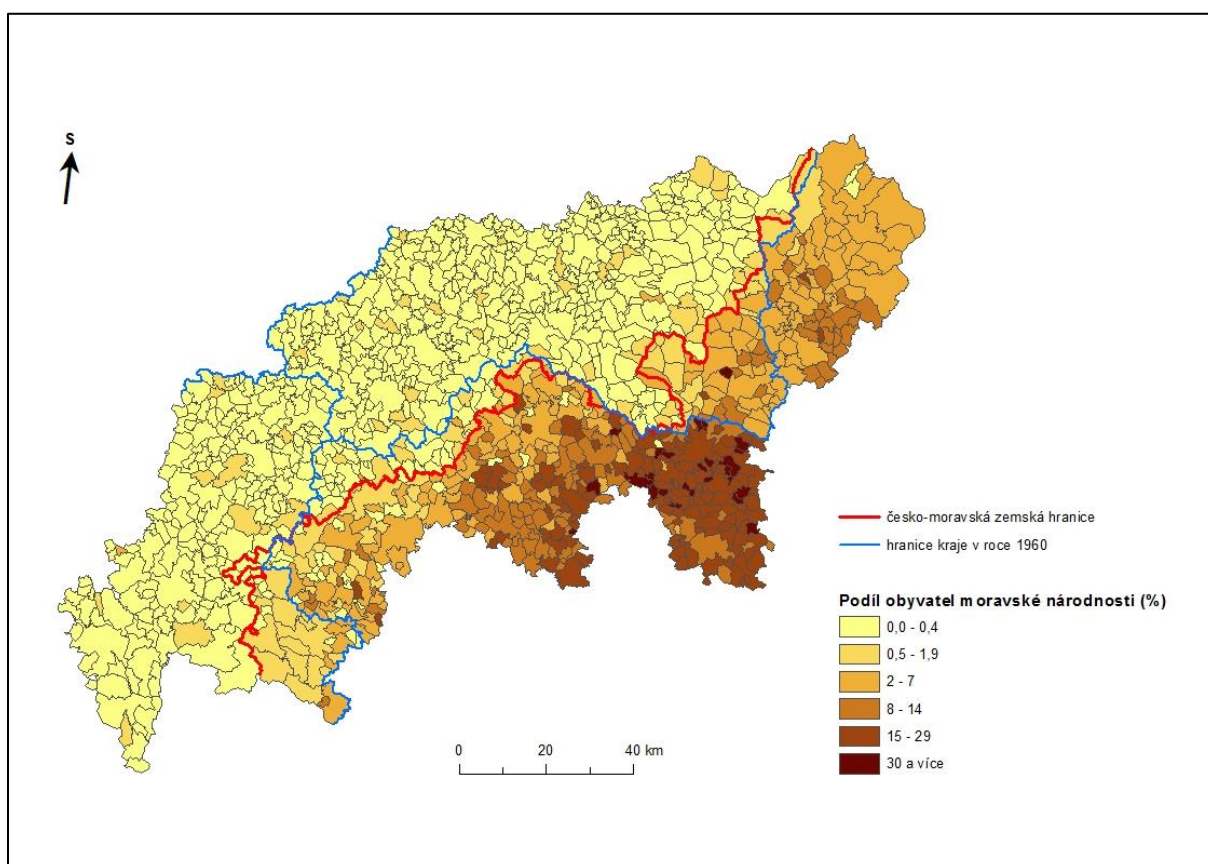
V tomto roce lze vidět dílčí shodu s kraji z roku 1949, a to v případě Velkomeziříčska (více Moravanů v bývalém Brněnském kraji než v „česko-moravském“ Jihlavském kraji).

Zvláště silná je shoda s kraji z roku 1960, zejména v případě Dačicka a Svitavska s Moravskotřebovskem (obr. 2). V těchto případech se zároveň jedná o shodu s kraji z roku 2000, ale s tím, že Dačicko dnes ve směru průběhu hranice nesousedí s moravským, ale s česko-moravským krajem. Zato moravské kraje na historickém území Čech tentokrát nevedou k většímu podílu obyvatel udávajících moravskou národnost.

Úloha bývalých okresních měst je v roce 2001 menší. Důvodem je, že dnes tato města patří mezi sídla obvodů ORP, a proto už zde není tak silné zklamání ze ztraceného významu. K vyššímu podílu obyvatel deklarujících moravskou národnost v okolí Moravské Třebové se přidal nižší podíl v Blansku (které se stalo okresním městem až roku 1949), ale na celém Dačicku je jejich zastoupení nízké.

V roce 2001 tedy obyvatelé moravské národnosti žili především v té části Moravy, která po roce 1960 patřila do moravských krajů (a po roce 2000 do moravských a česko-moravských krajů), ale v rámci ní se často soustředili do kontinuálně osídleného území.

Obr. 2: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 2001 v porovnání s krajským uspořádáním z roku 1960

Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Blansko, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jihlava, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Svitavy, Šumperk, Ústí nad Orlicí, Žďár nad Sázavou, ČSÚ, 2003

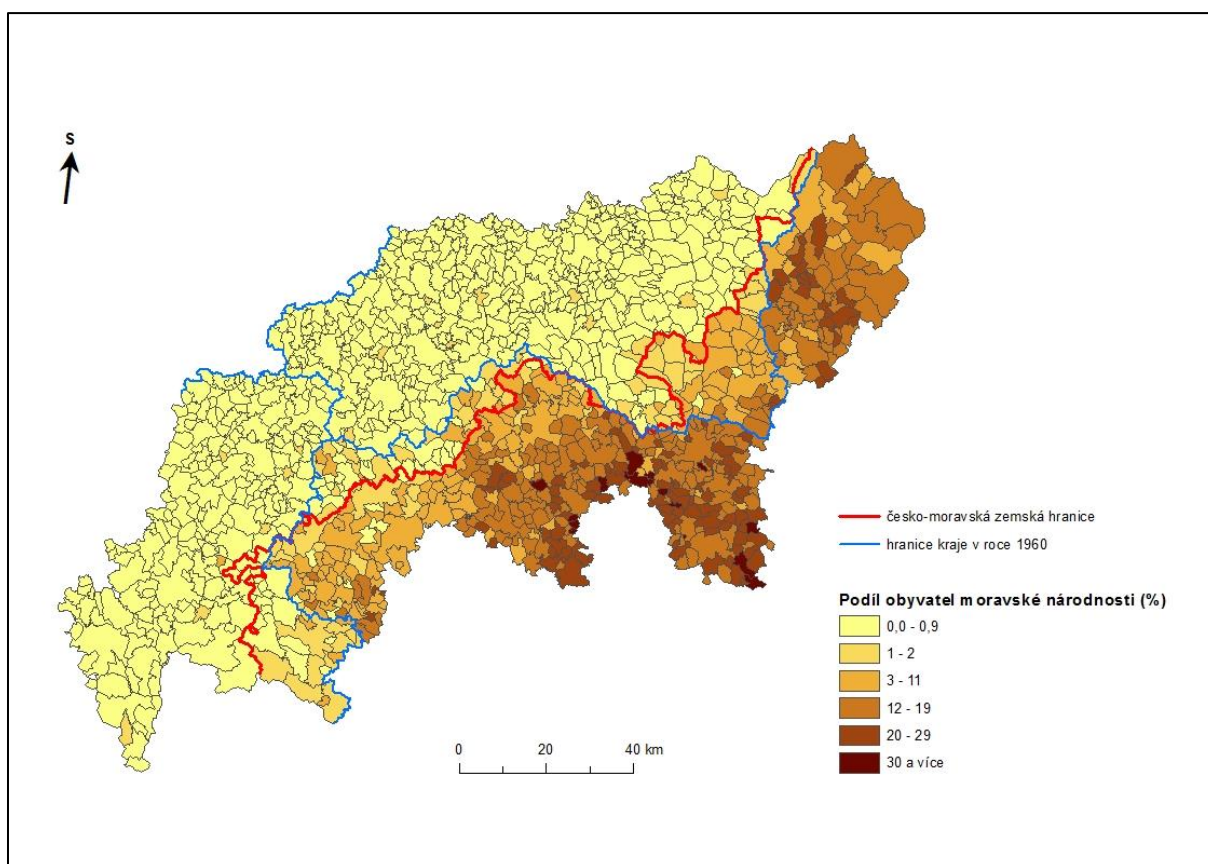
Od roku 2001 do roku 2011 vzrostl podíl Moravanů v Česku o třetinu, v dnešním Jihomoravském kraji o čtvrtinu a ve zvoleném území o cca 40 %. Deklarování moravské národnosti je tedy do centrálních oblastí Moravy soustředěno stejnou měrou jako v roce 1991, zato do česko-moravského rozhraní je soustředěno více než o 20 let dříve.

V roce 2011 lze sice vysoké podíly moravské národnosti zaznamenat zhruba na historickém území Moravy, výjimku ale tvořilo západní Dačicko a západní Telčsko. Nejmlhavější rozhraní a nejnižší hodnoty jsou v jižní části, ale Šumpersko se tentokrát ostrostí rozmezí vyrovnalo střední části (to také znamená menší vliv Brna). U výběžků se nic nezměnilo. Alespoň 1 Moravan žil téměř ve všech moravských obcích, ale také ve značné části českých obcí.

Nízký podíl obyvatel hlásících se k moravské národnosti je tentokrát ve shodě s poválečným dosídlením zejména na (pořadí podle výraznosti) Svitavsku, Moravskotřebovsku a Mohelnicku, dále opět na Šumpersku vůči Zábřežsku. Na Dačicku je shoda o trochu přesvědčivější než v roce 2001.

Na obrázku 3 vidíme, že v roce 2011 je zvláště výrazná shoda výskytu moravské národnosti s kraji z roku 1960 na Dačicku i na Svitavsku s Moravskotřebovskem a jihovýchodním Lanškrounskem (tentokrát i vůči okresu Šumperk), v obou případech je to zároveň shoda s kraji z roku 2000. Za pozornost ještě stojí přesah Moravanů do Čech v okrese Žďár nad Sázavou.

Obr. 3: Podíl obyvatel moravské národnosti v obcích v česko-moravském pomezí v roce 2011 v porovnání s krajským uspořádáním z roku 1960

Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů 2011, ČSÚ, 2014

Vliv měst, která byla před rokem 1960 sídly okresu, na podíl obyvatel moravské národnosti je nyní ještě slabší než o 10 let dříve. Na Moravskotřebovsku je sice větší podíl Moravanů než na Svitavsku, ale na Dačicku se lidé k moravské národnosti hlásí nejméně z celé moravské strany zemského pomezí.

V roce 2011 tedy bylo uvádění moravské národnosti soustředěno do té části Moravy, která po roce 1960 byla součástí moravských krajů (a po roce 2000 moravských a česko-moravských krajů).

3.2. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: územní aspekty volební podpory moravistů

Volební úspěchy strany HSD-SMS v roce 1990 se vyskytují zhruba právě na území Moravy. Tentokrát mlhavost a odchýlení od zemské hranice rostou přibližně od severu k jihu (vliv Brna je tedy slabý), ale úplně nejslabší podporu strana zaznamenala na Jihlavsku. Svitavský výběžek se opět odlišuje, Popelínský výběžek nelze kvůli velkému rozsahu jednotlivých obcí hodnotit.

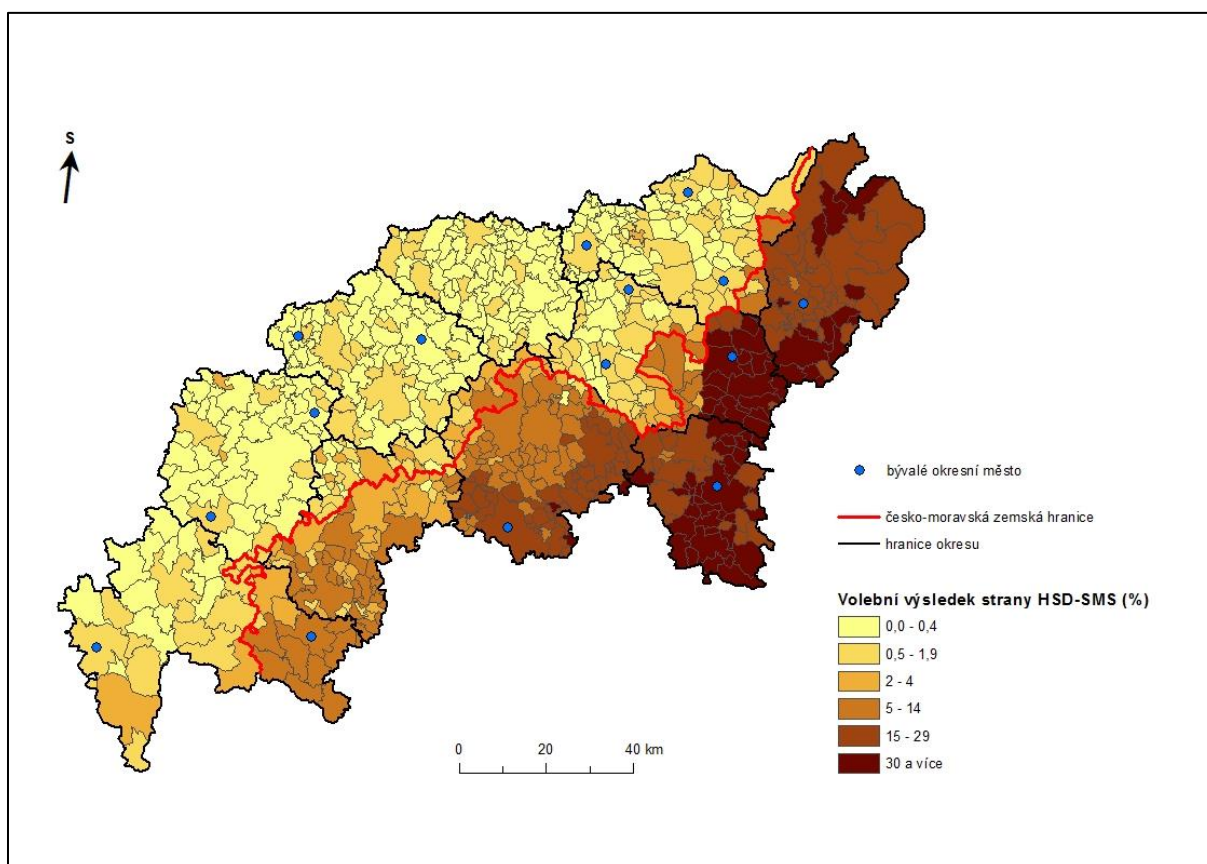
Vyšší hodnoty podílu hlasů pro HSD-SMS v Čechách nebyly pouze ostrůvkovitě rozmístěné, nýbrž místy tvořily shluky již tak územně rozsáhlých obcí, zejména na Poličsku. Alespoň jeden hlas strana dostala téměř ve všech moravských obcích, ale i ve většině českých obcí v zájmovém území.

Dosídlená území nejsou v případě volebních výsledků z roku 1990 jednoznačně vychýlená. Nejvýrazněji se tato možná souvislost projevuje v dosídlené části (českého) jihovýchodního Poličska – třetina usedlíků tam po roce 1945 přišla z blízkých oblastí Moravy (a navíc je jihovýchodní Poličsko téměř obklopeno Moravou).

Vliv krajů z roku 1960 je nejednoznačný. Projevuje se především v okrese Svitavy, kde je ale dvojznačný – na Moravskotřebovsku byly v rámci úzkého česko-moravského pomezí nejlepší výsledky HSD-SMS, na Svitavsku byly naopak slabé. Na Žďársku přesahují úspěchy strany i na českou část okresu.

Role bývalých okresních měst je celkem přesvědčivá. Vyniká hlavně Moravskotřebovsko se značným úspěchem HSD-SMS – nejen vůči Svitavsku, ale i vůči jiným moravským územím přímo při zemské hranici (obr. 4). Dále kontrastuje Žďársko (nižší podíl hlasů pro moravisty) s Velkomeziříčskem a slabé výsledky zaznamenalo HSD-SMS také na Jihlavsku. Boskovicko sice svými hodnotami nevyniká vůči Blanensku, ale vyniká vůči svému západnímu i východnímu okolí a navíc u Blanska hraje roli, že leží podstatně blíže k Brnu.

Obr. 4: Podíl hlasů pro HSD-SMS ve volbách do ČNR v roce 1990 v obcích v česko-moravském pomezí v kontextu polohy měst, která roku 1960 ztratila status okresního města

Zdroje: Topolová 1992; Volební server Českého statistického úřadu, ČSÚ, 2015, [www.volby.cz]; Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, ČSÚ, 2006

U výsledků těchto voleb se také ukazuje, že přítomnost Moravy (či adjektiva „moravský“) v názvu obce nemá výrazný vliv.

V roce 1990 se tedy volební úspěchy HSD-SMS soustředily velmi zhruba do okolí moravských měst, která po roce 1960 ztratila okres. Zároveň se zdá, že dosídlení zčásti posilovalo úspěchy moravistů v bývalých okresních městech a jejich okolí a oslabovalo je v současných okresních městech. To vše bylo doprovázeno výraznými místními anomáliemi.

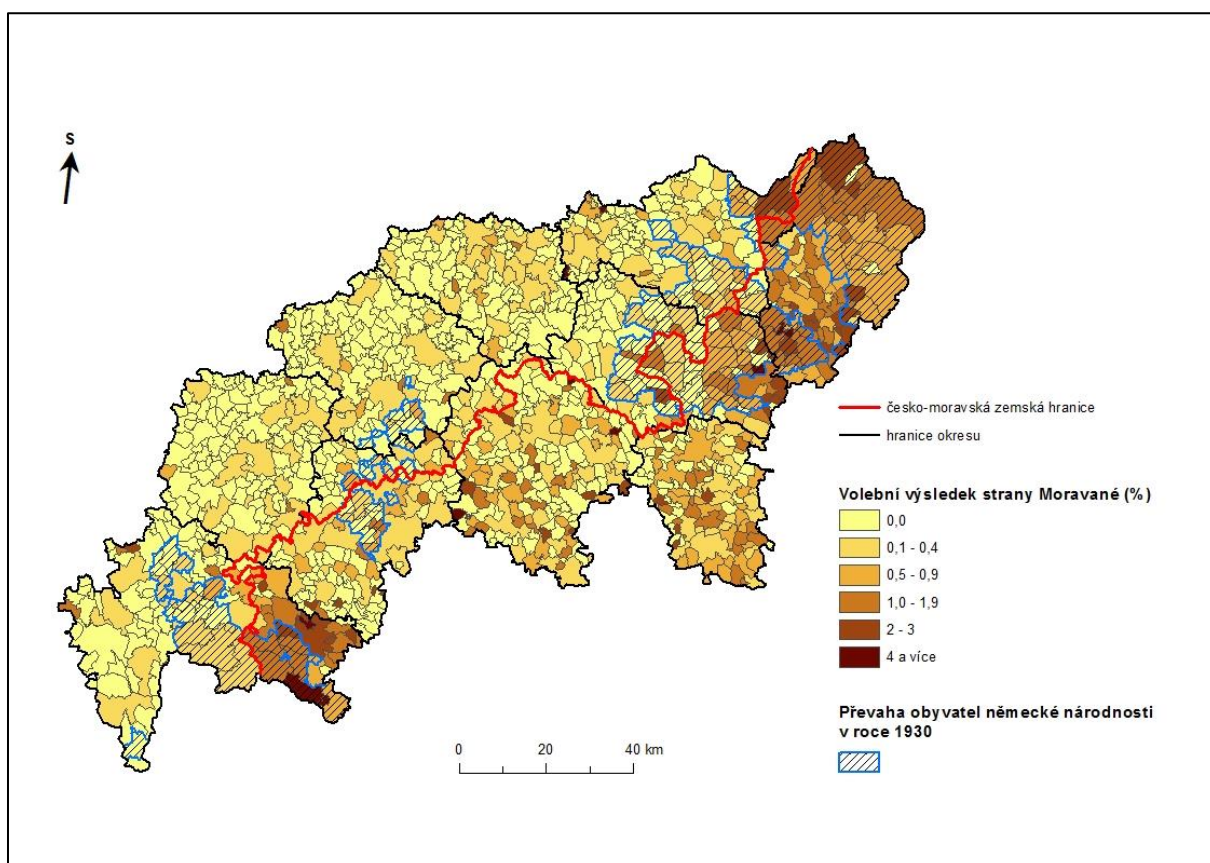
V roce 2006 byla hlavní moravistická politická strana – Moravané – v parlamentních volbách velmi neúspěšná. Její volební zisky 40násobně poklesly v celém Česku i v dnešním Jihomoravském kraji, ve zvoleném území poklesly jen 30násobně. Její úspěchy se tedy soustředily do česko-moravského pomezí. Tento mimořádný pokles také znamená, že prostorové vymezení jejích úspěchů je mlhavé. Její výsledky na Moravskotřebovsku, Mohelnicku, Zábřežsku, Hanušovicku a především na Dačicku (doprovázené úspěchem v českých Králíkách, které představují výběžek Čech vůči Moravě) tentokrát patří k nejlepším na celé Moravě (Brno tedy nemá žádný vliv). Dále ještě získali velký podíl hlasů

na Šumpersku. Ve zmíněných územích jsou jejich úspěchy zhruba vymezeny zemskou hranicí. Ve zbytku zemského pomezí ale pouze pozorujeme, že na moravské straně zemské hranice je hustota ostrůvkovitě rozmístěných obcí, ve kterých uspěli moravisté, vyšší než v Čechách. Pouze na Blanensku ostrůvky přechází ve větší shluky. Zdánlivý úspěch v některých českých obcích je dán posunem kategorií do nižších hodnot oproti předchozím volbám.

V roce 2006 byl na Moravě značný podíl obcí bez jediného hlasu pro Moravany, výjimku tvoří výše uvedené úspěšné a poloúspěšné oblasti. Moravisté také nedostali žádný hlas ve většině českých obcí.

Na obrázku 5 vidíme, že volební úspěchy moravistů jsou v hrubém měřítku soustředěny do dosídlených oblastí. Na Jihlavsku neuspěli nejspíše proto, že Jihlava jako krajské město by si obnovou zemí pohoršila.

Obr. 5: Podíl hlasů pro stranu Moravané v parlamentních volbách v roce 2006 v obcích v česko-moravském pomezí v kontextu dosídlení po 2. světové válce

Zdroje: Topolová 1992; Volební server Českého statistického úřadu, ČSÚ, 2015, [www.volby.cz]; Statistický lexikon obcí v zemi České, MV a SÚS, 1934; Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, MV a SÚS, 1935

S kraji z let 1960 a 2000 jsou tyto úspěchy svázány v jediném, zato výrazném případě – na Dačicku (český kraj, úspěch moravistů).

Bývalá okresní města jsou v souladu s úspěchy Moravanů především v případě Dačic, také Moravská Třebová je jako vždy více moravistická než Svitavy.

Volební úspěchy Moravanů v roce 2006 se dohromady soustřeďují do dosídlených částí Moravy, k tomu zčásti přistupuje role bývalých okresních měst.

Tabulka 1: Zastoupení obyvatel deklarujících moravskou národnost a volební úspěchy moravistických stran v širším územním kontextu

rok	podíl obyvatel deklarujících v SLDB moravskou národnost (%)			podíl hlasů pro největší moravistickou stranu v parlamentních volbách (%)	
	1991	2001	2011	1990	2006
zájmové okresy	14,0	4,2	5,7	9,8	0,4
dnešní Jihomoravský kraj	59,0	17,6	21,9	32,0	0,8
Česko	13,2	3,7	5,0	10,0	0,2

Zdroje: Sčítání lidu, domů a bytů 1991, Okres Blansko, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jihlava, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Svitavy, Šumperk, Ústí nad Orlicí, Žďár nad Sázavou, ČSÚ, 1992; Pramenné dílo 1991, ČSÚ, 2007; Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Blansko, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jihlava, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Svitavy, Šumperk, Ústí nad Orlicí, Žďár nad Sázavou, ČSÚ, 2003; Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo 2001, ČSÚ, 2005; Sčítání lidu, domů a bytů 2011, ČSÚ, 2014; Volební server Českého statistického úřadu, ČSÚ, 2015, [www.volby.cz]

Na začátku 90. let se tedy obyvatelé deklarující moravskou národnost nejvíce vyskytovali v území s kontinuálním osídlením, zatímco moravisté uspěli nejvíce v bývalých okresních městech (případně všude kromě současných okresních měst) a také naopak v dosídleném území (ale i tam s výjimkou nynějších okresních měst), jejich úspěchy přesahovaly i do Čech. Takže deklarování moravské národnosti vycházelo z územní příslušnosti, zatímco volební podpora moravistů byla podložena mocenskými cíli.

Zhruba o 20 let později se obyvatelé uvádějící moravskou národnost vyskytovali především v oblastech, které patřily do moravských krajů i po roce 1960 (po roce 2000 tyto oblasti patřily do moravských nebo česko-moravských krajů), zatímco moravisté uspěli v dosídleném území a v rámci toho také v bývalých okresních městech.

V roce 2001 byl princip výskytu moravské národnosti kombinací principů z let 1991 a 2011, ale obou v menší míře.

3.3. Rekonstrukce reliktní česko-moravské hranice: hraniční zóny

V roce 1991 byl průběh hraniční zóny odvozené od moravské národnosti podobný průběhu zemské hranice. Na severu z východní strany těsně přiléhala k hranici, na jihu a také na Svitavsku se od ní vzdálila o maximálně 10 km k východu. Byla úzká, na jihu byla širší než na severu. S výjimkou několika přerušení byla kompaktní a skutečně oddělovala území s obyvateli deklarujícími moravskou národnost od území bez nich. Na jihu jsem nezjistil celý její rozsah, protože přesahovala mimo zájmové okresy. Takže Morava zůstávala poměrně ostře a vcelku správně vymezena pomocí deklarování národnosti, hlavně v severní části. Celkový rozdíl situace na jihu a na severu je přibližně podobný průběhu jazykových rozhraní – izoglos – ty se také na jihu drží východně od hranice (Jančák 2001).

V roce 2001 vedla hraniční zóna podle národnosti rovněž přibližně podél zemské hranice, k východu se odchylovala opět na Svitavsku a v jižní části, tentokrát výrazněji. Byla sice širší, ale to je dáno i vybraným intervalem v kontextu celkového rozsahu hodnot. Kompaktní byla jen na severu, opět skutečně oddělovala území s obyvateli deklarujícími moravskou národnost od území bez této národnosti. Na jihu jsem ji neurčil celou, protože přesahovala mimo zájmové okresy. Morava tedy byla vymezena touto zónou o trochu nepřesněji a mlhavěji.

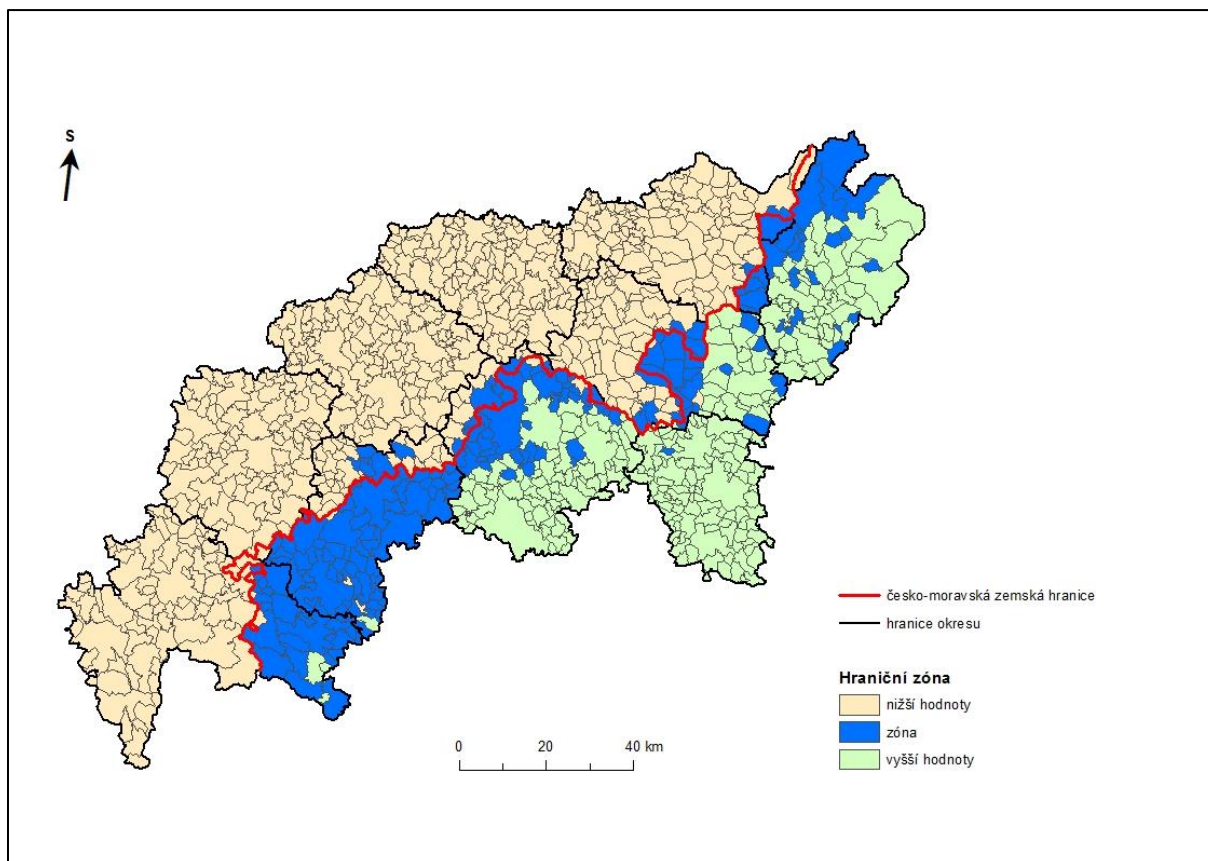
V roce 2011 vedlo tímto způsobem určené česko-moravské pomezí přibližně v trase zemské hranice, na jihu, na Svitavsku a nepatrně i na Lanškrounsku bylo mírně odchýleno k východu, nejjihnější úsek jsem kvůli přesahu mimo zájmové území vůbec nezachytil. Hraniční zóna byla opět úzká. Kompaktní byla hlavně na severu, opět reálně vymezovala území s Moravany od území bez nich. Morava byla tímto pomezím určena relativně správně a ostře, s výjimkou nejjihnějšího úseku (na úrovni Dačicka).

V roce 1990 se hraniční zóna odvozená z volebních výsledků HSD-SMS dosti přesně držela zemské hranice v severní části (výše zmiňované Svitavsko vyplňovala), v jižní části byla mírně odchýlená k východu. Na severu byla úzká, na jihu široká, byla kompaktní, fyzicky navzájem oddělovala území, kde uspěli moravisté a kde neuspěli. Na jihu přesahovala mimo zájmové okresy. Moravu vymezovala vcelku správně, ale v jižní části mlhavě.

V roce 2006 nemá smysl sledovat pouze zónu (vzniklou z volebních výsledků strany Moravané) – ta je totiž ostrůvkovitě rozprostřená po celém území a přesahuje na severozápad i jihovýchod. Podstatnější je rozmístění tří typů území – definovaných tím, jestli tam Moravané dosáhli horších výsledků než v zóně (tj. „české území“), lepších výsledků, nebo jsou horší a lepší výsledky promíchány. Přitom „smíšené území“ přesahuje ze zájmových okresů na jihovýchod. V Čechách a na Svitavsku se rozprostírá „české území“, „smíšené území“ se nachází na moravské straně zemské hranice mezi Dačickem a Moravskotřebovskem a je široké, a „moravské území“ kromě zbylých částí Moravy

zasahuje také na Kralicko. Morava je tedy tímto způsobem vymezena spíše nepřesně a ve značné části průběhu hranice mlhavě.

Obr. 6: „Hraniční zóna“ daná podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost a volebními úspěchy moravistů na začátku 90. let 20. století

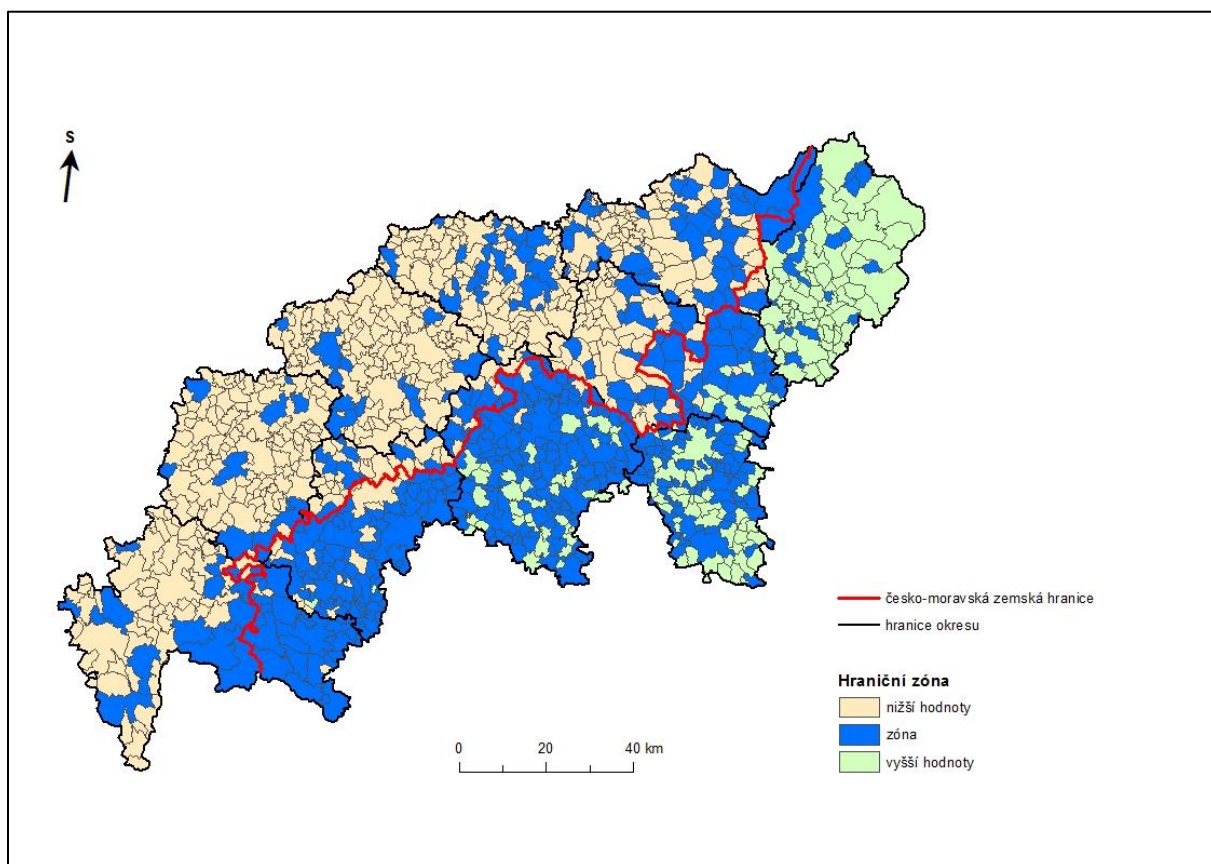
Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů 1991, Okres Blansko, Havlíčkův Brod, Chrudim, Jihlava, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Svitavy, Šumperk, Ústí nad Orlicí, Žďár nad Sázavou, ČSÚ, 1992; Volební server Českého statistického úřadu, ČSÚ, 2015, [www.volby.cz]

Kombinovaná zóna pro začátek 90. let čerpá ze zóny založené na podílu moravské národnosti a ze zóny založené na výsledcích voleb, přičemž do jejího „českého území“ je zařazeno právě to, co do „českého území“ spadá v obou dílčích zónách, totéž platí pro moravské území. Sleduje zemskou hranici, na jihu se od ní lehce vzdaluje k východu, vyplňuje Svitavsko (obr. 6). Na severu je úzká, na jihu široká, je kompaktní. Skutečně odděluje „české území“ (tedy území s nižšími hodnotami obou jevů) od moravského. V jižní části přesahuje mimo zájmové okresy. Moravu tedy vymezuje spíše přesně, a kromě jihu i ostře.

Kombinovaná zóna pro dobu kolem roku 2010 vznikla stejnou metodou z údajů o národnosti k roku 2011 a o volbách v roce 2006. Je sice ostrůvkovitá, ale zahrnuje několik rozsáhlých shluků. Na obrázku 7 vidíme, že se nacházejí při zemské hranici, ve střední

a jižní části se odchylují k východu. Na severu jsou úzké, jinak jsou široké. Reálně oddělují „české“ a „moravské“ území. Ve střední a jižní části přesahují mimo zájmové území. Moravu vymezují poněkud nesprávně a neurčitě.

Obr. 7: „Hraniční zóna“ daná podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost a volebními úspěchy moravistů kolem roku 2010

Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů 2011, ČSÚ, 2014; Volební server Českého statistického úřadu, ČSÚ, 2015, [www.volby.cz]

Mezi lety 1991 a 2001 téměř ve všech moravských obcích klesl podíl obyvatel deklarujících moravskou národnost, v českých obcích častěji klesal než rostl a ve větších městech vždy klesl. Na druhou stranu, růst byl obvykle minimální.

Mezi lety 2001 a 2011 zastoupení obyvatel deklarujících moravskou národnost rostlo na většině území Moravy a také v bezprostředním sousedství hranice na české straně. Dál od hranice v Čechách toto zastoupení rostlo stejně často jako klesalo. Na Moravě podíl obyvatel, kteří se přihlásili k moravské národnosti, rostl hlavně v okrese Šumperk a klesal hlavně na Boskovicku. Ve větších moravských městech obvykle rostl. V Čechách rostl v celém „Poličském výběžku“.

Výsledně tedy mezi lety 1991 a 2011 ve většině moravských obcí klesl podíl obyvatel uvádějících moravskou národnost, v Čechách pak častěji klesal než rostl.

V letech 1990 až 2006 klesl podíl hlasů získaných největší moravistickou stranou v parlamentních volbách téměř ve všech moravských obcích i ve většině českých obcí ve vybraných okresech.

Hraniční zóny byly vždy ovlivněny výběrem dat. Přesto můžeme konstatovat, že se potvrdila blízkost zón k zemské hranici a jejich stabilní poloha, ne však jejich relativně malá šířka. Předpoklad o různé šířce zón v dosídleném a nedosídleném území se potvrdil; zatímco ve spíše dosídlené severní polovině byly užší, v převážně nedosídlené jižní polovině byly rozsáhlejší. Dílčí zóna vycházející z podílu obyvatel udávajících ve sčítáních lidu moravskou národnost je v obou obdobích úzká, což podporuje domněnku o přetrvávajícím ostrém územním tvaru Moravy bez ohledu na specifika poválečného vývoje.

4. Reflexe reliktní česko-moravské hranice a příslušnosti k historickým zemím ve vědomí obyvatel Českého Rudolce a Rovečného v česko-moravském pomezí

Vlastní terénní výzkum proběhl v červenci 2014. Realizoval jsem jej ve dvou zájmových územích. Vybral jsem dvě obce, které patří k historické zemi Morava a leží přímo při bývalé česko-moravské zemské hranici. První z nich, Rovečné, ležící cca 10 km severovýchodně od Bystřice nad Pernštejnem, leželo po roce 1949 a 1960 v převážně moravských krajích a po roce 2000 v „česko-moravském“ kraji Vysočina. Druhá, Český Rudolec na Dačicku (cca 10 km západně od Dačic), ležela po roce 1949 v „česko-moravském“ Jihlavském kraji a od roku 1960 dále v převážně českých krajích. Podle současného členění, které někteří lidé skutečně považují za současné oficiální vymezení zemí (to se ukázalo například v mém terénním šetření), je tedy relativně „hluboko v Čechách“.

Obec Český Rudolec je složena z 10 sídel, Rovečné jen ze dvou. V obou obcích populačně dominuje stejnojmenné sídlo. Rovečné bylo vždy osídleno českým obyvatelstvem, v Českém Rudolci před rokem 1945 převažovali Němci (ale za první republiky zde byla silná česká menšina), po jejich odsunu bylo vcelku úspěšně dosídleno pouze jeho hlavní sídlo (v němž i dnes žije více lidí než v roce 1930), obec jako celek populačně výrazně ztratila. V rámci obcí ležících při bývalé zemské hranici se Rovečné vyznačuje vysokým podílem obyvatel deklarujících v roce 2011 moravskou národnost (19 %), zatímco politická strana Moravané zde v parlamentních volbách v roce 2006 vůbec neuspěla. V Českém Rudolci bylo zastoupení moravské národnosti nízké (0,3 %), zato politická strana Moravané zde v roce 2006 byla „velmi“ úspěšná (1,7 %). Podobné podíly obyvatel moravské národnosti a voličů Moravanů jako ve vybraných obcích jsou i v jejich bezprostředním okolí. Český Rudolec se nachází v blízkosti Dačic, které v roce 1960 přišly o tradiční statut okresního města (což je faktor, který mívá za následek silnější moravistické tendence; zde navíc působil fakt, že sídlo okresu bylo přesunuto z Moravy do Čech – do Jindřichova Hradce), zatímco Rovečné leží u Bystřice nad Pernštejnem, která byla okresním městem pouze v letech 1949-1960 (tedy teprve po zrušení zemí a navíc jen krátce). Tyto 2 obce tedy mají jak rozdílné dispozice pro moravskou identitu, tak její rozdílné projevy.

Vybrané obce jsou zhruba velikostně srovnatelné a především je srovnatelná velikost jejich hlavního sídla (cca 600 obyvatel); pro zjednodušení se ve výzkumu nezabývám celými obcemi, ale pouze jejich hlavními sídly. Z velikosti těchto sídel vyplývá, že mají venkovský charakter a zároveň mají potenciál k existenci poměrně rozsáhlého společenství

(to je silnější v případě Rovečného než v Českém Rudolci). Dále mají obě obce společné, že ať je správní uspořádání jakékoli, vždy mají v rámci správního celku periferní polohu. V současnosti leží Český Rudolec ve výběžku Jihočeského kraje, v blízkosti kraje Vysočina a jen cca 25 km od Jihomoravského kraje, zároveň cca 10 km od hranice s Rakouskem. Rovečné se nachází v kraji Vysočina, prakticky na hranicích s Jihomoravským a Pardubickým krajem.

Český Rudolec byl založen německými kolonizátory. Před rokem 1918 byla česká menšina v Českém Rudolci bezvýznamná, její podíl vzrostl během první republiky, kdy zde byla také česko-německá měšťanská škola (Nekuda 2005). Přitom soužití Čechů a Němců bylo v Rudolci celkem klidné. Z obav o bezpečnost Rudolce v případě jeho vylidnění bylo zamezeno divokému odsunu. Vysídlení Němců zde tedy proběhlo později (v době, kdy zde již žili čeští dosídlenci) a mírněji než obvykle. To společně s existencí silné české menšiny po roce 1918 přispělo k větší společenské kontinuitě, než bylo v bývalém Němci osídleném území běžné (Stehlík 2007). Český Rudolec byl dosídlen převážně z blízkých moravských území. Na druhou stranu, Českému Rudolci uškodila poloha cca 10 km od uzavřené hranice s Rakouskem. Proto je i po roce 1989 obec Český Rudolec složena z velkého počtu sídel, což je jev typický pro dosídlené oblasti (Kuldová 2005). V Rovečném nikdy nebylo výraznější německé osídlení. V Českém Rudolci tvořili vždy většinu věřících katolíci. V Rovečném převažovalo protestantství, dnes jsou ve vesnici 2 kostely – katolický a evangelický.

Celé Dačicko bylo v 19. století stranou rozvoje, na železnici bylo napojeno až v roce 1902. V okolí Rovečného byla podobná situace, nejbližší města (Olešnice a Bystré) nebyla na železnici napojena nikdy. V Českém Rudolci stále funguje devítiletá základní škola, tedy instituce často považovaná za záchranu malé obce před celkovým úpadkem. V Rovečném byla devítiletá základní škola v roce 2007 omezena na pětiletou. Jako jedno z největších sídel v širokém okolí (přestože hlavní sídlo nikdy nepřesáhlo 1 000 obyvatel) Rovečné jednak soustředilo nejrozumnější vybavenost, jednak žilo čilým společenským životem (čímž bylo jeho obyvatelstvo stmelováno), který byl v 2. polovině utlumován úměrně obecnému trendu uzavírat se do vlastních domácností (Gloser 2009). V Českém Rudolci jsou dnes tyto pozitivní aspekty z důvodu výše zmíněného komplikovaného dění ve 20. století poněkud slabší.

Na Dačicku se používá české nářečí, Rudolec byl dosídlen z území s českými a česko-moravskými nářečími. Zato národopisně patří území k Moravskému Horácku. Nářečí v oblasti Rovečného má o něco blíže k české než moravské podobě češtiny, což má nejspíše vliv na rozostření moravské identity. Ale stejně jako Rudolec patří Rovečné do Moravského Horácka (Gloser 2009, Nekuda 2005).

Kromě toho, že dříve moravský Rudolec dnes spadá do většinově českého kraje, nebyla ani dnešní orientace na Dačice dříve tak přesvědčivá – například na týdenní trhy

se jezdilo do Slavonic. Důvodem změny je, že význam Slavonic oproti Dačicím poklesl. Od poloviny 19. století do roku 1960 ležel v (politickém) okrese Dačice, ale v letech 1911-1948 zároveň na nižší úrovni opět spadl pod Slavonice. Po roce 1960 patřil do okresu Jindřichův Hradec, ve kterém má na rozdíl od dřívějších uspořádání spíše odlehlejší polohu (ale v nijak extrémní míře). Dnes na úrovni obvodů POÚ i ORP spadá pod výrazně bližší Dačice. Český Rudolec před rokem 1850 patřil do Jihlavského kraje a ke stejnému centru náležel i v letech 1949-1960 (tehdy už ale šlo o česko-moravský kraj). V zemi i v kraji měl vždy výrazně periferní polohu. Administrativní zařazení Rovečného se ve 20. století změnilo na všech úrovních, nicméně vždy spadalo pod moravská centra. Na tradiční příslušnost ke kunštátskému panství navázalo zařazení do soudního okresu Kunštát, od poloviny 19. století Rovečné zároveň spadalo do politického okresu Boskovice. V roce 1949 přišla prudká změna orientace – na Bystřici nad Pernštejnem, později na Žďár nad Sázavou a dnes opět na Bystřici. Do poloviny 19. století a opět v letech 1949-2000 patřilo Rovečné do Brněnského, respektive Jihomoravského kraje, dnes leží v kraji Vysočina. Ve všech celcích na všech úrovních leželo vždy na okraji.

Reliktní zemskou hranici v okolí Českého Rudolce dnes respektují jen hranice obvodů ORP a to ještě s výjimkami. V okolí Rovečného je reliktní zemská hranice respektována dnešními krajskými hranicemi.

Plánoval jsem dotazovat se 55 lidí v Českém Rudolci a 50 lidí v Rovečném (v obou případech jde o cca 10 % z obyvatel sídla starších 15 let). Dotazoval jsem se pouze osob starších patnácti let, žijících v obci. Výzkum je v zásadě kvantitativní. Nejde totiž o vnímání a názory obyvatel konkrétních dvou obcí, ale obyvatel česko-moravského pomezí. Respondentům jsem ale zdůrazňoval, že jakékoli vyjádření nad rámec tématu otázek je vítáno. Otázky jsou řazeny zhruba podle tematických okruhů (vztah k regionům a sídlům různé měřítkové úrovně, zařazení obce do regionálního kontextu, znalost zemské příslušnosti obce, sounáležitost s historickými zeměmi, názory na správní uspořádání, othering, národ) s přihlédnutím k tomu, aby odpovědi na konkrétní otázky byly co nejméně ovlivňovány otázkami předchozími (přílohy 1 a 2). Na konci rozhovorů jsem pokládal identifikační otázky. Zakreslování hranice do mapy jsem umístil až po otázkách, aby si respondent od přemýšlení nad otázkami odpočinul jiným způsobem uvažování a hlavně proto, že zakreslování jako otázku na znalosti jsem zařadil na úplný závěr. Vzhledem k charakteru většiny otázek jsem obvykle volil škálu pěti odpovědí, přičemž odpověď „nevím“ byla možná, ale předem jsem ji nenabízel – abych eliminoval možnost vyhýbavých odpovědí.

Na závěr respondenti zakreslovali svou představu průběhu historickogeografické hranice do slepé mapy (příloha 3). Tato metoda již byla ve výzkumech reliktních hranic použita (např. Siwek, Kaňok 2000). Na jednu stranu je oproti slovnímu vyjádření respondenta velice efektivní, na druhou stranu skrývá rizika. Respondenti mohou mít i přes poskytnutí

radly problémy s orientací v mapě (to již bylo zdokumentováno například u Siwka, Kaňoka 2000). Klady této metody ale převažují. Slabinou slovního vyjádření by byla nedostatečná představa respondenta o vzájemné poloze subjektů, pomocí nichž by průběh hranice popisoval.

Používal jsem znalostní (lynchovský) typ kognitivní mapy. V podkladu jsou pouze sídla POÚ (linie by napovídaly, na druhou stranu respondent potřebuje základní orientaci) a zahrnuje území celého Česka, aby respondent při zakreslování hranice nebyl vůbec naváděn. Popisky sídel POÚ jsou sice psány velmi malým písmem (důvodem je vhodnost formátu A4 pro mapu), ale respondenti byli vyzváni, aby se neostýchali zeptat, pokud je nepřečtou.

Šetření jsem prováděl pouze v hlavních (stejnojmenných) sídlech obcí. V Rovečném jsem se ptal u 30 % z trvale obydlených domů, v Českém Rudolci u 35 % z trvale obydlených domů. Respondenty jsem oslovoval s ohledem na to, aby byl výběr reprezentativní (podíl mužů a žen a vzdělanostních a věkových kategorií odpovídající jejich podílu v obci). Pokládal jsem otázky a dotazník vyplňoval sám; pouze když respondent požádal o nahlédnutí, otázku jsem mu ukázal.

Protože někteří respondenti odpověděli na otázky, ale pak nechtěli zakreslit svoji představu hranice, zvýšil jsem proti původní koncepci počet respondentů.

Z mentálních map jsem vyvodil obecné představy o průběhu hranice – za prvé za všechny respondenty, za druhé zvláště za obce a za třetí za kategorie podle pohlaví, věku a vzdělání. Souhrny představ respondentů jsem srovnával se skutečným průběhem hranice k roku 1948 a také jsem je porovnával mezi sebou. Dále jsem je srovnával s faktory použitými již ve statistickém šetření – tedy s pozdějšími správními uspořádáními, s hranicí dosídlení po 2. světové válce a s obcemi, které obsahují v názvu odkaz na Moravu. Nakonec jsem je porovnal s územním rozložením deklarování moravské národnosti ve sčítáních lidu a volebních úspěchů moravistů.

Při vyhodnocování mentálních map jsem se inspiroval výzkumem Šerého a Šimáčka (2012). Polygonové vrstvy zemí vytvořené v GIS digitalizací podle naskenovaných map jsem přetransformoval na rastrové (s velikostí pixelu 100 m) a pomocí sečtení rastrových vrstev jsem tak pro každý pixel získal podíl obyvatel, kteří jej zařadili na Moravu.

Na otázky odpovědělo 109 lidí, z toho svoji představu hranice zakreslilo 102 lidí. Rozhovor odmítlo 77 lidí (tab. 2).

Tabulka 2: Počet respondentů terénního šetření v Rovečném a Českém Rudolci

	celkový počet respondentů	počet respondentů, kteří zakreslili svoji představu hranice	počet obyvatel, kteří odmítli odpovídat
Český Rudolec	59	53	51
Rovečné	50	49	26
celkem	109	102	77

Zdroj: terénní šetření

Výsledná struktura respondentů je v obou obcích shodná se strukturou obyvatel obce v případě pohlaví a věku. V případě vzdělání odpovídá struktuře obyvatel v celé obci Rovečné soubor respondentů, kteří vyplnili průběh hranice, ale už ne těch respondentů, kteří odpověděli na otázky. V Českém Rudolci se neshoduje vzdělanostní struktura ani v případě map, ani u dotazníků.

Při zakreslování představy o průběhu zemské hranice se ukázalo, že 3 lidé z těch, kteří ji zakreslili, se domnívají, že Čechy sousedí se Slezskem. Jejich mapy byly ze sčítání vrstev vyloučeny, poněvadž jejich srovnání s ostatními mapami by bylo matoucí, ostatní respondenti se totiž při zakreslování Slezskem nezabývali.

4.1. Podoby a souvislosti vědomí příslušnosti k historickým zemím

Respondenti byli nejváhavější v otázce, jestli bylo chybou zrušit země, dvě pětiny se k tomu nevyslovily. Příčinou může být jednak to, že se jedná o starou záležitost, jednak že osobně existenci zemí nezažili. Znamená to také, že podstatnou část těch, kteří nejsou vyhraněně kritičtí vůči zrušení zemí, by ti vyhranění byli schopni přesvědčit o svém tvrzení. V Rovečném k tomu dokonce nezaujala postoj téměř polovina respondentů. Dále čtvrtina dotázaných lidí z obou obcí neměla názor na současné postavení Slezska v Česku. To nebylo takovým překvapením, protože Slezsko je od nich daleko, netýká se jich. Více než pětina (v Českém Rudolci dokonce 30 %) respondentů nezaujala stanovisko k současnému vymezení krajů. Dá se předpokládat, že mnohdy jejich uspořádání neznají, nebo jej neznají natolik přesně, aby se cítili kvalifikováni k názoru na něj. K dnešnímu postavení Moravy v Česku se nevyjádřilo 15 % respondentů. Opět z toho plyne, že ti, kteří nejsou v této otázce jasně kritičtí, přece jen nevylučují možný problém. Rovněž 15 % nemělo názor na samotnou

existenci krajů (výrazně více váhajících bylo v Českém Rudolci). Zde lze pochopit, že samotná existence krajů ještě neříká nic o tom, jak jsou kraje velké, jak jsou vymezené apod. Obecně častěji odmítali na otázky odpovědět lidé v Českém Rudolci.

Vztah respondentů k regionům a sídlům různé měřítkové úrovně

První otázka patří svou funkcí mezi kategorizační otázky, ale má mezi nimi zvláštní postavení. Zjišťuji, jestli lidé pocházejí z historického území Moravy, protože v takovém případě očekávám vyšší míru sounáležitosti s Moravou.

Většina respondentů prožila dětství na Moravě, větší převahu měli v Rovečném. V Čechách jich vyrůstalo 19 %, v případě Českého Rudolce čtvrtina. Jen zanedbatelná část prožila dětství buď jinde, nebo část v Čechách a část na Moravě. V Českém Rudolci pocházeli z Čech podle očekávání především nejstarší obyvatelé (téměř polovina z nejstarších respondentů), ti se totiž narodili ještě před vysídlením Němců. Nezjišťoval jsem ale, jak daleko od současného bydliště v dětství žili. Na jednu stranu tedy žije většina respondentů na území stejné země jako na začátku života, což pomáhá k tomu, aby modelové obce byly součástí Moravy i ve vědomí svých obyvatel. Na druhou stranu dotazovaní nemuseli mít přesnou znalost rozsahu Moravy, takže se někteří z nich mohli přestěhovat „někam daleko“ (tedy lhostejno, zda na Moravu či do Čech), a v případě Českého Rudolce se mohli přizpůsobit tomu, že je kvůli krajům z roku 1960 považován za součást Čech.

Dále mě zajímalo, co pro respondenty znamenají sídla a území různé měřítkové úrovně.

V obou obcích zaujímali výrazně kladný postoj k nejbližšímu okolí obce. To je ve shodě s obvyklým trendem, s lokální úrovní se lidé většinou identifikují nejvíce (Chromý, Marada 2002–2003, cit. in Chromý 2009b). V Rovečném ani v Českém Rudolci tedy nežijí v prostředí, které by jim bylo cizí. Vztah ke kraji už byl trochu chladnější, hlavně v Rovečném, kde jej pozitivně vnímala jen necelá polovina respondentů. Negativně či neutrálně se v Rovečném ke kraji stavěli hlavně lidé starší padesáti let. Zde je třeba připomenout, že Rovečné i po změnách v roce 1960 spadalo do čistě moravského kraje, zařazení do Vysočiny tedy představuje změnu toho, na co byli starší respondenti celý život zvyklí. U obou obcí je důležité, že leží téměř nebo úplně na hranicích kraje, a proto si lidé připadají ze strany kraje přehlíženi. Čechy viděli dotazovaní v obou obcích pozitivněji než kraje (ale v Českém Rudolci byl rozdíl nevýrazný), blíže k nim měli opět v Českém Rudolci. Často to ale (v obou obcích) neznamenal, že by se přímo identifikovali s Čechami, nýbrž tím chtěli zdůraznit, že jako Moravané proti Čechám nic nemají, a že jim je blízký celý

stát. Dokonce častěji zaujímali k Čechám pozitivní postoj ti, kteří umístili svou obec na Moravu, než ti, co ji umístili do Čech. K Moravě zaujímali v Rovečném nepatrně kladnější postoj než k nejbližšímu okolí, v Českém Rudolci hodnotili obojí stejně. U Moravy spolupůsobil podobný princip jako u Čech – někteří z těch, kteří se s ní neidentifikovali, chtěli takto dát najevo, že jim Morava nevadí. Slezsko vnímali dosti indiferentně, ale protože ho často pojímali jako součást Moravy (a poté nerozlišovali mezi různými jím vzdálenými částmi Moravy), tak se podíl kladných postojů vyrovnal těm neutrálním. Nepatrně lépe se ke Slezsku stavěli v Českém Rudolci. Česko (o kterém jsem s respondenty mluvil jako o České republice, abych vyloučil vliv averze ke slovu „Česko“) nebylo oproti předpokladu hodnoceno ze všech úrovní nejlépe. V Českém Rudolci dokonce nasbíralo nejvíce negativních ohlasů ze všech územních celků, v Rovečném bylo v tomto ohledu předstiženo pouze krajem. Pozitivně jej vidělo pouze 80 % lidí, lépe se k němu stavěli v Rovečném. Když z nabízené stupnice odpovědí sestavím známku, bylo v Českém Rudolci hůře než Česko ohodnoceno pouze Slezsko. Nejhůře v Českém Rudolci hodnotili ČR lidé se základním vzděláním a nejstarší respondenti – podle doplňujících komentářů k jiným otázkám za tím můžeme vidět nejen nespokojenost s politickou situací, ale také nesouhlas s rozpadem Československa.

Za obě obce dohromady můžeme podle upřesnění, kterými lidé doprovázeli svou odpověď, soudit, že negativní postoj zaujímali spíše k politické situaci ve státě než k ČR jako unitárnímu státu zahrnujícímu nesamosprávnou Moravu. O tom svědčí i fakt, že lidé často zdůrazňovali, že mezi Čechami, Moravou a Slezskem nedělají rozdíly, rovněž to dokládají stanoviska k postavení Moravy v Česku.

Ze všech úrovní tedy lidé vnímali nejlépe okolní obce a Moravu, která tak oproti obvyklým výsledkům nahradila Česko. Příčinou je nejspíše použitá formulace – ptal jsem se obyvatel, jestli je jejich vztah k územním celkům kladný či záporný, zatímco obvykle kladená otázka se zaměřuje na to, jestli se cítí být obyvatelem daného celku. Takovou formulaci jsem použil například proto, abych zjistil, jestli vyhraněné moravanství přerůstá v nechuť k Čechám. Dohromady v hodnocení následovalo Česko s Čechami, poté kraj (připomínám, že obě obce leží téměř či úplně na pomezí krajů a navíc nespádají pod nejbližší z krajských měst) a nakonec vzdálené Slezsko, zařazené do otázek kvůli porovnání všech tří zemí. V Rovečném se vedle nejbližšího okolí a Moravy zařadilo Česko (na rozdíl od Českého Rudolce jej zde naopak lépe hodnotili méně vzdělaní lidé), následovaly Čechy a nejhůře se umístily Slezsko a kraj – nejde tedy přímo o nechuť k Čechám, ale lze konstatovat vlažný postoj k nim. V Českém Rudolci se téměř společně s lokální úrovní a Moravou umístily Čechy (někteří se zde považují za Čechy, někteří za tzv. „jihočeské Moraváky“) a kraj (na který si za více než 50 let již zvykli; nicméně i zde vnímali kraj příznivě spíše mladší lidé – důvodem pro větší nevoli starších přece jen může být zařazení moravského území

do českého kraje, případně může působit i špatná dostupnost krajského města). Lepší hodnocení Moravy oproti Čechám znamená, že Češi mají Moravu raději než Moravané Čechy, v Českém Rudolci se totiž více než polovina respondentů odmítla nazvat Moravany. Následovalo Česko a nejhorší hodnocení opět získalo Slezsko.

Centrum obvodu ORP vnímalo v obou obcích kladně více než 80 % obyvatel. Nepatrně lépe se umístily Dačice, které jsou pro Český Rudolec tradičním střediskem. Sídlo kraje dopadlo výrazně hůře, hlavně v Rovečném, pro které je Jihlava zároveň novým centrem, zároveň je vzdálenější než Brno a zároveň je špatně dopravně dostupná. Navíc jako nejmenší z krajských měst zosobňuje vysoký počet současných krajů, který mnozí respondenti kritizovali, a rovněž je centrem kraje, který leží napůl v Čechách a napůl na Moravě. Není proto divu, že Jihlavu kladně hodnotilo pouhých 20 % obyvatel. Odpor k příslušnému krajskému městu rostl s věkem, především v Českém Rudolci, opět může jít například o značnou vzdálenost krajského centra od obce. Brno se v Rovečném umístilo stejně jako Bystřice nad Pernštejnem, v Českém Rudolci podstatně hůře – ne ale proto, že by zde lidem vadilo, pouze jim často bylo naprosto cizí. Brno hodnotili v Českém Rudolci lépe vzdělanější lidé – dá se očekávat, že jej častěji navštěvují. Nejhůře byla hodnocena Praha (kladně ji vidělo jen 40 % respondentů), zvláště v Českém Rudolci. Nevadila jim jako reprezentant Čech či centra státu vůči Moravě, ale spíše jako představitel centra vůči zbytku ČR a především vůči periferiím. V souladu s tím, že lidé všeobecně preferují lokální úroveň, byla dohromady nejlépe vnímána centra ORP, po nich Brno, poté (vzdálená) krajská centra a s malým odstupem za nimi obecně neoblíbená Praha (lidé zdůrazňovali její odlidštěnost a opakovaně doslova navrhovali její oplocení). V Rovečném se Brno vyrovnalo Bystřici nad Pernštejnem, Jihlava se umístila až za Prahou. V Českém Rudolci následovaly po Dačicích České Budějovice (lidé se v Rudolci rádi ztotožňují s jižními Čechy, oblíbenými v celém Česku (Štefánková, Drbohlav 2014), představovanými například blízkým Jindřichovým Hradcem, zatímco obecná představa jižní Moravy je reprezentována oblastmi vzdálenějšími od Dačicka), po nich Brno a nakonec Praha (20 % negativních hodnocení). Zde vidíme paralelu s Českem, které bylo rovněž lépe hodnoceno v Rovečném než v Českém Rudolci – Praha totiž byla někdy hodnocena skrze politiky, stejně jako Česko.

Zařazení obce do regionálního kontextu

Pomocí otázky, jak by nazvali oblast, kde leží jejich obec, jsem se snažil doplnit předchozí poznatky o vnímání sídel a území. Respondenti se sice budou řídit praktickým hlediskem (použít spíše známý název), přesto se v odpovědích odrazí, s jakými územními

celky ztotožňují svoji obec nejvíce. Zajímá mne také, jak často se objeví názvy historických zemí.

Napřed se zabývám prvním uvedeným názvem oblasti, ať už respondent uvedl více názvů či ne. V Rovečném 40 % respondentů uvedlo Vysočinu (ve smyslu Českomoravské vrchoviny, nikoli kraje). To lze zčásti chápat jako uznání pomezí polohy obce mezi zeměmi, což se skutečně výslovně objevovalo v rozvíjení odpovědí na různé otázky ze strany respondentů; zčásti může jít pouze o zohlednění vysoké nadmořské výšky. Převaha nejčastější varianty mezi odpověďmi je zde nižší než v Českém Rudolci, což je v souladu s relativně chladným vztahem ke kraji, umístěnému rovněž na zemském pomezí. K této odpovědi se klonili spíše mladší lidé.

Dále respondenti často odkazovali k Vířské přehradě, tedy k lokální úrovni. Nejspíše předpokládali, že nejbližší města, Bystřé a Olešnice, nejsou příliš známá. Další často volenou odpovědí bylo Žďársko. To je překvapivé, protože Žďár nad Sázavou leží od Rovečného zhruba stejně daleko jako Blansko, přičemž spádovost Rovečného k západu vyvolávala nelibost. Dohromady jsou nejčastější odpovědi v překvapivém rozporu s preferovanou jihovýchodní orientací, což lze vysvětlit tím, že si zde lidé velmi dobře uvědomují okrajovou polohu své obce (tu často zmiňovali). Navíc příslušnost obce do okresu Žďár nad Sázavou dlouho provázela nostalgicky vzpomínanou příslušnost do Jihomoravského kraje. Okrajové poloze se věnovaly také odpovědi, které Rovečné nikam konkrétně neumísťovaly, nýbrž zmiňovaly jeho obecnou polohu (na kopcích, na hranicích okresů, na hranicích krajů).

Moravu v první odpovědi zmínili pouze 4 lidé (buď umístili Rovečné do této země nebo na hranici Čech a Moravy). Neznamená to ale, že by se k ní nehlásili, ale že preferovali nižší měřítkovou úroveň. Jedinou další odpovědí, která byla v souladu se zmiňovanou jihovýchodní orientací, byla poloha u Olešnice, případně zčásti Svratecko.

Často se respondenti snažili na tuto otázku odpovědět důkladně, takže za sebe řadili několik variant. Mezi variantami, které nebyly uvedeny jako první v pořadí, převládala Vířská přehrada, tentokrát doprovázená Bystřicí nad Pernštejnem. Tam je rozpor s jihovýchodním směřováním ještě menší – je to totiž objektivně nejbližší významnější město.

V Českém Rudolci v odpovědích respondentů převažovala Česká Kanada, obec do ní zařadila polovina lidí. Výrazně častěji ji volili mladší lidé – tento název přece jen zní poněkud neformálně. Tato odpověď je v souladu jak s okrajovou polohou obce, kterou respondenti porůznu uváděli, tak s inklinací k jižním Čechám (Český Rudolec se nachází na východním okraji České Kanady). 10 % respondentů zařadilo Český Rudolec právě do jižních Čech. Dohromady tedy obě nejčastější odpovědi ukazují západní orientaci (koneckonců Jindřichův Hradec je nejbližším okresním městem), ale mohlo jít i to, že lidé nepovažují Dačice za všeobecně známé. V Rudolci byly mezi prvními volenými variantami

časté odpovědi kombinující více celků (udávající polohu na jejich vzájemném rozhraní). Celkem se v různých variantách první odpovědi často vyskytovaly Morava (tu kupodivu zmínil stejný podíl lidí jako v Rovečném) a Rakousko. Ve variantách, které nebyly uvedeny jako první, se nejčastěji objevovala Telč, lidé si totiž uvědomovali, jak je v celém Česku známá.

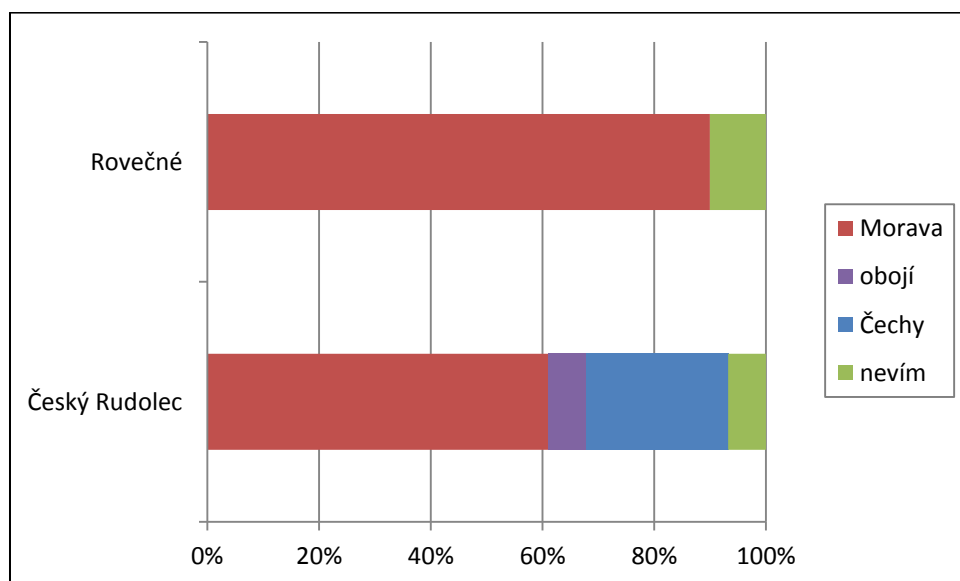
Mezi řádovostními úrovněmi v odpovědích v Rovečném převládal kraj. Následovala lokální úroveň (menší než ORP) a po ní okres. Nejnižší měřítko ale mělo větší zastání v odpovědích, které nebyly voleny jako první. V Českém Rudolci převažovala úroveň ORP, následovaná krajem. Za ní se umístilo měřítko země. Je ale třeba poznamenat, že lidé nemuseli volit odpověď podle toho, k čemu cítí větší sounáležitost, ale podle toho, jaká centra a území považovali za známější. V Rovečném tedy nebyli schopni na nejnižší úrovni najít něco známého. Když odhlédneme od tohoto faktoru, pak vidíme, že v Rovečném vnímají svoji obec v širším kontextu než v Českém Rudolci.

Znalost zemské příslušnosti obce

Po obecném stanovení polohy obce v systému regionů přecházím k předstupní zakreslování zemské hranice – k určování, ve které historické zemi obec leží.

Téměř tři čtvrtiny lidí správně umístily svoji obec na Moravu, 13 % se domnívalo, že leží v Čechách. Zanedbatelná část se domnívala, že se rozkládá po obou stranách zemské hranice. Na obrázku 8 vidíme, že Rovečné nikdo neumístil do Čech, pouze někteří z respondentů pod 50 let nebyli schopni odpovědět. Český Rudolec zařadilo do Čech 25 % lidí, podle očekávání především mladší ročníky.

Obr. 8: Představa respondentů o zemské příslušnosti obce

Zdroj: terénní šetření

Protože Rovečné vždy spadalo k moravským centrům, domnívám se, že váhání neznamena popření tradiční příslušnosti Rovečného k Moravě, ale spíše že otázka na historii vzbuzovala v respondentech nejistotu. Proti pevnému přesvědčení o historické příslušnosti k Moravě hraje také například fakt, že zdejší nářečí je (byť nevýrazně) spíše české než moravské.

V Českém Rudolci se (s přihlédnutím k odpovědím na další otázky) ukazuje, že lidé vědí, že historicky patří k Moravě, ale mnohdy s ní přitom necítí sounáležitost. Tato dvojakost se ukazuje v již zmiňovaném termínu jihočeští Moravané – Rudolečtí jej pronášeli s evidentním pobavením nad absurditou své situace. Někdy dokonce sdělovali, že dříve byli silně proti zařazení do Jihočeského kraje, ale nakonec si zvykli, a nejenže už nechtějí změnu zpět, ale dokonce i „vzali na vědomí, že jsou tedy Češi“. V Českém Rudolci také někdy přímo podotkli, že „dnes leží hranice mezi zeměmi jinde než v roce 1948“. V této souvislosti se nabízí následující domněnka: po většinu doby od odsunu německého obyvatelstva patří Český Rudolec do Jihočeského kraje, proto mají lidé jeho příslušnost k Moravě spojenou pouze s „německou minulostí“ (kterou se nezabývají), zatímco „česká současnost“ je pro ně spojena s příslušností k Čechům.

Celkově v Rovečném znají příslušnost své obce díky kontinuálnímu osídlení (hlavní vliv), doprovázenému setrváním obce v moravských či česko-moravských krajích (nepodstatný vliv). V Českém Rudolci, dosídleném a přerázeném do Jihočeského kraje, mohla ke znalosti zemské příslušnosti obce přispět vazba na nedosídlené moravské Dačice a mírně také (hlavně u mladých lidí) činnost moravistů na Dačicku. Na druhé straně, téměř nikdo nezdůvodňoval zařazení Českého Rudolce do Čech názvem obce.

Sounáležitost respondentů s historickými zeměmi

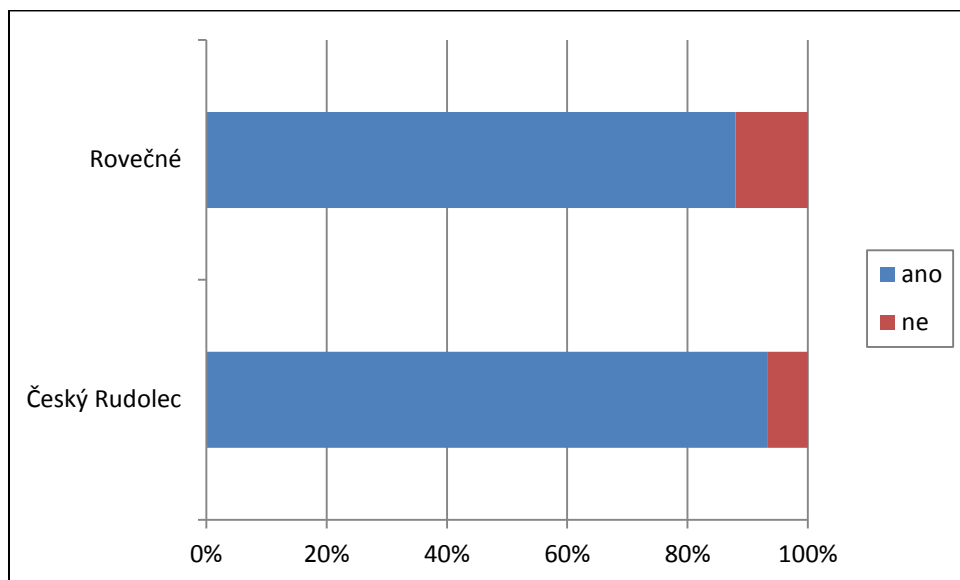
Dostáváme se k sounáležitosti s Moravou. Zajímá nás nejprve naprosté minimum (tedy jestli se lidé prohlásí za Moravany), ale také slučitelnost moravanství a češství.

S tvrzením, že je Čech, 90 % respondentů souhlasilo, více lidí to odmítlo v Rovečném (obr. 9). Ale zde je důležité, že toto slovo vztahuje člověka zároveň k Česku i k Čechům. Je třeba určitá míra promoravské vyhraněnosti (a nebo ostražitosti) k tomu, aby se respondent touto nejasností zabýval. Často lidé odpovídali, že jsou Češi, a teprve po mé otázce, ke kterému z dvou možných významů se takto vyjádřili, upřesnili, že mají na mysli státní úroveň. U této otázky proto bylo zvlášť důležité, jak svoji odpověď rozvíjeli.

Mezi nejčastější upřesnění odpovědi patřilo, že je respondent Čech i Moravan zároveň, jiní odpovídali, že jsou napůl Češi a napůl Moravané. Dále tvrdili, že všichni v Česku jsou Češi. Někdy se nazvali Čechem proto, že Moravané podle nich nemají vlastní řeč. Někdy vysvětlili, že jsou sice Moravané, ale národnost mají českou, někdy tím chtěli

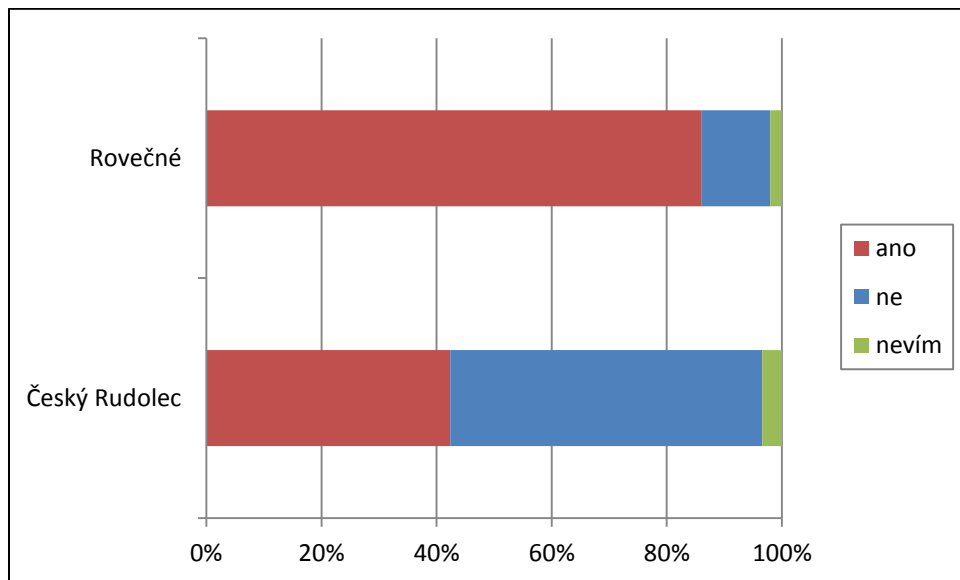
vyjádřit, že podporují celistvost ČR. Dohromady dávali různými způsoby najevo slučitelnost moravanství a češství.

Obr. 9: Postoj respondentů k tvrzení „Jsem Čech.“

Zdroj: terénní šetření

Obr. 10: Postoj respondentů k tvrzení „Jsem Moravan.“

Zdroj: terénní šetření

Za Moravana se celkem považovalo více než 60 % obyvatel. Obrázek 10 ukazuje, že v Rovečném to byla výrazná většina, zatímco v Českém Rudolci více než polovina respondentů toto tvrzení odmítala, a to pochopitelně spíše mladší lidé, pro které je příslušnost obce k Moravě vzdálenější. Někteří respondenti dodávali, že jsou

spíše Moravané než Češi. Jiní, jak už bylo zmíněno, tvrdili, že jsou zčásti Češi a zčásti Moravané. Často dávali najevo, že na nižší měřítkové úrovni jsou Moravané a na vyšší Češi. Někdy dodávali, že jsou ale proti dělení státu. V Českém Rudolci razili výše uvedený pojem „jihočeský Moravan“, ve kterém skloubili historickou a současnou administrativní příslušnost. Ti, co tvrdili, že nejsou Moravany, uváděli jako důvod řeč či zařazení Rudolce do Jihočeského kraje. I v tomto případě tedy vyjadřovali, že být Čechem a Moravanem se vzájemně nevylučuje.

Za Slezana se nepovažoval téměř nikdo. Ke slezanství se hlásili buď kvůli původu, nebo kvůli zvláště silné snaze zdůraznit, že odmítají dělení Česka. Někdy podotkli, že rozeznávají jen Čechy a Moravu, přičemž Slezsko řadí pod Moravu. Potvrdilo se tedy, že Slezsko je v regionálním povědomí zakotveno slaběji než Morava (i když v obcích, ve kterých se lidé řadí buď přímo na Moravu nebo do její blízkosti, není takové porovnání příliš průkazné).

Čechem a Moravanem současně se nazvala více než polovina lidí, v Rovečném to bylo 74 %, v Českém Rudolci dvakrát méně. Téměř všichni si samozřejmě vybrali aspoň jednu z nabízených variant (Čech, Moravan, Slezan).

V Rovečném se Moravanem cítí být téměř stejný podíl lidí jako Čechem. To ukazuje značnou míru sounáležitosti s Moravou, znamená to totiž, že k historické zemi se hlásí stejně často jako ke státu.

Ti, co se nenazvali Čechem, se většinou nazvali Moravanem. Moravané odmítající češství v Rovečném tvoří nezanedbatelných 12 % obyvatel, v Českém Rudolci daleko méně.

Názory respondentů na správní uspořádání

V následující části se zabývám tím, jestli u respondentů sounáležitost s Moravou vede k zájmu o její správní postavení, a také jaký to má vliv na jejich postoj k současnému členění státu.

Lidé nepovažovali současné postavení Moravy za problém. Trochu více jim vadilo v Rovečném, ale i tam 60 % lidí jasně odmítlo vyjádřit nesouhlas. V Českém Rudolci vyjadřovali kritický postoj hlavně starší lidé. V případě souhlasu i nesouhlasu s postavením Moravy upozorňovali, že problémem je především postavení Prahy. V případě, že odmítli tvrzení obsažené v otázce („Nesouhlasím se současným postavením Moravy v českém státě.“), vyslovovali se tím někdy proti česko-moravské nevraživosti či proti dělení ČR, jindy to pouze znamenalo, že záležitost nepovažovali za významnou, nikoli že by přímo vyjádřili souhlas s postavením Moravy. Převládající spokojenost či alespoň lhostejnost lze s pomocí dalších dosud uvedených odpovědí vyložit tak, že respondenty netrápí absence

zemského zřízení, pouze by chtěli (hlavně v Rovečném, trochu i v Českém Rudolci), aby stávající členění respektovalo zemskou hranici.

Téměř vůbec neviděli respondenti problém v postavení Slezska, mimoto to byla jedna z otázek, nad kterými nejvíce váhali. To není překvapivé vzhledem k tomu, že se již ukázalo, že Slezsko jim nic neříká, případně jej dokonce řadí pod Moravu. Kritičtější byli v Českém Rudolci, nejspíše proto, že v této obci byli obecně kritičtější k současné situaci v Česku.

Lidé tvrdili, že jejich postoj k postavení Moravy se od 90. let nezměnil, cca 10 % je dnes kritičtější než před 20 lety. To je v rozporu s oslabením moravismu od 90. let. V případě setrvalého přístupu k otázce dodávali, že vývoj je v tomto postoji utvrdil. Pokud byli dnes kritičtější než dříve, pak se buď před 20 lety o problematiku nezajímali, nebo změnili názor kvůli změně správního kontextu (rozpad Československa, zrušení okresních úřadů). Konkrétně rozdělením Československa vznikl prostor pro duální pojetí nového státu, zrušení okresních úřadů přineslo na jedné straně slabé obvody ORP (které narušují zemskou hranici méně), na druhé straně kraje (které ji narušují výrazně). Názory respondentů v Rovečném na roli Slezska v Česku zůstaly od 90. let stejné, v Českém Rudolci také, pouze se u minimální části lidí zhoršily.

V otázce, jestli bylo chybou, když byly k roku 1949 zrušeny země, byli obyvatelé nejvíce bezradní, především v Rovečném. Tam více váhali lidé s vyšším vzděláním. Ti, co měli na věc nějaký názor, zrušení zemí obvykle neodsuzovali (více než polovina lidí s nějakým názorem byla pevně přesvědčena, že to nebyla chyba). V Rovečném se respondenti k ukončení zemského zřízení stavěli s větším pochopením (pouze 12 % mírně či zásadně odsoudilo zrušení zemí), což je ale vyváжено právě větším podílem váhajících. V Českém Rudolci byli výrazní či nevýrazní odpůrci daného kroku také v menšině, ale bylo jich dvakrát více než v Rovečném, zastoupení byli pochopitelně zvláště mezi staršími lidmi. Větší odpor v Českém Rudolci lze vysvětlit tím, že byl na rozdíl od Rovečného zařazen do převážně českého kraje – absence zemí je zde tedy výrazněji spojena s pomyslným „přesunutím“ do jiné země. Rovněž nelze zanedbat, že jsou v Rudolci obecně nespokojeni se současností – a proto mají tendenci velebit minulé pořádky.

Opět jsou zde dosti důležitá vyjádření, kterými respondenti doplnili svoje odpovědi. I ti, kteří opuštění zemského zřízení odsoudili, zčásti odmítali návrat k němu. Ti, kteří zaujímali shovívavý či souhlasný postoj, někdy pouze chtěli dát najevo, že nejsou pro obnovu zemí (ale implicitně se vyslovili tak, že zrušení zemí nebylo správné), jindy vycházeli z toho, že pro pohraničí nemá tato záležitost význam, nebo vysvětlili, že si navykli vše respektovat. Otázka je také místy inspirovala k rozjímání, jaké další změny byly chybné – litovali konce Rakousko-Uherska či opuštění „Masarykovy cesty“. Váhající pak někdy hodnotili záležitost parciálně – zajímal je například problém chybějícího okresu Dačice.

Přes mlhavé vyznění odpovědí se potvrzuje domněnka nastíněná u přechozí otázky – často jakožto Moravané nechtějí být řazeni do Čech, ale existenci zemí nepovažují za nutnou. V této souvislosti připomínám, že někteří lidé považovali současné administrativní hranice za nové oficiální vymezení Moravy.

Zrušení zemí vnímali lidé kritičtěji než současné postavení Moravy. To je v souladu se stanoviskem některých respondentů, kteří odsoudili zrušení zemí, ale odmítli tento krok vracet zpět.

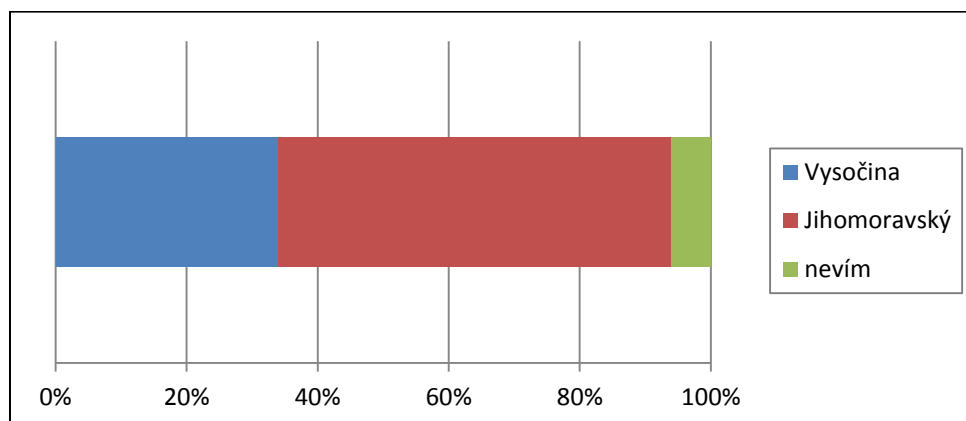
Existenci krajů v Česku schvaluje většina respondentů, 54 % v tom nemá pochybnosti. Pozitivnější postoj zauímají v Rovečném. V Českém Rudolci totiž častěji dávali najevo, že zdejší oblast je jejich krajem ignorována a zanedbávána, a že od Vysočiny by se dočkali téhož. V Českém Rudolci roste odpor ke krajům s věkem – zde i přes to, že jsou se svým krajem výrazně spokojenější než v Rovečném, půjde o to, že do odpovědi zahrnovali současné vymezení krajů, tedy zařazení Českého Rudolce do Jihočeského kraje.

S nynějším vymezením krajů sice souhlasili, ale výrazně méně než se samotnou existencí krajů (25 % bez pochybností, 54 % kladná stanoviska celkem), zčásti ve prospěch váhání. Příznivěji se k uspořádání krajů stavěli v Českém Rudolci – jak se již ukázalo, značná část se snadno ztotožňuje s Jihočeským krajem. Je totiž pochopitelné, že i přes obecnou formulaci otázky uvažovali do značné míry skrze uspořádání krajů v okolí jejich obce. V Rudolci současnou podobu krajů schvalují hlavně mladší lidé. V Rovečném mají kritičtější postoj možná proto, že na rozdíl od Českého Rudolce leží přímo při krajské hranici, takže jak zrušení, tak mírné zmenšení kraje Vysočina by vedlo k přeřazení obce do Jihomoravského kraje.

Uváděné důvody k souhlasu ale mění prvotní dojem, že lidé jsou spokojení s uspořádáním krajů – vysvětlovali totiž třeba, že na vymezení krajů příliš nezáleží, nebo dokonce že nemají rádi změny. V případě nesouhlasu obvykle preferovali stav z roku 1960 (hlavně navrhovali snížit počet krajů, otázku krajů tedy vnímali komplexně, nezabývali se pouze kraji ve svém okolí). Také ale kritizovali, že kraje narušují zemskou hranici.

V Rovečném sice převažovali příznivci přeřazení obce do Jihomoravského kraje, ale třetina byla pro setrvání v kraji Vysočina (obr. 11). Pro setrvání se podle očekávání nejvíce vyslovovala nejmladší generace, která si nestačila na Jihomoravský kraj uvyknout tolik, aby měla problém snést změnu. Souhlas se současnou situací někteří lidé vysvětlovali spíše svou přizpůsobivostí. Přání změnit krajskou příslušnost podkládali historickými důvody či dopravním spojením. Výsledek je v souladu s chladným vztahem ke kraji Vysočina. Z krajských měst je přitom pro Rovečné Brno přesvědčivě nejbližší i nejdostupnější.

Obr. 11: Preference kraje v Rovečném

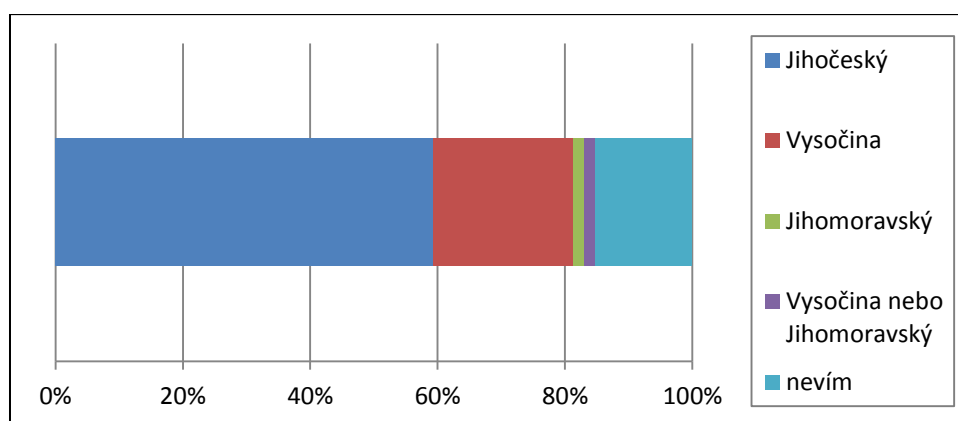
Zdroj: terénní šetření

V Českém Rudolci chtělo téměř 60 % lidí zůstat v Jihočeském kraji, výrazně méně si jich přálo přesun do kraje Vysočina (obr. 12). Naprosté minimum respondentů si přálo patřit k Jihomoravskému kraji. Pod Českými Budějovicemi chtěli zůstat hlavně mladší lidé.

K přání zachovat současný stav dodávali, že na tom nezáleží, ale také, že už zde vznikly vazby na jižní Čechy, případně že vlivem změny krajských hranic z roku 1960 se z nich stali Češi, a proto už si návrat zpět nepřejí. V případě, že byli pro přesun do kraje Vysočina, dodávali, že jim jde o to, patřit na Moravu (nejen zde se mnozí respondenti vyslovovali ve smyslu, že celý kraj Vysočina pro ně znamená Moravu); někdy také upřesnili, že je jim to jedno – že si zvykli, či že spojení do jižních Čech už je vyhovující. Často zdůrazňovali, že v jakémkoli kraji bude Český Rudolec mít okrajovou polohu. Pro Český Rudolec je Jihlava s výraznou převahou nejbližší i nejdostupnější. Proto je zdůvodnění preference patřit do Jihočeského kraje tím, že na tom nezáleží, ukázkou laxnosti.

Celkově jsou lidé v otázce administrativních členění spíše spokojení, s jedinou výjimkou – krajská příslušnost Rovečného.

Obr. 12: Preference kraje v Českém Rudolci

Zdroj: terénní šetření

Othering

Dále jsem zjišťoval, do jaké míry vnímají Moravané v obou obcích Čechy jako „ty druhé“, případně jestli k nim mají přímo averzi. Rovněž mne zajímá, jestli se někdy přiklonili k politickému moravismu.

V obou obcích se lidé klonili k tomu, že se Moravané liší od ostatních obyvatel Česka, ale tento příklon byl dost nevýrazný. Odlišnost zdůvodňovali nářečím, mentalitou, kulturou. Jejich odpůrci neviděli rozdíl v povaze, zato připouštěli rozdíl v nářečí, ale nepovažovali jej za důležitý.

Zajímalo mě, jak na respondenty působí slovo Čechy, jakožto slovo odkazující k ústřední zemi Česka. Ukázalo se ale, že pro ně často představuje celý stát. Zde je na místě připomenout spor o slovo „Česko“ – odpůrci tohoto slova tvrdí, že je velmi podobné slovu Čechy a proto pomyslně zatlačuje Moravu do pozadí. Zmíněná část lidí v obou obcích se naopak svým způsobem ukázala jako ještě smířlivější Moravané než ti, kteří prosazují slovo „Česko“ – jako název pro celý stát jsou schopni vnímat nejen slovo podobné Čechám, ale dokonce přímo „Čechy“. 55 % obyvatel má se slovem „Čechy“ spojené pozitivní emoce, na 39 % slovo výrazněji nepůsobí. Jen minimum lidí připustilo, že toto slovo vnímají kladně i záporně. Rozdíly mezi obcemi jsou zanedbatelné. Stojí za to připomenout souvislost s tím, že se značná část lidí považuje za Čecha i Moravana zároveň. Podobným způsobem jako u zmíněné otázky zdůvodňovali mnozí odpověď i zde – na vyšší měřítkové úrovni jsou Češi, na nižší Moravané. Ale objevili se i respondenti, kteří mají v duši k Čechám i Moravě stejně blízko kvůli poloze své obce na rozhraní zemí. Výjimečně se objevující negativní postoj spojovali s Pražáky. Tím, že v Českém Rudolci odpovídali stejně jako v Rovečném, kde se přitom daleko více identifikují s Moravou, se ukázalo, že sounáležitost s Moravou obvykle nevede k odmítavému postoji vůči Čechám či celému Česku. V Rovečném reagovali na slovo „Čechy“ stejně jako v Českém Rudolci také proto, že pro lidi v obou obcích často představovalo i celý stát, a v Rudolci přistupují k Česku odměřeněji než v Rovečném.

Slovo „Morava“ je v Rovečném přijímáno s větším nadšením (dvě třetiny obyvatel) než „Čechy“, v Českém Rudolci je oproti Čechám přijímáno nepatrně chladněji. V Rovečném jej příznivěji vnímají vzdělanější lidé, možná proto, že jsou více vázáni na Brno, zatímco méně vzdělaní cítí větší sounáležitost s okrajovou oblastí. Kladný postoj doprovázeli někteří již zmiňovanou slučitelností češství a moravanství, přičemž Morava byla někomu pocitově bližší než Čechy, někomu naopak vzdálenější. Zato jiní upřesnili, že oni jsou Češi a pozitivně vnímaná Morava je pro ně soused (zvláště v Českém Rudolci, kde si ji spojovali s typickými atributy jižní Moravy). Indiferentní postoj doplňovali tím, že nechtějí Česko dělit.

Lidé hlásící se k Moravě vnímají Čechy s velice mírnou převahou jako odlišné od Moravanů, slovo „Čechy“ v nich sice vzbuzuje pozitivní emoce méně často než „Morava“, ale přímo nepříjemné jim není.

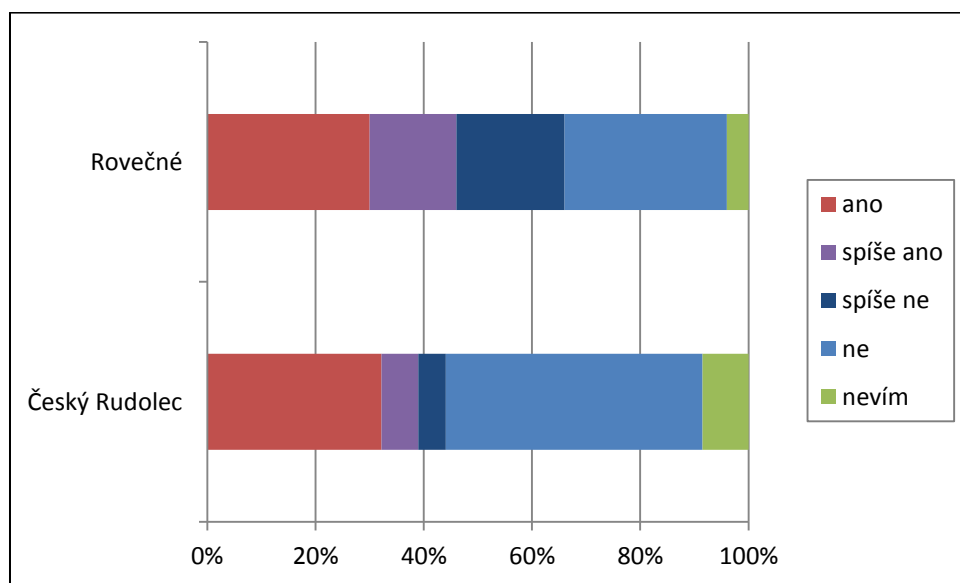
K volební podpoře moravistických politických stran se nepřihlásil téměř nikdo – pouze dva lidé v Rovečném je podpořili v parlamentních volbách. To je trochu s podivem, protože na Dačicku (včetně Českého Rudolce) dosahují moravisté velmi dobrých výsledků. Ti, kdo moravisty volili, upřesnili, že to bylo v 90. letech. Ti, kdo je nevolili, se proti nim někdy přímo vymezili, jindy vysvětlili, že jsou to malé strany bez šance uspět.

Moravský národ?

Nakonec jsem se zaměřil na otázku národa. Zajímá mne, jestli tento pojem přiřazují k Moravě, ale také jestli považují národní cítění za tak vyhraněné, že nelze patřit k více národům najednou. Respondenti jsou v otázce existence moravského národa rozděleni, mírně převažují ti, podle kterých neexistuje. Na obrázku 13 vidíme, že Rovečném je jejich převaha slabší. V Českém Rudolci přiřazují k Moravě svébytnou národnost nepřekvapivě spíše starší lidé. Jako důvod uvádějí nářečí, historii, zvyky, ale také přesvědčení Moravanů (to v případě, že se respondent nepovažuje za Moravana). Stejně potenciální důvody přitom uvádějí i ti, kdo k Moravě národ nepřiznávají – považují je totiž za nedostatečné. Vlastní národ k Moravě nepřiznávají také proto, že tvoří s Čechami jeden stát. Přesvědčení o existenci moravského národa je nevýrazně obvyklejší u lidí, kteří se považují za Moravany.

Ukázalo se tedy, že v myslích lidí je odlišnost Moravanů od Čechů spíše zřejmá, ale ne natolik, aby většina uznávala moravský národ.

Obr. 13: „Existuje moravský národ?“

Zdroj: terénní šetření

Lidé sice připustili, že člověk může mít více národností najednou, ale obvykle to vztahovali na situaci, kdy se člověk přestěhuje. Výrazněji možnost souběhu národností schvalovali v Českém Rudolci. Dále podotýkali, že více národností zároveň mohou mít nacionalisté, ale domov stejně budou mít pouze jeden, někteří také kritizovali, že je ve Sčítání lidu možné přihlásit se k moravské národnosti. Část respondentů se přímo vyjadřovala proti tomu, že by mohl člověk mít zároveň českou a moravskou národnost. Ukázalo se tedy, že výše uvedený značně rozšířený souběh češství a moravanství se nevztahuje na otázku národnosti (tedy pokud se přiřazují k moravské národnosti, pak už se nejspíše nepřirazují k české). Přitom ve Sčítání lidu v roce 2011 udalo v Česku pouze moravskou národnost pouze 5x více lidí než českou a moravskou zároveň. A konkrétně v Rovečném klesl podíl obyvatel deklarujících moravskou národnost mezi lety 1991 a 2001 o 36 procentních bodů, v tomto případě se tedy svých postojů nedrželi.

Moravanství v obou obcích má rozdílnou povahu. V Českém Rudolci bývá skloubené se sounáležitostí s Čechami, také se zde respondenti častěji kriticky vyjadřovali ke zrušení zemí (přestože se zde méně hlásili k Moravě). V souladu s údaji vzešlými z předchozího statistického hodnocení lze konstatovat, že v Rovečném má moravanství spíše kulturní charakter, v Českém Rudolci spíše politický. Můj předpoklad se tedy v podstatě potvrdil.

4.2. Představy průběhu zemské hranice

Úvodem je třeba podotknout, že kvůli měřítku mapy, kterou respondenti využívali, lze hodnotit přesnost zakreslování pouze přibližně. Na druhou stranu, respondenti měli v mapě k dispozici hustou síť tvořenou sídly obvodů POÚ, která značně pomáhala v orientaci.

Výsledný obraz zemské hranice v myslích respondentů se v kontextu velikosti Česka dobře drží skutečného průběhu hranice k roku 1948. Kromě tří výjimek (Popelínský výběžek, výběžek Čech v okolí Bystrého, který dále nazývám „Poličský výběžek“, a drobný výběžek Čech východně od Svitav) se od ní nevzdaluje více než 15 km. Zmíněné výjimky souvisí s tím, že výsledný obraz je daleko přímější než reálný průběh. Větší přímost je nezbytným důsledkem sečtení velkého množství zakreslených map, navíc někteří lidé kompenzovali svoji ochotu zakreslit průběh hranice tím, že zakreslení odbyli – nevyužili vodítka v podobě center obvodů POÚ a zakreslili rovnou čáru od hranice k hranici. Ale přesto má výsledný obraz i zhruba podobný tvar (ve střední části severovýchodní směr, v jižní a severní části severní směr). Uspokojivý výsledek lze ale přičíst tomu, že se jedná o kombinaci obrazů

hranice získaných v jižní a severní polovině jejího moravského okolí (tedy čekáme, že v každé polovině celkem dobře znají příslušnou část průběhu).

Představa zemské hranice se nijak nepřibližuje ke krajským městům na jedné či druhé straně (nepočítám samozřejmě Jihlavu, která leží přímo na hranici). Když odhlédnu od zmíněných výběžků, odchyluje se obraz od skutečné hranice v jižní části východním směrem, následně se od Třeště po západní okolí Poličky přibližně drží zemské hranice, a v severním úseku se pak odchyluje západním směrem. Největšími špatně umístěnými městy jsou Lanškroun a Polička. V celkové představě hranice je špatně zařazeno 1 530 km², z toho většinu (1 060 km²) tvoří české území zařazené na Moravu. V celkovém součtu přisoudili respondenti Moravě cca 600 km² (tedy pouze 2 % z bývalé Moravskoslezské země) na úkor Čech. Při vynechání nejvýraznějších výběžků a generalizaci je délka zemské hranice cca 200 km, což znamená průměrnou odchylku 7,5 km/km. Maximální vzdálenost od skutečné zemské hranice je cca 25 km (Poličský výběžek).

Nyní mne zajímá zaprvé poloha extrémů a zadruhé vzdálenost 20 % linií, které se nejvíce blížily souhrnné představě, od zemské hranice. Nevycházím při tom ale z jednotlivých zákresů, nýbrž z jejich kombinací (například z linie, od níž v každém jejím úseku leží na západ 10 % zákresů).

Linie, vymezující území, které 90 % respondentů zařadilo do Čech, se již výrazně liší od zemské hranice, od jejího hrubého průběhu (tj. bez tří největších výběžků) se vzdaluje až o 50 km. Linie se od celkového obrazu i od skutečné hranice liší nejméně na jihu a nejvíce na severu, zhruba se drží tvaru celkového obrazu. Na Moravu zasahuje pouze v Popelínském výběžku. K Moravě přiřazuje Pelhřimov, široké Havlíčkovobrodsko, dokonce i Rychnov nad Kněžnou, k Pardubicím se přibližuje na 15 km. Maximální vzdálenost od skutečné hranice je cca 55 km.

Odpovídající linie na východě se od zemské hranice liší o trochu méně, s výjimkou výběžků se od ní vzdaluje nejvíce o 30 km (na Jesenicku více, ale to je dáno tvarem státních hranic v oblasti). S výjimkou bližšího jižního úseku se v celém průběhu liší od celkového obrazu stále stejně, k zemské hranici má blíže v severní části, a v Poličském výběžku zasahuje do Čech. Na její „české“ straně leží Jemnice, Žďársko, Jeseník (zasahuje tedy do Slezska), přibližuje se k Třebíči a především k Šumperku. Rovečné ale přitom nečekaně leží na její „moravské“ straně, navíc 60 % lidí zakreslilo hranici 15 nebo více km na sever od této obce, která leží přímo při zemské hranici. Blíže k tomu uvedu u obrazu zemské hranice podle obyvatel Rovečného. S výjimkou zmíněného Jesenicka je její maximální vzdálenost od skutečné hranice cca 35 km.

Znamená to, že 90 % linií špatně zařadilo část Popelínského výběžku a 90 % linií špatně zařadilo okraj Poličského výběžku. A to v situaci, kdy se okraje zóny tvořené

80 % prostředních linií obvykle vzdalovaly od zemské hranice alespoň o 10 km na obou stranách. Lidé tedy nemají přímo špatnou znalost zemské hranice, ale jejich povědomí o jejím komplikovaném tvaru, o jejích výběžcích, je špatné. Lze to vysvětlit tím, že Poličský výběžek je extrémní odchylka, celý spadá do povodí Moravy a navíc nezahrnuje žádná významná sídla (Polička již leží mimo něj); v přilehlém Rovečném však bude třeba další zdůvodnění. Popelínský výběžek pak leží na území Jihočeského kraje (i zde je však zarážející jeho neznalost v Českém Rudolci, kde přitom více než 60 % lidí správně určilo zemskou příslušnost obce). Podrobnější vysvětlení bude následovat později.

Dvě linie, vymezující území, které 40 a 60 % lidí zařadilo na Moravu, se v jižní části (až k Poličce) od celkové představy odchyľují jen minimálně (méně než 5 km), v severní části pak do 10 km. Obvykle se obě nacházejí na stejné straně zemské hranice, což ukazuje na nepřiliš dobrou znalost jejího průběhu. Od jihu k severu tedy roste mlhavost obrazu hranice, hlavně na západní straně. To zčásti přisuzuji dominanci dosídlených území v severní části zemského pomezí. Zčásti jde i o to, že respondenti častěji zakreslovali hranici ve směru od jihu k severu a jejich pečlivost během zakreslování klesala. To odvozují hlavně z průběhu představy v okolí Rovečného – obec se sice nenachází příliš blízko žádného ze středisek POÚ, ale odchylka obrazu hranice směrem do Čech je zde natolik velká, že síť center POÚ by sama od sebe zajistila daleko přesnější zakreslování. Zóna určená těmito „vnitřními“ liniemi pak v úseku Třešť – Svitavy (s výjimkou Poličského výběžku) buď zahrnuje zemskou hranici, nebo se od ní vzdaluje naprosto minimálně, v tomto úseku tedy měla prostřední pětina respondentů dobrou znalost hranice.

Lepším způsobem, jak učit „obvyklou“ polohu představ zemské hranice, ale může být sledování shluků zákresů. Nejvýraznější shluk linií se v jižní a střední části drží celkového obrazu, ale ne symetricky. Skutečná zemská hranice je obvykle uvnitř něj, což ale pochopitelně znamená pouze to, že většinu jednotlivých úseků určil správně velký podíl respondentů (tvořený ale pokaždé jinými respondenty). Mimo shluk se zemská hranice nachází v Popelínském výběžku a okolí, dále v Poličském výběžku a Svitavském výběžku Moravy. Povaha hlavního soustředění linií se ale mění. Na jihu je široké 20 km, zahrnuje 60 zákresů, leží po obou stranách Slavonic. Odštěpuje se od něj slabší východní shluk, ležící mezi Jihlavou a Třebíčí a postupně mizící. Největší koncentrace je z východu vymezena Dačicemi a Jihlavou, postupně se zužuje na 10 km s 25 zákresy. Obklopuje Polnou, je z jihovýchodu vymezena Žďárem nad Sázavou a na 10 km má 40 zákresů. Směřuje k východu, zužuje se na 5 km s 20 zákresy (přičemž opouští celkový obraz hranice), ze severu je přibližně ohraničena Svitavami. Lomí se k severu, leží mezi Svitavami a Moravskou Třebovou a třísť se, hlavní zbytky obklopují Lanškroun a Jablonné nad Orlicí. Největší shoda mezi respondenty tedy nastala u Slavonic a u Žďáru nad Sázavou. Shluky tedy ukazují, že znalost hranice je lepší, než se zdálo podle kvantilových linií.

Obvykle respondenti zakreslovali tvar zemské hranice buď zhruba přímý (případně lehce prohnutý) nebo naopak s dvojitým prohnutím sice ve správném pořadí, ale podstatně výraznějším než prohnutí skutečné zemské hranice, častý byl i správný tvar. Proto je výše uvedená podobnost tvaru představy a reálné hranice spíše součtem nepřesných představ než důkazem o dobré znalosti.

Představa průběhu zemské hranice podle respondentů v Rovečném

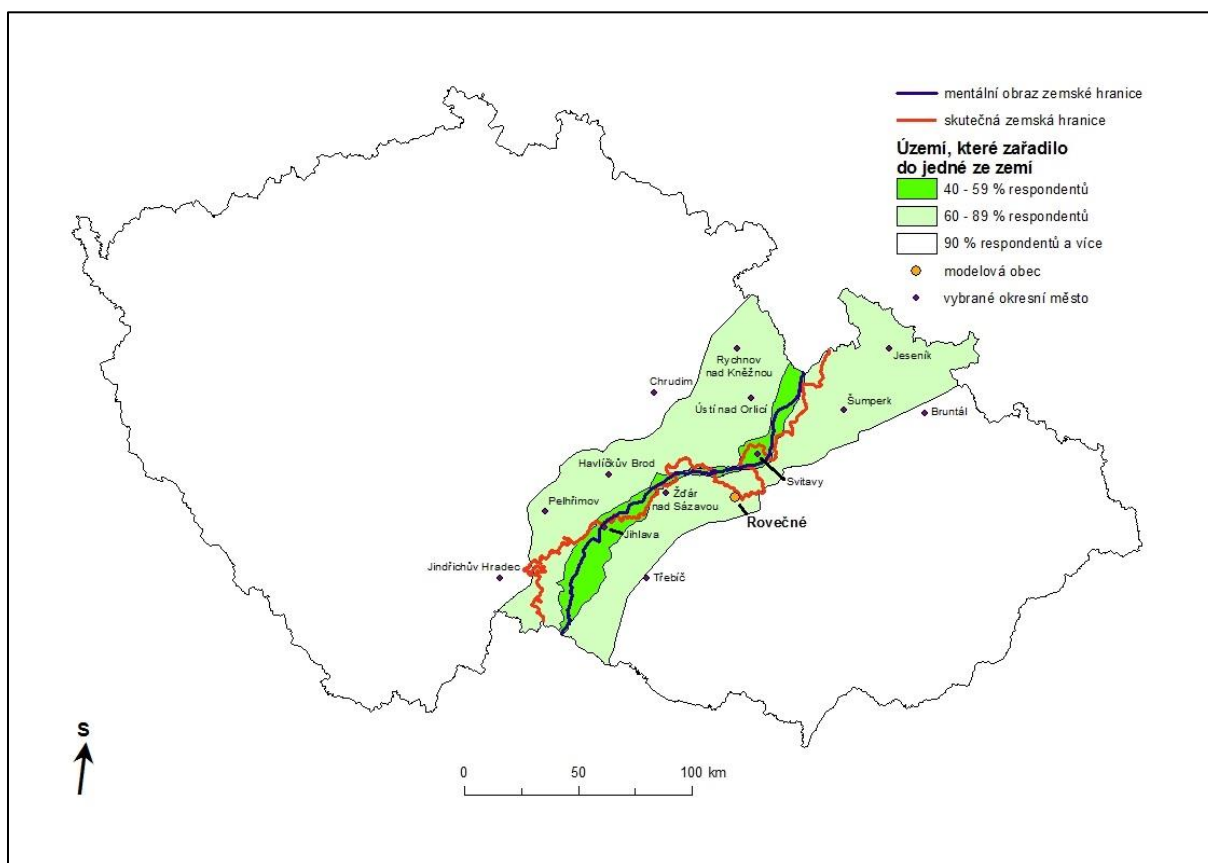
Představa zemské hranice podle obyvatel Rovečného se po celé délce nachází východněji než obraz získaný v Českém Rudolci. Podle očekávání je oproti představě za obě obce dohromady přesnější v severní části (ovšem kupodivu nikoli v okolí Rovečného) a nepřesnější v jižní části, dohromady prokázali respondenti v Rovečném lepší znalost hranice než v Českém Rudolci. Když odhlédnu od Popelínského a Poličského výběžku a vlivu tvaru státní hranice na severním konci, vzdaluje se od zemské hranice v jižní části nejvíce o 15 km, v severní o 10 km. Její tvar je jen o trochu přímější než tvar skutečné hranice a je mu dosti podobný. Na jihu je vychýlen východním směrem, od Třeště se přibližně drží zemské hranice, následně špatně zařazuje Poličský výběžek Čech a Svitavský výběžek Moravy a posléze se zhruba drží zemské hranice (na západ od ní). Největší špatně umístěná města jsou Svitavy a Lanškroun (obojí ale mylně umístilo méně než 60 % obyvatel), obraz také prochází Dačicemi. Nesprávně zařazeno je 1 290 km², přičemž převažuje moravské území zařazené do Čech (760 km²). V celkovém součtu si respondenti představují Čechy pouze o 230 km² rozsáhlejší. Průměrná odchylka je cca 6,5 km. Maximální vzdálenost od zemské hranice je cca 20 km, v Popelínském výběžku.

Linie, která ohraničuje území, zařazené 90 % respondentů do Čech, se zhruba podobá odpovídající linii za obě obce dohromady, výrazně se tedy liší od zemské hranice (až o 45 km, s výběžky až o 50 km). Od skutečné i domnělé zemské hranice se nejméně liší na jihu (zasahuje do Popelínského výběžku) a nejvíce na severu (obr. 14). K Moravě přiřazuje zhruba totéž co odpovídající linie u celkového obrazu, k Pardubicím se přibližuje na 15 km. Průběh této linie v jižní části upomíná na tvrzení některých respondentů, že celý kraj Vysočina je součástí Moravy (skutečně to někteří tvrdili i při zakreslování, přestože jsem předem zdůraznil, že nejde o současnou hranici).

Odpovídající linie na východě se od zemské hranice liší podobně jako ta západní, ale s větším extrémem na severu (na jihu maximálně o 40 km, na severu až o 55 km). V Poličském výběžku nepatrně zasahuje do Čech – to znamená, že 90 % obyvatel Rovečného zařadilo část Čech, vzdálenou od nich méně než 15 km, na Moravu. Také to znamená, že ani těmi nejvýchodnějšími liniemi není Rovečné řazeno hluboko do Čech; přičemž na Moravu jej zařadilo téměř 90 % lidí, tedy skoro stejný podíl jako

v rozhovoru (v něm ovšem zbylí respondenti nedovedli obec umístit). Zároveň zde 60 % lidí zakreslilo zemskou hranici 10 nebo více km na sever od Rovečného (nicméně alespoň Poličku jakožto orientační bod většina (65 %) zařadila správně do Čech). Na české straně linie leží Jemnice, Bystřice nad Pernštejnem a Šumperk, dotýká se Třebíče, blíží se k Bruntálu a Krnovu (výrazně tedy proniká do Slezska).

Obr. 14: Představa průběhu zemské hranice v Rovečném

Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

I v Rovečném tedy po 90 % lidí špatně umístilo části Popelínského a Poličského výběžku, přičemž zóna vymezující prostředních 80 % linií obvykle obklopovala hranici alespoň do 15km vzdálenosti na obou stranách.

Zóna, kterou řadí do Čech i na Moravu méně než 60 % lidí, je zvláště úzká mezi Žďárem nad Sázavou a Poličkou, tedy v okolí Rovečného; střediskům POÚ zde byla přisouzena správná zemská příslušnost a zóna se jim navíc vyhýbá, což vše dohromady trochu utlumuje zarážející dojem z obecně nepřesného zákresu hranice v okolí obce. Překvapivě je úzká také u Slavonic. Domnívám se, že toto město sloužilo jako orientační bod na začátku zakreslování (převažoval směr od jihu), což je potvrzeno i tím, jak se někteří přímo vyjadřovali. V ostatních úsecích je zóna podstatně širší, hlavně v jižní části. Většinou

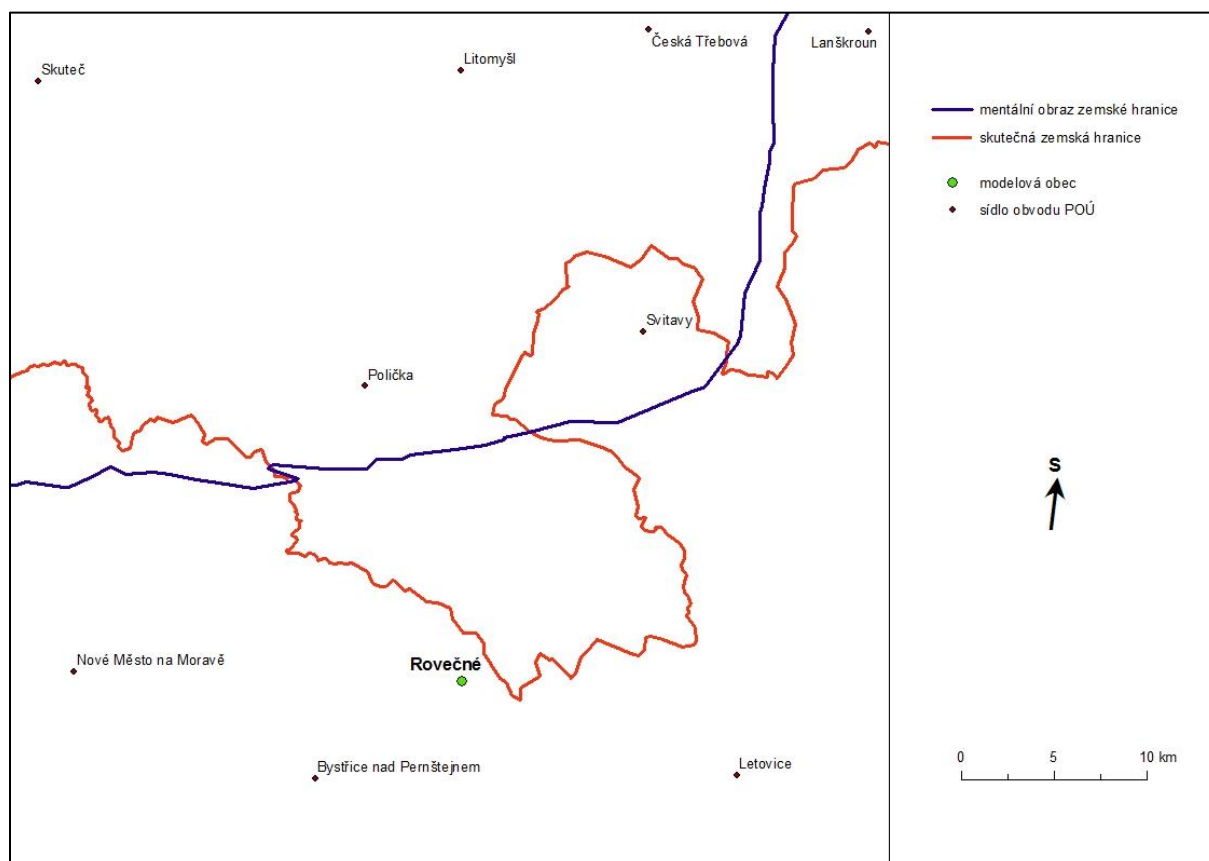
leží celá na jedné straně hranice. Celková mlhavost obrazu je vyšší na severu (dosídlené území), mlhavost určená 20 % prostředních linií naopak na jihu (tedy dále od Rovečného). Zemská hranice leží v této zóně či nedaleko od ní s výjimkami úseku jižně od Třeště, Poličského výběžku a Kralicka.

Shluky zákresů se vyskytují řidčeji než u obou obcí dohromady. Pouze v severní polovině česko-moravského pomezí se drží obecného obrazu, v jižní polovině je tedy prostorové rozložení představ zemské hranice výrazně asymetrické. Koncentrace zákresů na jihu vůbec není v souladu se zemskou hranicí, v severní polovině se jí zčásti drží, zčásti ji pouze křížuje, což je ale dáno menším počtem respondentů.

Na jihu je hlavní soustředění velice silné na krátkém počátečním úseku (východně od Slavonic, šířka 5 km, 35 % linií), velmi brzy slábne na 25 % linií, prochází mezi Dačicemi a Jemnicí (od státní hranice sem tedy koresponduje s krajskou hranicí z let 1960 a 2000), a mezi Jihlavou a Třebíčí se vytrácí. Zde mohla respondenty inspirovat značná vzdálenost mezi sídly obvodů POÚ ve směru severozápad-jihovýchod, která vzbuzovala dojem periferní, a tedy i pomezní, oblasti. Přispěla ale i vzdálenost jižního úseku od Rovečného, protože v Českém Rudolci lidé hranici do tohoto území neumísťovali. Zásadní koncentrace začíná severně od Žďáru nad Sázavou (45 % linií při šířce 5 km), jihovýchodně od Svitav (již jen 35 % zákresů, a to na moravské straně obecného obrazu) se lomí k severu a tříští. Zbytky shluku se nacházejí v okolí Lanškrouna a Jablonného nad Orlicí. S hranicí je v souladu pouze hlavní shluk mezi Žďárem nad Sázavou a Poličkou a dále vedlejší shluky mezi Telčí a Jihlavou a přibližně také mezi Svitavami a Jablonným nad Orlicí. Podle koncentrací tedy můžeme usuzovat jen na nepatrně lepší znalost než podle předchozích linií. Nejvíce se respondenti shodli u Slavonic a mezi Žďárem nad Sázavou a Svitavami, jak se také již ukázalo dříve. Převažoval přímý nebo naopak příliš výrazně prohnutý tvar.

Při detailním pohledu na okolí Rovečného (obr. 15) vidíme, že ani v blízkosti obce neumísťovali respondenti všechny orientační body (centra POÚ) správně. Také rozdíl mezi polohou obrazu hranice a skutečné hranice je vůči vzdálenosti mezi Poličkou na jedné straně a Bystřicí a Letovicemi na druhé straně příliš velký na to, aby jej šlo vysvětlit pouze špatným odhadem. V Rovečném si přitom respondenti byli velmi dobře vědomi polohy své obce u zemské hranice. Navíc právě v tomto úseku se lidé při zakreslování zvlášť výrazně shodli. Příčinou je tedy skutečně klesající pozornost a špatná orientace v mapě, doprovázená očekáváním, že hranice nebude extrémně klikatá. Dále vidíme, že zatímco Svitavy řadili do Čech i kvůli jejich poloze v českém kraji, u Moravské Třebové (pro kterou platí ten samý faktor) je spolehlivě navedl název. Dohromady nemohu říci, že by v Rovečném prokázali, že v okolí své obce znají průběh hranice lépe než ve zbylých úsecích.

Obr. 15: Představa průběhu zemské hranice v okolí obce v Rovečném

Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

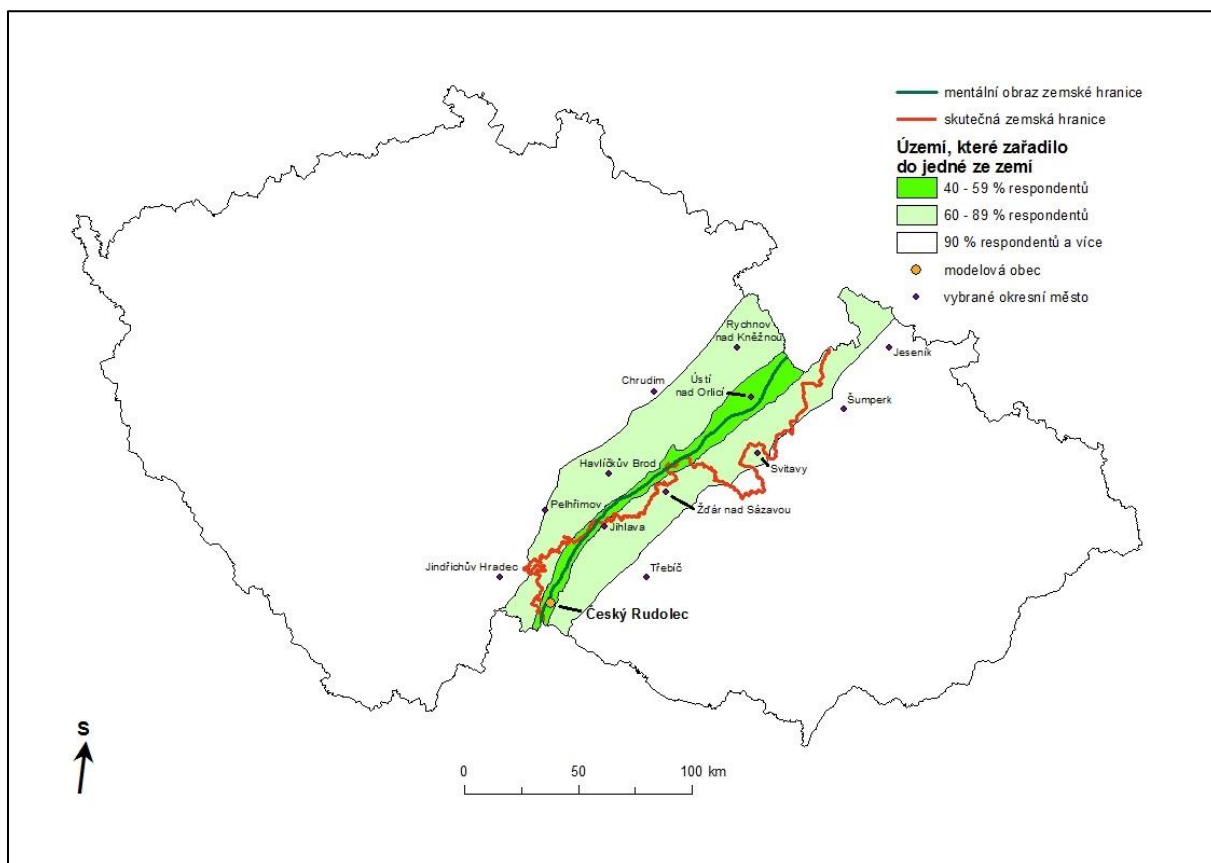
Představa průběhu zemské hranice podle respondentů v Českém Rudolci

Představa zemské hranice podle obyvatel Českého Rudolce se nachází převážně západně od skutečné hranice a dohromady není příliš přesná (hlavně kvůli severní třetině). Výrazně blíže hranici než obraz podle lidí z Rovečného se nachází pouze na Slavonicku (podle očekávání) a dále severně od Žďáru nad Sázavou (zde je to ale jen náhoda), nejvíce se tyto 2 obrazy shodují mezi Třeští a Žďárem nad Sázavou (tedy v území vzdáleném od obou obcí). Na jihu se od zemské hranice s výjimkou Popelínského výběžku vzdaluje maximálně o 10 km, na severu obvykle do 20 km (v Poličském výběžku o 35 km). Její tvar je ještě přímější než podle obou obcí dohromady – skutečně převažoval zhruba přímý tvar (tedy takový, jaký člověka napadne jako první v případě špatné znalosti), zřejmě proto, že sounáležitost s Moravou je v této obci podstatně nižší. Nicméně dvojité prohnutí zůstalo. Na jihu u státní hranice je představa správná, od Dačic k Třešti je vychýlená k východu, od Polné ke Žďáru nad Sázavou k západu a následně od Hlinska dále leží daleko na západě od zemské hranice. Respondenti špatně umístili mimo jiné Českou Třebovou (více než 60 % lidí nepřesvědčil ani její název) a Litomyšl, dále Lanškroun a Poličku.

Lidé špatně zařadili 1 850 km², což je ale stále bezvýznamný podíl rozlohy Česka. Drtivě převažuje české území považované za Moravu (1 560 km²), celkově přidali Moravě 1 270 km² na úkor Čech, což činí téměř 5 % rozlohy bývalé Moravskoslezské země. Příčinu vidím v preferenci přímého tvaru, případně v navyklém vidění Čech a Moravy jako západu a východu (když tedy znali průběh na Slavonicku, přizpůsobili této preferenci svoji představu průběhu v severní části). Průměrná odchylka je kolem 9 km.

Linie vymezující území, které zařadilo do Čech 90 % respondentů, se od zemské hranice vzdaluje až o 50 km, s výběžky až o 60 km, nejdále od ní leží na severu, nejbližší na jihu. Tvarem se podobá celkovému obrazu. Na obrázku 16 vidíme, že v Popelínském výběžku proniká na Moravu, 90 % respondentů z Rudolce tedy zařadilo část tohoto pouze 20 km vzdáleného českého území k Moravě. K Moravě řadí Havlíčkovobrodsko, Rychnov nad Kněžnou, dotýká se Pelhřimova, těsně se blíží k Chrudimi, vzdálenost cca 10 km od krajských Pardubic je až zarážející.

Obr. 16: Představa průběhu zemské hranice v Českém Rudolci

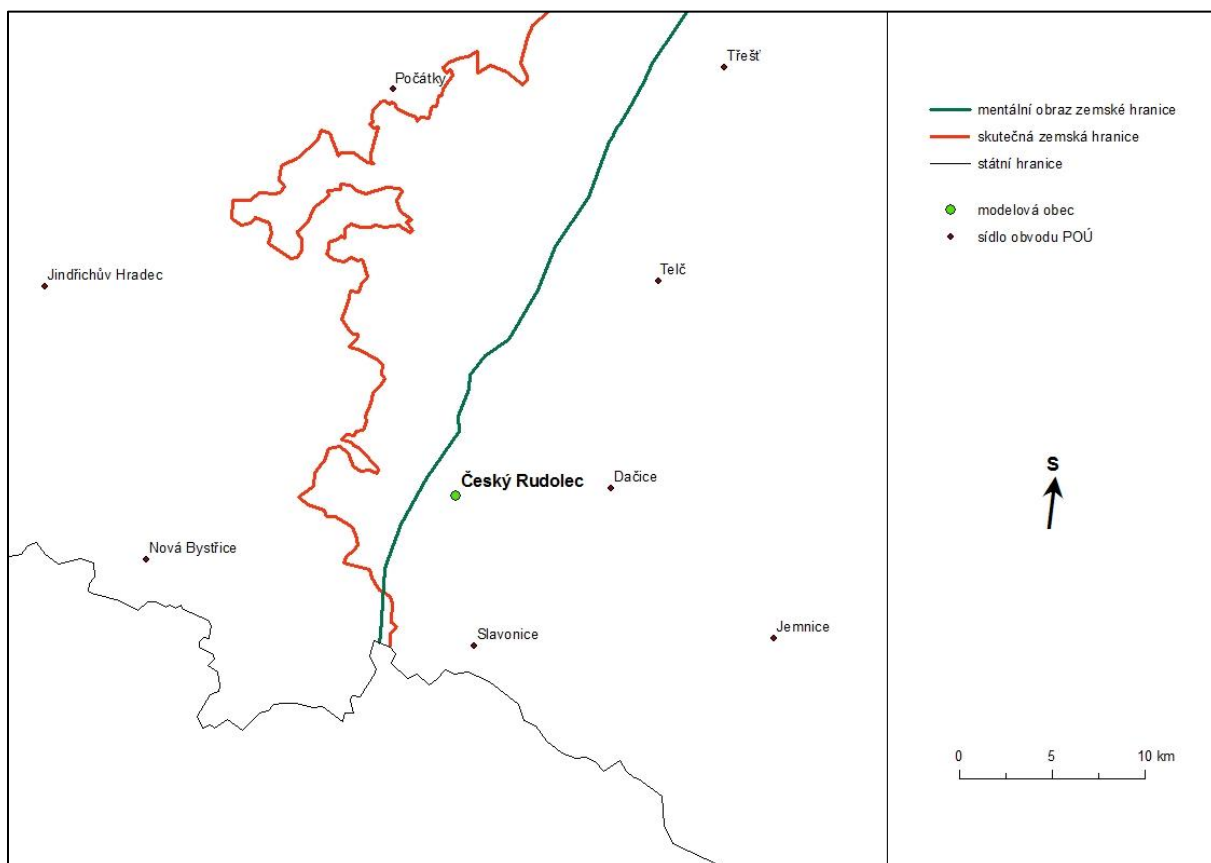
Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

Analogická linie na východě se od zemské hranice liší nejvíce o 30 km, nejvíce se vzdaluje v jižní části a na Jesenicku. Do Čech výrazně zasahuje v Poličském výběžku, méně

rovněž v okolí Svitav a Lanškrouna. Český Rudolec zařadila na Moravu těsně nadpoloviční většina lidí, zatímco v rozhovoru to bylo přes 60 % (a do Čech pouze 25 %), rozdíl je ale dán špatným odhadem polohy obce ze strany respondentů, Dačice už totiž na Moravu řadilo 80 % lidí. Tato linie k Čechám přiřazuje Dačice, Žďársko, Svitavy a Javornický výběžek. I v Českém Rudolci byly tedy výběžky zemí respondentům naprosto neznámé. Neznalost nedalekého Popelínského výběžku je způsobena převažujícím nepůvodním osídlením Českého Rudolce.

Zóna, kterou zařadilo na Moravu mezi 40 a 60 % respondentů, je nejširší v severní, vzdálenější části. Zahrnuje Český Rudolec, v jeho okolí je správně umístěna mezi sídly POÚ a leží přímo vedle zemské hranice. Obvykle leží celá na jedné straně hranice. Obraz zemské hranice je tedy ostřejší na jihu. Tato zóna zahrnuje zemskou hranici jen zřídka, obvykle se k ní ani příliš neblíží.

Obr. 17: Představa průběhu zemské hranice v okolí obce v Českém Rudolci

Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

Shluky jsou zde nevýrazné a široké, v jižních dvou třetinách jsou proto v souladu nejen s celkovým obrazem, ale od Jihlavy na jih i se zemskou hranicí. Hlavní soustředění (na samém začátku zahrnuje 70 % zákresů) zahrnuje Slavonice a Český Rudolec (lidé si byli

vědomí jeho polohy v zemském pomezí), z východu je vymezeno Dačicemi a Jihlavou. Dále se zužuje, prochází mezi Polnou a Přibyslaví, mezi Žďárem nad Sázavou a Hlinskem a rozplývá se. Nejvíce se lidé shodli na úseku mezi Slavonicemi a Telčí.

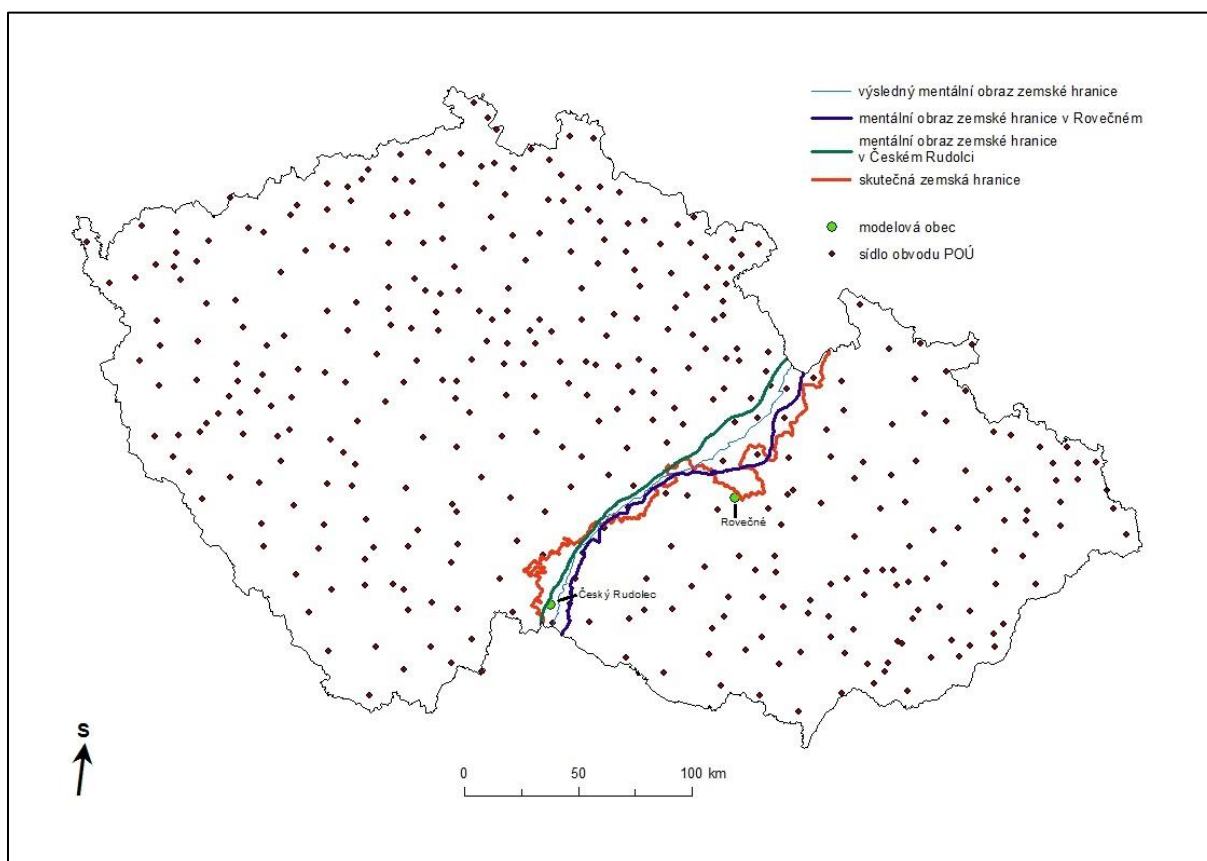
Při detailním pohledu (obr. 17) vidíme, že respondenti umístili sídla POÚ v okolí Českého Rudolce do zemí správně, navíc v bezprostředním okolí obce je nepřesnost zakreslení hranice ve srovnání se vzdáleností mezi českými a moravskými orientačními body malá. Přitom se lidé sice v této části zemského pomezí zvláště shodli při zakreslování map, neshodli se ale na zařazení Českého Rudolce do země v rozhovoru (i když si mnohdy uvědomovali jeho polohu na rozhraní zemí). Větší odchylka u Telče je dána tím, že lidé očekávali přímější tvar.

Porovnání představ průběhu zemské hranice podle respondentů v Rovečném a v Českém Rudolci

Potvrdilo se tedy, že relativně přesný odhad průběhu zemské hranice v obou obcích dohromady je zásluhou kombinace lepší znalosti jižní části v Českém Rudolci a lepší představy o střední a severní části v Rovečném (obr. 18). Obraz hranice v Českém Rudolci byl podle očekávání horší než v Rovečném, ležel západněji, obvykle se ale oba obrazy nacházely na stejné straně hranice. V obou obcích lidé velice málo znali výběžky zemí. Obě obce lidé zařadili na Moravu podobně často v rozhovoru jako při zakreslování hranice (svoji obec přitom v mapě neviděli). Větší shoda na průběhu panovala v obou případech v okolí obce, celková mlhavost rostla k severu. Výrazněji se představy hranice shlucovaly v Rovečném, v Českém Rudolci se ale lépe shodovali na vyšší měřítkové úrovni. V Českém Rudolci umístili lidé hranici v okolí obce přesněji než v Rovečném, přestože v Rovečném si během rozhovorů byli jistější polohou obce na samém kraji Moravy, a především přesto, že v Rovečném znali hranici jako celek daleko lépe. Za tímto rozparem může stát lepší orientace v mapě díky blízkosti státní hranice, vyšší pozornost na začátku zakreslování (směřujícího obvykle z jihu na sever), ale také komplikovanější tvar hranice u Rovečného. Nicméně v obou obcích se podle očekávání respondentům podařilo určit hranici v okolí své obce daleko lépe než respondentům z druhé obce.

V Českém Rudolci také jeden respondent hranici začal zakreslovat a v polovině skončil (severní částí si totiž už nebyl jistý) a tři lidé zakreslili do mapy hranice mezi všemi třemi zeměmi (přičemž se domnívali, že Čechy sousedí se Slezskem, jinak by se nejspíše Slezskem nezabývali). Respondent, který zanášení hranice do mapy vzdal, ji sice nezakreslil přesně, ale všechna sídla POÚ kromě Polné zařadil do správné země (a Český Rudolec v rozhovoru umístil na Moravu).

Obr. 18: Představy průběhu zemské hranice v modelových obcích

Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

Všichni lidé, kteří zakreslili Slezsko, měli dosti špatnou představu o jeho vymezení, zřejmě proto, že byli spíše mladší. Každý zakreslil hranice úplně jinak. Jeden vymezil hranice Čech na jihu špatně (ale ne extrémně), na severu zhruba správně, ale Slezsko značně rozšířil k jihu (u Čech až ke Svitavám). Druhý zakreslil hranici mezi Čechami a Moravou přibližně správně, ale Slezsko vymezil Jizerskými Horami a Krnovem. Třetí umístil hranici Čech naprosto špatně (na jihu na východ, na severu na západ) a Slezsko na východě ohraničil Opavou.

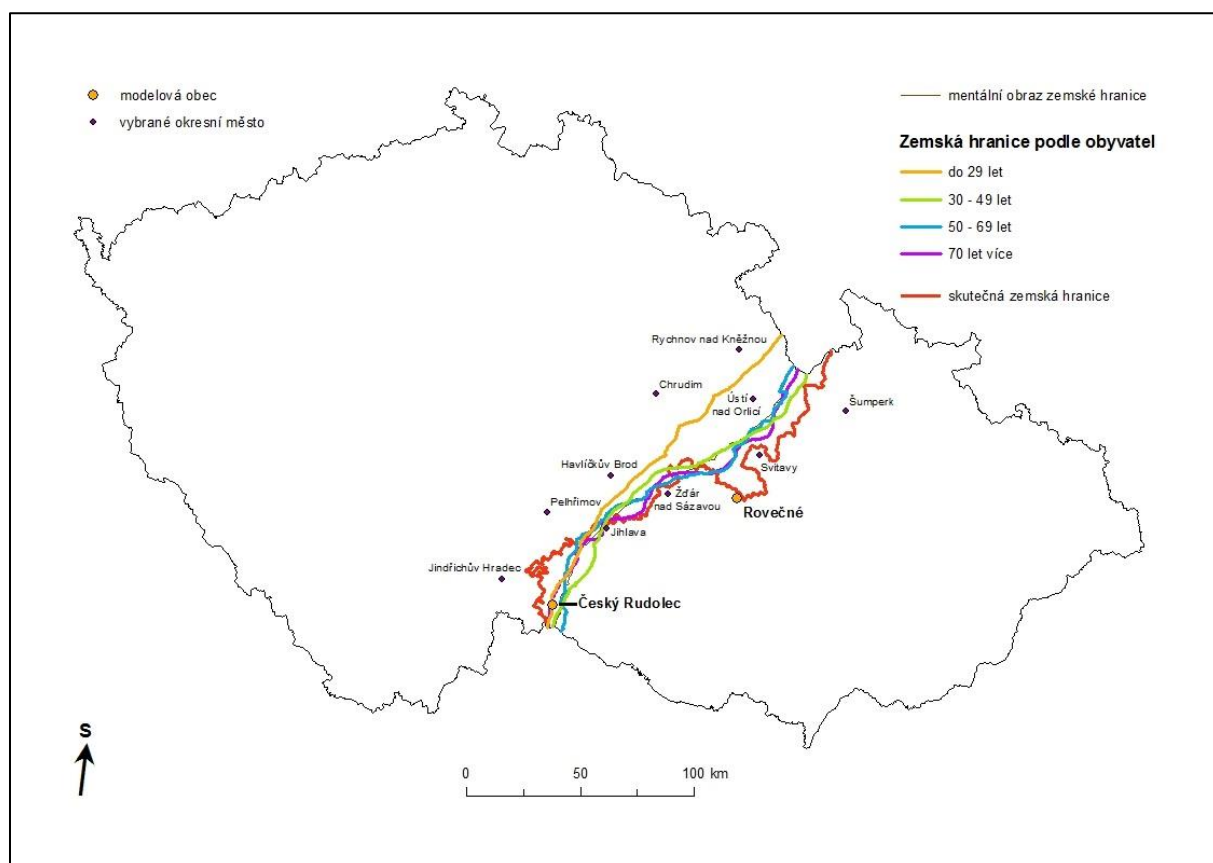
Rozdíly v představách průběhu zemské hranice dané sociodemografickými charakteristikami (pohlaví, věk, vzdělání)

V Rovečném se představa zemské hranice podle žen a podle mužů téměř nelišila. Výjimku tvořilo Svitavsko (muži jej zařadili na Moravu, ženy do Čech). Naprosto vůbec se tyto 2 obrazy nelišily v nejbližším okolí Rovečného. Přesah zemské hranice do Slezska byl s jednou výjimkou doménou žen.

Nejhůře odhadli v Rovečném průběh zemské hranice nejmladší lidé, jejich neznalost je pochopitelná. V jižní části se sice příliš nelišili od celkového obrazu hranice, ale v severní

části ji zakreslili výrazně západněji (a podstatně dále od skutečného průběhu než na jihu) – až 10 km od Chrudimi a skrze Choceň. Právě kvůli severní části byla jejich představa výrazně odlišná od představ ostatních respondentů, kteří zde byli daleko přesnější, což se projevuje i v představě zemské hranice podle nejmladších lidí za obě obce dohromady (obr. 19). Většinu Poličského výběžku zařadili všichni lidé do 29 let na Moravu, neznají tedy ani průběh hranice ve svém nejbližším okolí. Lépe znali zemskou hranici lidé mezi 30 a 49 lety, kteří se od ní odchýlili především v jižní části; v severním úseku sice byli nejpresnější, ale zas zdaleka nejčastěji vedli zemskou hranici územím Slezska. Nejlépe pak hranici znaly 2 starší kategorie obyvatel, přičemž ti nejstarší (nad 70 let) byli nejpresnější ze všech v okolí Rovečného – předpokládám, že jim na zakreslení tohoto úseku záleželo více než jiným. Nezávisle na věku se lidé shodli na průběhu hranice na Slavonicku a především na Žďársku.

Obr. 19: Představy průběhu zemské hranice za obě modelové obce podle věkových kategorií

Zdroje: Topolová 1992; terénní šetření

Vzdělání mělo v Rovečném na znalost zemské hranice menší vliv. Jediná výraznější odchylka se týkala lidí se středním vzděláním bez maturity, kteří v jižní části umístili hranici východněji. Největší shoda mezi všemi nastala v úseku nejbližší k Rovečnému.

Představa mužů a žen v Českém Rudolci o zemské hranici se nejvíce lišila jižně od Jihlavy, muži ji zde zakreslovali západněji, tedy lépe, ženy ji zakreslily skrze Slavonice (a Český Rudolec na rozdíl od mužů umístily do Čech). Ženy se také častěji domnívaly, že zemská hranice se nachází v nápadně prázdné části mapy mezi Jihlavou a Třebíčí.

I v Českém Rudolci měli nejhorší znalost nejmladší lidé (kladli hranici západněji), mezi lidmi ze své obce ale netvořili takovou výjimku jako mladí lidé v Rovečném. Jižně od Třeště ale znali hranici stejně dobře jako ostatní, což je překvapivé při srovnání s neznalostí hranice v okolí své obce u mladých lidí v Rovečném. Vidíme tedy, že v Rovečném s klesajícím věkem znalost hranice v okolí obce upadá, zatímco v Českém Rudolci zůstává stejná. Rozhovory přitom ukazovaly něco jiného – mladí lidé častěji zařazovali Český Rudolec do Čech. Jenže příslušnost Dačic už jim byla známa. Mladí lidé tedy v Rovečném lépe znají příslušnost obce k zemi, v Českém Rudolci zas polohu při zemské hranici. Zemská hranice tedy v Českém Rudolci představuje pro mladé lidi spíše místní pozoruhodnost, zatímco v Rovečném sice cítí sounáležitost s Moravou, ale není pro ně tak důležitá jejich poloha v rámci země.

Respondenti mezi 30 a 49 lety je v nepřesnosti následovali, špatně znali severní polovinu hranice. Nejlepší představu měli obyvatelé mezi 50 a 69 lety (hlavně v severní části), ale ne v okolí Českého Rudolce. V okolí obce se nejvíce shodli starší lidé, přičemž jejich představa zde byla správná. V Českém Rudolci tedy měli všeobecnou představu o průběhu hranice lepší starší lidé, v okolí obce se ale naopak nejvíce spletla druhá nejstarší kategorie. Výraznější shoda nezávislá na věku byla jižně od Třeště, tedy v širším okolí obce.

Nejlepší představu zemské hranice měli v Českém Rudolci vysokoškolsky vzdělaní lidé, ale přesvědčivosti tohoto zjištění příliš neprospívá jejich nízký počet. U lidí se základním vzděláním nápadně kontrastovala dobrá znalost v jižní části a špatná znalost v severní části, což může ukazovat na užší prostorové obzory). Bez ohledu na vzdělání se lidé více shodovali v jižní části, především v těsné blízkosti Jihlavy.

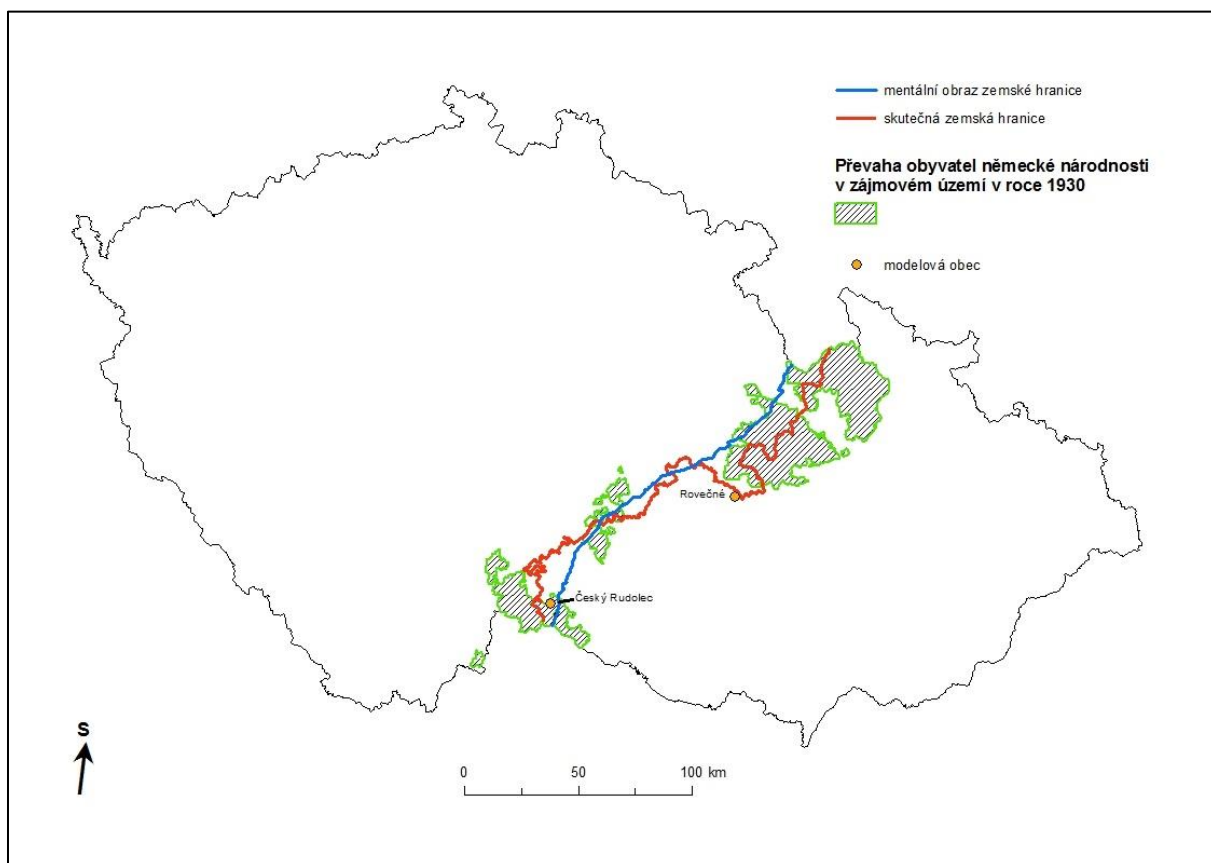
V obou obcích dohromady měli výrazně horší znalost hranice nejmladší lidé.

Vliv charakteru zemského pomezí na představy průběhu zemské hranice

Za obě obce dohromady se hlavní část špatně určeného území nachází severně od Poličky. V tomto území přitom převažují obce, kde v roce 1930 mělo více než

50 % obyvatel německou národnost, tedy obce, kde proběhla poválečná výměna obyvatelstva. Nejen to, na obrázku 20 vidíme, že představa zemské hranice zde přibližně odděluje území s narušenou kolektivní pamětí na východě od tradičně českého území na západě. To ale neplatí na jihu, kde dosídlené území tvoří jen menší část špatně zařazené plochy, a už vůbec ne v okolí Jihlavy, kde respondenti zakreslovali hranici správně. Soulad v severní části je ale přesvědčivý, a je daný tím, že v historické paměti obyvatel celého Česka je lépe zachován symbolický a institucionální tvar nevysídlených území a jejich postavení v prostorové struktuře, než odpovídající povědomí o vysídlených územích. Možný scénář je takový, že lidé o tradičně českém území věděli, jestli spadá do Čech či na Moravu, o dřívějším německém to nevěděli, a zařadili ho na Moravu proto, že předpokládali spíše severojižní směr průběhu zemské hranice.

Obr. 20: Představa průběhu zemské hranice za obě modelové obce v kontextu dosídlení po 2. světové válce

Zdroje: Topolová 1992; Statistický lexikon obcí v zemi České, MV a SÚS, 1934; Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, MV a SÚS, 1935; terénní šetření

V Rovečném vidíme v jižní části zmíněný souběh představy zemské hranice s vymezením dosídleného území, i když jen krátký. Na severu je pak sice určení hranice výrazně přesnější než v Českém Rudolci, ale přece jen podstatně horší než ve střední části.

Část zmiňovaného Poličského výběžku, který přes jeho značnou blízkost lidé v Rovečném zařazovali špatně, byla dosídlena. Zde je na místě připomenout, že země byly zrušeny velmi krátce po odsunu německého obyvatelstva. To pro dosídlené území znamená, že v době, kdy byla oficiálně stanovena jeho zemská příslušnost, měla tato příslušnost relativně menší váhu, poněvadž značně důležitá byla také jeho příslušnost etnická. Lidé mohli tedy vážněji brát například zemskou příslušnost Boskovic než Svitav, které byly „tak jako tak německé“.

V Českém Rudolci určili příslušnost dosídleného území ve svém okolí správně. V severní části není soulad tak výrazný jako v Rovečném (špatně určené území zasahuje daleko do nedosídlené části Čech), přesto je nápadný kontrast mylné představy hranice severně od Poličky s daleko přesnějším obrazem ve zbytku zemského pomezí.

Kraje ustavené v roce 1949 byly v severní části česko-moravského pomezí převážně v souladu se zemskou hranicí, na jihu pak ležel napůl český a napůl moravský Jihlavský kraj. V celkové představě ani v představách za obce se neodrážejí.

U krajů z roku 1960 již můžeme vidět náznak vlivu na představu obyvatel Rovečného v nejjihnější části hranice (konkrétně Dačice řadila polovina z nich do Čech), severní část ale naopak zakreslovali na druhou stranu od zemské hranice, než jsou hranice tehdejších krajů. Když ale uvažíme, že příslušnost obcí ke krajům mohla být známa především u okresních měst, vidíme projev těchto krajů také v zalomení představy hranice okolo Svitav (přičemž na jih respondenti v mapě viděli jim blízká a zároveň nedosídlená města Bystřice nad Pernštejnem a Letovice, na východ zas Moravskou Třebovou s velice napovídajícím jménem). To vše platí i pro kraje vzniklé v roce 2000. Naprosto se neprokázalo, že by lidé zahrnovali většinu kraje Vysočina do jedné či druhé země, průběh hranice si představují uprostřed kraje.

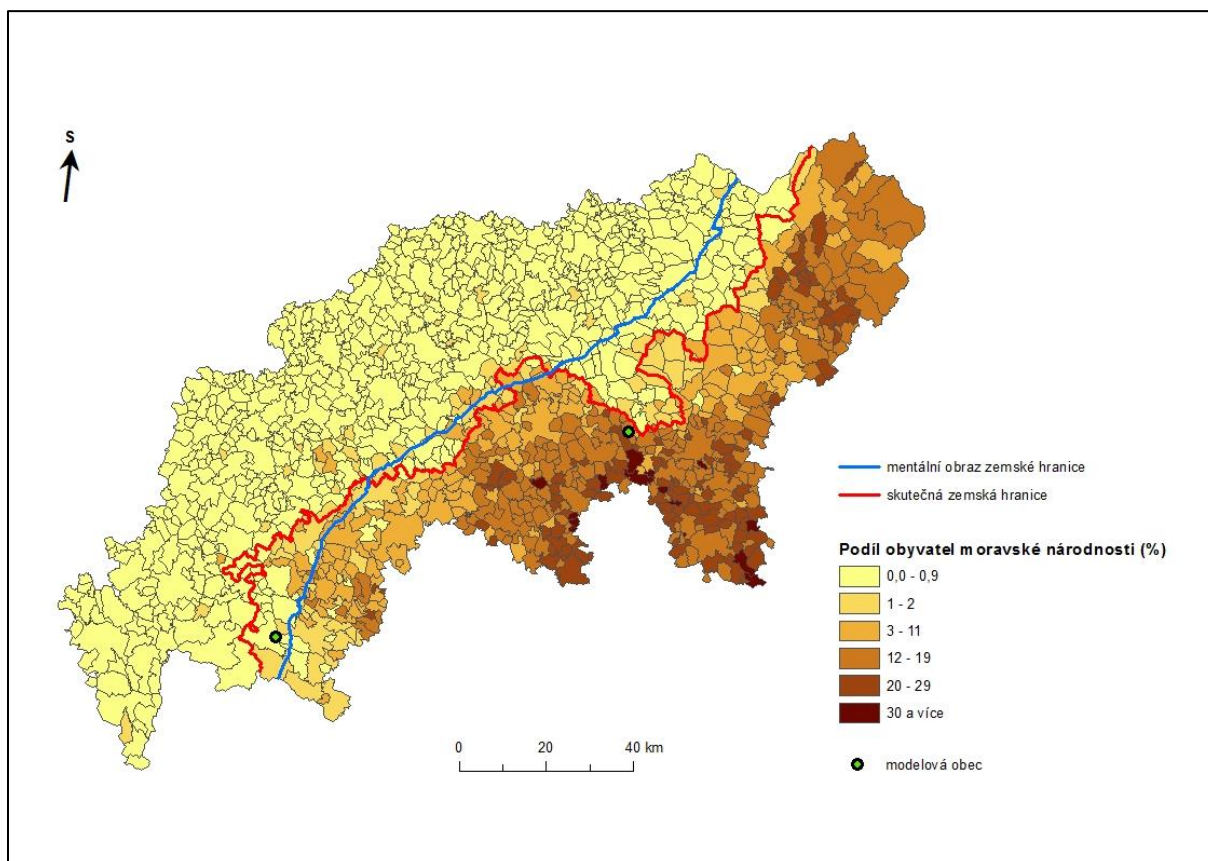
Představu zemské hranice podle respondentů v Rovečném lze místy vysvětlit také polohou rozvodí (kterému se zemská hranice v celém průběhu zhruba blíží), hlavně v úseku mezi Svitavami a Králíky, ale i v případě té části Poličského výběžku, která je vzdálenější od obce. V okolí Popelínského výběžku pak jsou obrazy hranice v obou obcích (především v Českém Rudolci) vychýleny od zemské hranice podobně jako rozvodí.

Několik obcí ve slepé mapě odkazuje svým názvem na Čechy či Moravu, v blízkosti obrazů zemské hranice se nacházejí pouze 3 z nich. Nové Město na Moravě mohlo drobně pomoci lidem v obou obcích. V Rovečném respondenty nepochybně naváděla Moravská Třebová. U Svitav (které mylně zařadili do Čech) totiž změnili směr hranice z východního na severní, na Moravu zařadilo Moravskou Třebovou více než 80 % lidí. Zato název České Třebové nepřesvědčil respondenty v Českém Rudolci, přes 60 % jich zařadilo toto město na Moravu.

Srovnání představ průběhu zemské hranice s územním rozložením deklarování moravské národnosti a volebních úspěchů moravistů

Odchylka představy zemské hranice od jejího skutečného průběhu většinou není v souladu s odchylkou ohraničení území s větším podílem moravské národnosti v roce 2011. Jedinou výjimkou je Dačicko. Za Moravu jsou považována i rozsáhlá území Čech s naprosto minimálním podílem moravské národnosti (obr. 21).

Obr. 21: Představa průběhu zemské hranice za obě modelové obce v porovnání s územním rozložením obyvatelstva deklarujícího v roce 2011 moravskou národnost

Zdroje: Topolová 1992; Sčítání lidu, domů a bytů 2011, ČSÚ, 2014; terénní šetření

Výraznější shodu nevidíme ani v případě obrazu hranice podle respondentů z Rovečného, přestože zde k Dačicku přibyl přibližný soulad u Svitavska (nízký podíl lidí s moravskou národností, respondenti jej řadili do Čech) a Poličského výběžku (v rámci Čech vysoké zastoupení moravské národnosti, respondenti jej řadili k Moravě). V případě Poličského výběžku jsem sice již uvedl jiné důvody pro špatné určení hranice, ale mohl se zde podílet i fakt, že v části výběžku vzdálenější od Rovečného není sounáležitost s Čechami tak silná (i proto, že toto území bylo zčásti dosídleno, a to velkou měrou i z Čech), a respondenti nesměrovali hranici k Rovečnému a hned zpět proto, že si nechtěli kreslení

komplikovat. V případě Českého Rudolce již vidíme velice hrubou shodu v celém úseku jižně od Žďáru nad Sázavou, ovšem s výjimkou Polenska. U obou obcí se tedy směr a velikost uvedených dvou nesouladů (představa a skutečná hranice, moravská národnost a hranice) shoduje spíše v širším okolí obce a jen přibližně.

Volební výsledky z roku 2006 jsou natolik prostorově neuspořádané, že nemá smysl je porovnávat s představou zemské hranice. Proto obraz hranice porovnáváme s úspěchy moravistů ve volbách v roce 1990, zde ale také nevidíme shodu. Pouze rozdíl mezi obrazem hranice v Českém Rudolci a skutečnou hranicí se ve velmi hrubých rysech podobá rozdílu mezi zemskou hranicí a rozložením úspěchů moravistů, a to pouze od Žďáru nad Sázavou na jih.

Obecně se velké podíly obyvatel moravské národnosti v roce 2011 vyskytují pouze na části z území Moravy, totéž platí pro volební úspěchy moravistů v roce 1990 (i v roce 2006). Zato představa zemské hranice podle obyvatel Rovečného přesahuje přibližně rovnoměrně do Čech a na Moravu a podle obyvatel Českého Rudolce přesahuje převážně do Čech. Takže vnější představa Moravy (i když v tomto případě jen zčásti vnější) je větší než území, kde lidé sounáležitost s Moravou projevují deklarováním moravské národnosti, či kde tato sounáležitost zásadní ovlivňuje jejich volební chování.

Představy průběhu zemské hranice, původ respondentů a jejich znalost zemské příslušnosti obce

V Rovečném bylo jen cca 10 % respondentů, kteří neprožili dětství alespoň zčásti na Moravě. Jejich představa zemské hranice se od většiny liší pouze v úseku severně od Svitav, kde ji umístili východněji, tedy nepatrně lépe. V Českém Rudolci si lidé, kteří prožili dětství mimo Moravu, představovali polohu hranice v severní části (od Poličky k severu) více na západě (více se mýlili), v úseku mezi Dačicemi a Jihlavou se také uchylovali západním směrem, ale mírněji (zde měli naopak lepší představu než většina). Dětství prožité na Moravě tedy nevedlo ani v jedné obci k lepší znalosti celého průběhu hranice.

V Rovečném si naprostá většina lidí byla jistá, že jejich obec leží na Moravě. Názor ostatních (vyřadil jsem ovšem ty, kteří tvrdili, že obec leží v obou zemích) na polohu celé zemské hranice se od většiny lišil hlavně v jižním úseku (od Žďáru nad Sázavou na jih), kde ji zakreslovali podstatně východněji (jejich znalost byla horší), trochu východněji ji zakreslovali i od Svitav na sever (tam byla jejich představa přibližně stejně dobrá jako představa ostatních). V Českém Rudolci měli lidé, kteří si v rozhovoru nebyli jisti polohou své obce na Moravě, horší znalost oproti ostatním v jižní části (od Třeště na jih), kde hranici

zakreslili východněji (ale stále západně od Dačic), v nejsevernějším úseku se pro změnu ve srovnání s ostatními mylně odchylovali k západu.

Průběh bývalé zemské hranice znali lépe respondenti v Rovečném, ale i jejich představa byla nepřesná. Neprokázala se souvislost znalosti příslušnosti obce k zemi se zájmem o průběh hranice. Respondenti hůře znali průběh hranice v severní části zemského pomezí, kde prochází dosídleným územím. Kraje z roku 1960 měly na znalost hranice vliv pouze v Rovečném a jen mírně.

5. Závěr

Revitalizace historických regionů v Evropě vede jednak k ožívování reliktních hranic, jednak k formování územních komunit a ke změně identit obyvatel regionů. Proponenti tohoto ožívování mohou mít vedle řady dalších motivací (např. politické, ekonomické) za cíl změnu správního postavení regionu. V takovém případě při jeho prosazování nezřídka používají nacionalistickou argumentaci. V Česku je příkladem tohoto jevu moravismus (vyhraněné prosazování zájmů jedné z historických zemí, Moravy), který se znovu objevil na začátku 90. let 20. století. Šlo de facto již o jeho třetí vlnu, přičemž první byla zaznamenána v předvečer zrušení historických zemí na konci 40. let, druhá v souvislosti s diskuzemi o federalizaci Československa na konci 60. let. I když je dnešní moravismus v útlumu, lze konstatovat, že do jisté míry v Česku zakotvil. Novodobá nacionalistická argumentace moravistů vede k otázce, jaké podoby a sílu má moravská identita. Požadavky na obnovu zemí jsou pak důvodem pro hledání odpovědí na otázky typu: Jaký význam má pro obyvatele Česka vědomí existence historických zemí? Má vědomí příslušnosti obyvatel k historickým zemím rysy zemského patriotismu či nacionalismu? Jakou roli hraje pro obyvatele zemská hranice? Jaká je její znalost? Kde se dnes nachází její odraz?

Práce se věnuje reliktní česko-moravské hranici a jejím významům v kontextu vlny moravismu, která se v Česku objevila po pádu totalitního režimu v roce 1989 a kterou umocnily diskuse zprvu o státoprávním uspořádání Československa a následně o územněsprávním členění Česka. Srovnává prostorové vymezení některých projevů moravské identity a reliktní hranici, zabývá se podobami moravské identity.

Cílem práce bylo porovnat předpokládanou „hraniční zónu“, odrážející tradiční zemské rozdělení a určenou územním rozložením obyvatelstva deklarujícího ve sčítáních lidu moravskou národnost a rozložením volební podpory moravistických stran, s průběhem zemské hranice k poslednímu roku její existence (1948). Dalším cílem bylo hodnotit formy, souvislosti a sílu moravské identity ve dvou vybraných obcích na moravské straně bývalé zemské hranice, a také znalost hranice a významy, které hranice pro dnešní obyvatele území představuje.

V první části jsem se zabýval pojetím konceptů reliktní hranice, regionální identity a nacionalismu v odborné literatuře a jejich vzájemným provázáním. Hranice bývají zonální; protože jsou ale vnímány jako liniové, jsou často prostředkem, pomocí něhož se společenství vymezuje vůči ostatním. Důležitost reliktních hranic plyne z předpokladu, že ve vědomí obyvatel mohou existovat hranice, které již v dané době fakticky neexistují. Navíc jsou hranice společenskými konstrukty, takže jejich tvorba či ožívování se využívají

pro mocenské cíle. Koncept regionální identity je vázán na takové pojetí regionu, kdy je prostor ztotožňován se společností, která v něm žije. Vznik regionu se pak skládá ze čtyř fází (získává územní, symbolický a institucionální tvar a je zakotvován v regionálním povědomí). Regionální identita je složena z regionálního vědomí (vnímání obyvatel) a identity regionu. Regionalismus může přerůst v nacionalismus. Ten bývá předmětem sporů odborníků o to, jak důležité jsou pro něj kulturní základy. Regionální identita je s reliktní hranicí provázána především tím, že čerpá i z minulosti, a tedy i z existence minulých hranic ve vědomí obyvatel.

V druhé části práce jsem srovnával průběh zemské hranice k roku 1948 a „hraniční zónu“ definovanou podílem obyvatel deklarujících moravskou národnost a volebními úspěchy moravistických politických stran v parlamentních volbách v posttotalitním období. Sledoval jsem proměnu zmíněné zóny v čase. Zajímala mě také její šířka. Ukázalo se však, že je ovlivněna výběrem dat. Zóna přesahovala mimo zájmové území (okresy při bývalé zemské hranici), proto jsem ji mohl hodnotit pouze částečně. Zóna ze začátku 90. let byla na západě vymezena zemskou hranicí, její šířka se pohybovala mezi 10 km na severu a 30 km na jihu. Tento kontrast vycházel z povahy dílčí zóny určené volebními výsledky. Zóna z let 2006 a 2011 byla daleko mlhavější. Její relativně kompaktnější část je na severu široká 20 km a je symetricky rozložená podle reliktní zemské hranice, na jihu dosahuje 40 km a je na západě vymezena zemskou hranicí. Její mlhavost je způsobena rozložením výsledků voleb. Potvrdila se tedy blízkost zóny k zemské hranici a její stabilní poloha, ne však její relativně malá šířka. Cílem bylo posoudit, zda se existence zemské hranice ve vědomí obyvatel liší z hlediska (dis)kontinuity vývoje území. Předpoklad o různé šířce v dosídleném a nedosídleném území se potvrdil; zatímco ve spíše dosídlené severní polovině byla užší, v převážně nedosídlené jižní polovině byla rozsáhlejší. Nicméně dílčí zóna vycházející z podílu obyvatel udávajících ve sčítáních lidu moravskou národnost je v obou obdobích úzká, tento ukazatel tedy podporuje domněnku o přetrvávajícím ostrém územním tvaru Moravy bez ohledu na specifika poválečného vývoje.

Za rozdíly mezi zónou a hranicí stály následující faktory. Obyvatelé deklarující moravskou národnost byli v roce 1991 více zastoupeni v území s kulturní kontinuitou, v roce 2011 pak v území, které od roku 1960 v souvislosti s komunistickou reformou územní správy patřilo do moravských, respektive napůl moravských krajů. Moravská národnost tedy byla nejprve více zastoupena v území s předpoklady pro tradiční moravskou identitu, později byl vliv tradice nahrazen vlivem stávajícího správního uspořádání. Zato podpora moravistů se v roce 1990 soustředila do okolí bývalých okresních měst a do dosídlených území, stejně jako v roce 2006 (tentokrát ale hrála větší roli dosídlená území). Volební úspěch moravistů

byl tedy naopak podmíněn slabšími předpoklady pro tradiční sounáležitost s Moravou a dále mocenskými důvody (zájem o navrácení statutu okresních měst).

Ve třetí části práce jsem se zabýval podobou a faktory moravské identity ve dvou modelových územích – obcích ležících u bývalé zemské hranice, na její moravské straně, v Rovečném (u Bystřice nad Pernštejnem) a v Českém Rudolci (u Dačic). Věnoval jsem se také problematice znalosti reliktní zemské hranice a významům, které pro dnešní obyvatele území má.

Jak ukázalo terénní šetření, podle očekávání projeвили obyvatelé zmíněných dvou obcí různou ochotu vůbec se nazvat Moravanem. Proto mohu z hodnocení rozdílů mezi obcí, kde tak učinila většina respondentů (Rovečné) a kde tak učinila jejich menšina (Český Rudolec), vyvozovat, co je spojené s moravanstvím a co ne.

K Moravě se nějakým způsobem (znalost příslušnosti obce k zemi nebo vyjádření „jsem Moravan“) přiřadila naprostá většina respondentů v Rovečném, v Českém Rudolci byl podíl výrazně menší. V Rovečném lidé považují za samozřejmou svou sounáležitost s Moravou, založenou na tradičním osídlení a tradiční příslušnosti, kdy koneckonců i dnes obec patří do kraje s centrem v moravském městě.

Ukázalo se, že obyvatelé zájmových obcí spíše nepovažují moravskou identitu za identitu národní. Je pro ně slučitelná s příslušností k Česku, v Českém Rudolci je pro obyvatele dokonce slučitelná příslušnost k Čechům a Moravě (někteří se označují za „jihočeské Moravany“).

Vědomí sounáležitosti s Moravou se při pojmenovávání oblasti, kde obec leží, projevuje jen slabě. S tímto vědomím není spojen dokonce ani zájem o správní postavení Moravy, vede ale k přání náležet do moravského kraje. Lidé hlásící se k Moravě nevidí mezi Čechy a Moravany rozdíly častěji než ostatní lidé. Sounáležitost s Moravou neprobouzí averzi vůči celému státu či Praze.

Moravanství v Českém Rudolci má jinou povahu než v Rovečném. Bývá skloubené se sounáležitostí s Čechami. V Českém Rudolci se také respondenti častěji kriticky vyjadřovali ke zrušení zemí (přestože se zde méně hlásili k Moravě). V souladu s údaji vzešlými z předchozího statistického hodnocení lze konstatovat, že v Rovečném má moravanství spíše kulturní charakter, v Českém Rudolci spíše politický. Můj předpoklad se tedy v podstatě potvrdil.

Abych zjistil znalost zemské hranice ve vědomí populace, využil jsem metodu mentální mapy a nechal jsem respondenty zakreslovat průběh hranice do slepé mapy. Zajímala mě také provázanost moravské identity s vnímáním hranice.

Průběh bývalé zemské hranice znali lépe respondenti v Rovečném, ale i jejich představa byla nepřesná, hlavně v otázce výběžků (kvůli tomu špatně umístili hranici i v bezprostředním okolí své obce). Nedůležitá je zemská hranice v kontextu sounáležitosti s Moravou hlavně pro mladé lidi v Rovečném. Ti ji v okolí obce zakreslovali nejdále od skutečného průběhu, zatímco příslušnost obce k Moravě jim byla známa. Naopak v Českém Rudolci měli mladí lidé horší znalosti zemské příslušnosti obce, ale hranici zakreslovali stejně dobře jako starší lidé. V případě nejmladších respondentů tedy sounáležitost s Moravou nevede k zájmu o průběh zemské hranice. Ale ani v případě ostatních respondentů se neprokázala souvislost znalosti příslušnosti obce k zemi se zájmem o průběh hranice.

Obecně malý zájem o průběh zemské hranice souvisí i s občasnou představou, že nové správní členění představuje nové hranice zemí. Zemskou hranici tak lidé považují za nestabilní a zajímá je pouze příslušnost jejich obce.

Respondenti hůře znali průběh hranice v severní části zemského pomezí, kde prochází dosídleným územím. Kraje z roku 1960 měly na znalost hranice vliv pouze v Rovečném a jen mírně.

Ukázalo se, že „vnější“ představa Moravy (v okolí zájmových obcí je to ovšem představa „vnitřní“) zasahuje dále k severozápadu (dále do Čech nebo blíže k zemské hranici) než území, na kterém obyvatelé deklarují moravskou národnost či volí moravistické politické strany.

Výsledky provedeného výzkumu samozřejmě nelze přeceňovat. Podařilo se však prokázat, že územní identita obyvatelstva je složitým fenoménem, který může být sycen nejen vědomím kulturně podmíněné příslušnosti k historickogeografickému regionu (zemský patriotismus), ale i politicky podmíněné příslušnosti ke komunitě – národu (nacionalismus). Z prostorového hlediska lze za klíčovou považovat skutečnost, že historické vědomí obyvatelstva je v oblastech při reliktní hranici územně diferencované, může mít rozdílný obsah i významy a liší se generačně i z hlediska (dis)kontinuity územního vývoje. V případě dalšího výzkumu by bylo třeba rozšířit území určené ke sledování „hraniční zóny“ tak, aby ji celou obsahovalo. Dále by bylo vhodné zjišťovat i to, do které historické země respondenti zařazují místo, kde strávili dětství (jako doplněk skutečné polohy tohoto místa). Bylo by také přínosné porovnávat jednotlivé výsledky s návrhy na změnu zemské hranice z 90. let 20. století, zejména pak s argumentací (motivacemi a cíli) autorů těchto návrhů.

Použité zdroje

Literatura

ALLEN, J., MASSEY, D., COCHRANE, A. (1998): Rethinking the Region. Routledge, London, 159 s.

ANDERSON, B. (2008): Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu. Karolinum, Praha, 274 s.

ANDERSON, J., O'DOWD, L. (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. Regional Studies, 33, 7, s. 593–604.

BAUMAN, Z. (1995): Úvahy o postmoderní době. SLON, Praha, 163 s.

BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999): Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 214 s.

BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace. Karolinum, Praha, 342 s.

BLUNT, A. et al. (2003): Cultural Geography in Practice. Arnold, London, 330 s.

BYSTRICKÝ, R. (2011): Přístupy ke studiu regionální a lokální identity. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav, Brno, 43 s.

CRANG, M. (1998): Cultural geography. Routledge, London, 215 s.

DANĚK, P. (1993): Moravian and Silesian nationalities: A new phenomenon in the ethnic map of the Czech Lands? GeoJournal, 30, 3, s. 249–254.

DANĚK, P. (2002): Strukturální a geografické předpoklady demokratické místní samosprávy v pohraničí českých zemí. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 212 s.

DE BLIJ, H. J., MULLER, P. O. (1992): Geography: regions and concepts. Wiley, New York, 638 s.

DOKOUPIL, J. (2004): Hranice a hraniční efekt. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 47–58.

DRBOHLAV, D. (1989): Migrační atraktivita měst ČSR (a její motivační specifikace). Sborník ČSGS, 94, 1, s. 5–18.

DVORSKÝ, V. (1918): Území českého národa. Český čtenář, Praha, 77 s.

EISENSTADT, S. N., GIESEN, B. (2003): Konstrukce kolektivní identity. In: Hroch, M., ed.: Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů. SLON, Praha, s. 361–374.

GELLNER, A. (1993): Národy a nacionalismus. Hříbal, Praha, 158 s.

GLOSER, J. J. (2009): Rovečné: knížka o jedné obci na moravském Horácku. Obec Rovečné, Rovečné, 216 s.

- GUSTAFSON, P. (2001): Meanings of Place: Everyday Experience and Theoretical Conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 1, s. 5–16.
- HAGGETT, P. (1983): *Geography: a modern synthesis*. Harper & Row, New York, 644 s.
- HALÁS, M. (2002): Hranica a prihraničný región v geografickom priestore (teoretické aspekty). *Geographia Slovaca*, 18, s. 49–55.
- HAVLÍČEK, T. (2004): Teorie vymezení pohraničí. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, s. 59–66.
- HAVLÍČEK, T., MARADA, M. (2004): Územní diferenciace v Česku. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, s. 103–114.
- HAVLÍČEK, T., MATUŠKOVÁ, A. (2002): A Reflection on Population Stability and the Labor Market by People Living in Czech Border Regions. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 37, 1, s. 123–137.
- HOBSBAWM, E. J. (2000): *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 207 s.
- HROCH, M., ed. (2003): *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. SLON, Praha, 451 s.
- HYNEK, A., HYNKOVÁ, J. (1979): Prostorová percepce životního prostředí města Boskovice a okolí ve výchově k péči o životní prostředí. *Sborník ČSGS*, 84, 4, s. 287–299.
- CHALUPA, J. (2011): Reliktní česko-moravská zemská hranice v historickogeografických souvislostech. *Bakalářská práce*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 39 s.
- CHROMÝ, P. (1999): Teorie hranice a pohraničí. In: Jeřábek, M., ed.: *Geografická analýza pohraničí České republiky*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 16–19.
- CHROMÝ, P. (2000): Historickogeografické aspekty vymezování pohraničí jako součást geografické analýzy. *Geografie*, 105, 1, s. 63–76.
- CHROMÝ, P. (2003a): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M., eds.: *Geografie na cestách poznání*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 163–178.
- CHROMÝ, P. (2003b): Memory of Landscape and Regional Identity: Potential for Regional Development of Peripheral Regions. In: Jeleček, L., Chromý, P., Janů, H., Miškovský, J., Uhlířová, L., eds.: *Dealing with Diversity. 2nd International Conference of the ESEH, Prague 2003, Proceedings*. Charles University of Prague, Faculty of Science, Prague, s. 246–256.
- CHROMÝ, P. (2004): Historickogeografický pohled na české pohraničí. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: *České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?* Academia, Praha, s. 33–44.
- CHROMÝ, P. (2008): Regiony v proměnách času a prostoru. Úvaha o metodických přístupech nové regionální geografie. *Miscellanea Geographica*, 14, s. 57–64.

- CHROMÝ, P. (2009a): Kultura a prostor. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: Kulturní regiony a geografie kultury. ASPI, Praha, s. 17–29.
- CHROMÝ, P. (2009b): Regionální identita. In: Heřmanová, E., Chromý, P. a kol.: Kulturní regiony a geografie kultury. ASPI, Praha, s. 109–136.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 38, 1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional Identity, Contemporary and Historical Regions and the Issue of Relict Borders – the Case of Czechia. *Regions and Regionalism*, 9, 2, s. 9–19.
- JANČÁK, P. (2001): Vysočina aneb jazykové „rozvodí“. *Geografické rozhledy*, 11, 2, s. 48–49.
- JEŘÁBEK, M., ed. (1999): Geografická analýza pohraničí České republiky. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 180 s.
- JEŘÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, 296 s.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., SMITH, D. M., eds. (1994): *The Dictionary of Human Geography*. Blackwell, Oxford, 724 s.
- KAŠKOVÁ, M. (2013): Role systémů značení regionálních produktů v procesu institucionalizace regionů a v jejich rozvoji. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 151 s.
- KEATING, M. (1998): *The new regionalism in Western Europe: territorial restructuring and political change*. Edward Elgar, Cheltenham, 242 s.
- KNIGHT, D. B. (1982): Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 4, s. 514–531.
- KORČÁK, J. (1938): *Geopolitické základy Československa: jeho kmenové oblasti*. Orbis, Praha, 170 s.
- KUČERA, Z. (2006): Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 115 s.
- KUČERA, Z., KUČEROVÁ, S. (2012): Historical geography of persistence, destruction and creation: The case of rural landscape transformations in Czechia's resettled borderland. *Historická geografie*, 38, 1, s. 165–184.
- KULDOVÁ, S. (2005): Příspěvek ke kulturněgeografickému výzkumu: možnosti hodnocení kulturních aspektů pomocí statistických metod. *Geografie*, 110, 4, s. 300–314.
- MARTIN, B. (1981): *A Sociology of Contemporary Cultural Change*. Blackwell, Oxford, 272 s.
- MASSEY, D., JESS, P., eds. (1995): *A place in the world? Places, cultures and globalization*. Oxford University Press, New York, 247 s.

MIKŠÁTKOVÁ, A. (2007): Hranice v jesenické oblasti: analýza vlivu hranic na polarizaci prostoru. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 103 s.

NEKUDA, V. (2005): Dačicko, Slavonicko, Telčsko. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno, 1070 s.

NIKISCHER, R. (2013): Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. *Geografie*, 118, 3, s. 243–264.

O'DOWD, L., WILSON, T. M. (1996): Frontiers of sovereignty in the new Europe. In: O'Dowd, L., Wilson, T. M., eds.: *Borders, nations and states: frontiers of sovereignty in the new Europe*. Avebury, Aldershot, s. 1–17.

OSOBA, P. (2008): Regionální identita obyvatelstva v česko-polském pohraničí: příklad Broumovska. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 109 s.

PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, 1, s. 105–146.

PAASI, A. (2002a): Bounded spaces in the mobile world: deconstructing „regional identity“. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 93, 2, s. 137–148.

PAASI, A. (2002b): Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography*, 26, 6, s. 802–811.

PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 27, 4, s. 475–485.

PAASI, A. (2004): Place and region: looking through the prism of scale. *Progress in Human Geography*, 28, 4, s. 536–546.

PODHOLA, M. (2010): Reliktní česko-německá etnická hranice jako socio-kulturní předěl v území. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 131 s.

PRED, A. (1984): Place as historically contingent process: structuration and the time-geography of becoming places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74, 2, s. 279–297.

RAAGMAA, G. (2001): Regional identity and social capital in regional economic development and planning. *ERSA conference papers 01/194*. European Regional Science Association, Wien, 20 s.

RAAGMAA, G. (2002): Regional Identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies*, 10, 1, s. 55–76.

RAK, J. (2001): Národní tradice a česká identita. In: Kabele, J., Mlčoch, L., eds.: *Institucionalizace (ne)odpovědnosti: globální svět, evropská integrace a české zájmy*. Karolinum, Praha, s. 531–542.

ROSE, G. (1995): Place and identity: a sense of place. In: Massey, D., Jess, P., eds.: A place in the world? Places, cultures and globalization. Oxford University Press, New York, s. 87–132.

ROUBAL, O. (2009): Teritoriální identita v biografických vyprávěních poválečných osídlenců pohraničí severních Čech. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, Praha, 206 s.

ŘEHÁK, S. (1998): Slovo do diskuse (k diskusnímu příspěvku P. Chromého). Geografie, 103, 2, s. 118–119.

ŘEHÁK, S. (2004): Postavení pohraničí v integračních procesech. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, s. 87–91.

SAGAN, I. (2004): Looking for the nature of the contemporary region. Progress in Human Geography, 28, 2, s. 141–144.

SEMIAN, M. (2010): Regionální identita Českého ráje. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 102 s.

SEMIAN, M. (2012): Searching for the Territorial Shape of a Region in Regional Consciousness: The Český Ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. Moravian Geographical Reports, 20, 2, s. 25–35.

SCHMIDT, M. H. (1998): An integrated systemic approach to marginal regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R., eds.: Perceptions of marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.

SCHULZ, B. (1998): Separatism in the Swiss Jura. In: Bort, E.: Borders and borderlands in Europe. University of Edinburgh, Edinburgh, s. 73–102.

SIWEK, T. (1988): Území Československa očima studentů geografie. Sborník ČSGS, 93, 1, s. 31–37.

SIWEK, T. (1996): Česko-polská etnická hranice. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 96 s.

SIWEK, T. (1999): Příspěvek ke zkoumání etnické hranice. Geografie, 104, 1, s. 1–12.

SIWEK, T. (2011): Percepce geografického prostoru. Česká geografická společnost, Praha, 164 s.

SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. Sociologický časopis, 43, 5, s. 1039–1053.

SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000): Vědomí slezské identity v mentální mapě. Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Ostrava, 97 s.

SMITH, A. D. (1988): The myth of the modern nation and the myths of nations. Ethnic and racial studies, 11, s. 1–26.

- SPRINGEROVÁ, P. (2010): Analýza vývoje a činnosti moravistických politických subjektů v letech 1989–2005. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 259 s.
- STEHLÍK, M. (2007): Český Rudolec v bouřlivém půlstoletí 1918-1960. Občanské sdružení Krasohled, Dačice, 66 s.
- SÜSSNER, J. (2002): Culture, Identity and Regional Development in the European Union. Informationen zur Raumentwicklung, r. 2002, 4–5, s. 199–206.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2012): Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their regional identity. Moravian Geographical Reports, 20, 2, s. 36–46.
- ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013): Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekt jejich regionální identity. Geografie, 118, 4, s. 392–414.
- ŠTEFÁNKOVÁ, M., DRBOHLAV, D. (2014): „Zlatá Praha“, „zaslíbený jih“ a to ostatní...? Regionální a sídelní preference obyvatelstva Česka. Geografie, 119, 3, s. 218–239.
- TOPOLOVÁ, M. (1992): Vývoj českomoravské hranice. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Brno, 68 s.
- TOUŠEK, V., ŠICH, P., VAŠÍČEK, P. (1991): Zemská hranice mezi Čechami a Moravou. Sborník ČSGS, 96, 1, s. 45–48.
- TUAN, Y.-F. (1974): Space and Place: Humanistic Perspective. Progress in Geography, 6, s. 211–252.
- TUAN, Y.-F. (2003): Space and Place: The Perspective of Experience. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.
- VANČURA, M. (1995): Zemská hranice mezi Čechami a Moravou (ve světle nové administrativní reformy). Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Brno, 82 s.
- VENCÁLEK, J. (1998): Protisměry územní identity. Olza, Český Těšín, 207 s.
- ZEMAN, K. (2001): Vliv hranic na příhraniční území na příkladu Jindřichohradecka. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 150 s.
- ZICH, F. (2003): Regionální identita obyvatel české části euroregionu Nisa. In: Zich, F., ed.: Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní či regionální identita?“, Praha, 3. 10. 2003. Sociologický ústav AV ČR, Praha, s. 17–57.
- ZICH, F., ed. (2003a): Regionální identita obyvatel v pohraničí. Sborník příspěvků z konference „Evropská, národní či regionální identita?“, Praha, 3. 10. 2003. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 262 s.
- ZIMMERBAUER, K. (2011): From Image to Identity. Building Regions by Place Promotion. European Planning Studies, 19, 2, s. 243–260.

Mapový zdroj

Generální mapa země Moravskoslezské 1 : 200 000, okresní a soudní rozdělení. Vojenský zeměpisný ústav, Praha 1947, 1 mapa.

Zdroje dat

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Blansko. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Havlíčkův Brod. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Chrudim. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Jihlava. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Jindřichův Hradec. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Pelhřimov. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Svitavy. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Šumperk. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Ústí nad Orlicí. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů 1991. Okres Žďár nad Sázavou. ČSÚ, Praha.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Blansko. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Havlíčkův Brod. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Chrudim. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Jihlava. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Jindřichův Hradec. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Pelhřimov. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Svitavy. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Šumperk. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Ústí nad Orlicí. ČSÚ, Praha 2003.

Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001 – základní informace o obcích. Okres Žďár nad Sázavou. ČSÚ, Praha 2003.

Soupis obyvatelstva v Československu v letech 1946 a 1947. Státní úřad statistický, Praha 1951.

Statistický lexikon obcí v zemi České. Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, Praha 1934.

Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské. Ministerstvo vnitra a Státní úřad statistický, Praha 1935.

Internetové zdroje

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005. ČSÚ, Praha 2006.

Dostupné z: [<https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-ceske-republiky-2001-8771jn6lu9>].

Staženo 20. 1. 2015.

Pramenné dílo 1991. Územní přehledy. Obyvatelstvo podle národnosti. ČSÚ, Praha 2007.

Dostupné z: [[https://www.czso.cz/staticke/cz/slodb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/slodb/slodb_nsf/i/6e21af5d4a7328bcc1257332002e30cc/\\$file/tab84_1.pdf](https://www.czso.cz/staticke/cz/slodb2011/pram_dila/pram_dilo_1991/pram_dilo_1991/slodb/slodb_nsf/i/6e21af5d4a7328bcc1257332002e30cc/$file/tab84_1.pdf)].

Staženo 20. 1. 2015.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001 – Pramenné dílo 2001. Územní přehledy. Obyvatelstvo podle národnosti v krajích a okresech. ČSÚ, Praha 2005.

Dostupné z: [<https://www.czso.cz/documents/10180/25385875/15500174+41320575.pdf/e5b81eca-f7dc-4532-b738-65cc9b6aae5e?version=1.0>].

Staženo 20. 1. 2015.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. ČSÚ, Praha 2014.

Dostupné z: [<https://www.czso.cz/csu/slodb/domov>].

Staženo 20. 1. 2015.

Volební server Českého statistického úřadu. ČSÚ, Praha 2015.

Dostupné z: [<http://www.volby.cz>].

Staženo 20. 1. 2015.

Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro obyvatele Rovečného

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
Albertov 6, 128 43 Praha 2

Vážená paní, vážený pane,
dovolte mi, abych se na Vás obrátil s žádostí o zodpovězení několika otázek týkajících se regionální identity a jejich souvislostí. Získané odpovědi budou statisticky zpracovány v mé diplomové práci. Dotazník je anonymní, zjištěné informace budou použity pouze k výzkumným účelům. Na otázky neexistuje dobrá či špatná odpověď, jde pouze o Váš názor. U všech otázek je možné jít nad rámec konkrétní formulace otázky a říci také něco o souvislostech odpovědi. Vaše odpovědi pro mne mají velkou hodnotu jako doplnění současných dílčích znalostí o regionální identitě v širším zkoumaném území. Vyplnění dotazníku bude trvat přibližně 15 minut.
Děkuji Vám za spolupráci.

1) Kde jste prožil/a dětství? (uveďte prosím, historickou zemi; v případě, že nevíte, uveďte konkrétní obec).....

Nyní se, prosím, zamyslete, nakolik souhlasíte s níže uvedenými tvrzeními:

- 2) a) Souhlasím s existencí krajů.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
b) Se současným vymezením krajů jsem spokojen.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
c) K jakému kraji byste chtěl, aby Vaše obec patřila při současném vymezení krajů?
Vysočina Jihomoravský Pardubický
- 3) a) Nesouhlasím se současným postavením Moravy v českém státě.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
b) Nesouhlasím se současným postavením Slezska v českém státě.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
c) Můj postoj k postavení Moravy v českém státě se proti 90. letům změnil.
ano, zlepšil ano, zhoršil ne nevím
d) Můj postoj k postavení Slezska v českém státě se proti 90. letům změnil.
ano, zlepšil ano, zhoršil ne nevím

- 4) Zrušení historických zemí (Čech, Moravy, Slezska) považuji za chybu.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
- 5) Jaký je Váš vztah k:
a) nejbližším obcím	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
b) Vašemu kraji	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
c) Čechám	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
d) Moravě	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
e) Slezsku	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
f) ČR	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
- 6) Jaký je Váš vztah k:
a) Bystřici nad Pernštejnem	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
b) Jihlavě	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
c) Brnu	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
d) Praze	pozitivní	negativní	neutrální	nevím
- 7) Jak byste nazval oblast, kde bydlíte?.....
- 8) Ve které historické zemi podle Vás leží obec, ve které bydlíte?
Čechy Morava nevím

Nyní se, prosím, zamyslete, nakolik souhlasíte s níže uvedenými tvrzeními:

- 9) Jsem a) Čech. ano ne nevím
b) Moravan. ano ne nevím
c) Slezan. ano ne nevím
- 10) Moravský národ existuje. ano spíše ano spíše ne ne nevím
- 11) Člověk se může cítit příslušníkem více národností současně.
ano ne nevím
- 12) Obyvatelé Moravy se liší od zbytku obyvatel Česka.
ano spíše ano spíše ne ne nevím
- 13) Následující slovo ve mně vzbuzuje emoce:
a) Čechy	ano, pozitivní	ano, negativní	ne	nevím
b) Morava	ano, pozitivní	ano, negativní	ne	nevím
- 14) Volil jste někdy politickou stranu hájící zájmy Moravy nebo jejího kandidáta?
a) v obecních volbách	ano	ne
b) v krajských volbách	ano	ne
c) ve volbách do Poslanecké sněmovny	ano	ne
d) ve volbách do Senátu	ano	ne
e) ve volbách do Evropského parlamentu	ano	ne

Nyní bych Vás požádal o několik údajů potřebných pro vyhodnocení dotazníků:

- 15) Obec, ve které žijete.....

- 16) Pohlaví muž žena
- 17) Věková kategorie do 29 30 – 49 50 – 69 70 a více
- 18) Vzdělání
základní střední bez maturity střední s maturitou vysokoškolské

Velice Vám děkuji za odpovědi a za Váš čas.

- 19) Nyní se, prosím, pokuste zakreslit do přiložené mapy průběh česko-moravské zemské hranice v době jejího zrušení (k roku 1948).

Příloha 2: Dotazník pro obyvatele Českého Rudolce

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta
Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje
 Albertov 6, 128 43 Praha 2

Vážená paní, vážený pane,
 dovoluji mi, abych se na Vás obrátil s žádostí o zodpovězení několika otázek týkajících se regionální identity a jejích souvislostí. Získané odpovědi budou statisticky zpracovány v mé diplomové práci. Dotazník je anonymní, zjištěné informace budou použity pouze k výzkumným účelům. Na otázky neexistuje dobrá či špatná odpověď, jde pouze o Váš názor. U všech otázek je možné jít nad rámec konkrétní formulace otázky a říci také něco o souvislostech odpovědi. Vaše odpovědi pro mne mají velkou hodnotu jako doplnění současných dílčích znalostí o regionální identitě v širším zkoumaném území. Vyplnění dotazníku bude trvat přibližně 15 minut.
 Děkuji Vám za spolupráci.

- 1) Kde jste prožil/a dětství? (uveďte prosím, historickou zemi; v případě, že nevíte, uveďte konkrétní obec).....

Nyní se, prosím, zamyslete, nakolik souhlasíte s níže uvedenými tvrzeními:

- 2) a) Souhlasím s existencí krajů.
 ano spíše ano spíše ne ne nevím
 b) Se současným vymezením krajů jsem spokojen.
 ano spíše ano spíše ne ne nevím
 c) K jakému kraji byste chtěl, aby Vaše obec patřila při současném vymezení krajů?
 Jihočeský Vysočina Jihomoravský

- 14) Volil jste někdy politickou stranu hájící zájmy Moravy nebo jejího kandidáta?
f) v obecních volbách	ano	ne
g) v krajských volbách	ano	ne
h) ve volbách do Poslanecké sněmovny	ano	ne
i) ve volbách do Senátu	ano	ne
j) ve volbách do Evropského parlamentu	ano	ne

Nyní bych Vás požádal o několik údajů potřebných pro vyhodnocení dotazníků:

- 15) Obec, ve které žijete.....
- 16) Pohlaví muž žena
- 17) Věková kategorie do 29 30 – 49 50 – 69 70 a více
- 18) Vzdělání
základní	střední bez maturity	střední s maturitou	vysokoškolské

Velice Vám děkuji za odpovědi a za Váš čas.

- 19) Nyní se, prosím, pokuste zakreslit do přiložené mapy průběh česko-moravské zemské hranice v době jejího zrušení (k roku 1948).

Příloha 3: Slepá mapa Česka

